

Засновник Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць. **Головний редактор** О. Онищенко, академік НАН України. **Редакційна колегія** В. Горовий, заступник головного редактора, Л. Чуприна, завідділу оперативної інформації, Т. Гранчак, завідділу політологічного аналізу, Т. Дубас, завідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн Г. Булахова.
Адреса редакції: НБУВ, просп. 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz@pochta.ru, www.nbu.gov.ua/siaz.html. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08. 2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

2012 № 5

ЗМІСТ

Коротко про головне

Голова ЦВК РФ В. Чуров: за попередніми даними, президентом РФ обраний В. Путін

Президент В. Янукович і Прем'єр-міністр М. Азаров поздоровили В. Путіна з перемогою на виборах

Аналітика

В. Медведєва, канд. іст. наук, наук. співроб.

На виправлення помилок у підготовці до «Євро-2012» залишається 100 днів

С. Кулицький, канд. екон. наук, старш. наук. співроб.

Про перспективи валютної пари «долар США – євро» у світовій економіці

О. Рябоконт, мол. наук. співроб.

Ескалация напруги на Близькому Востокі

Партійна позиція

О. Ворошилов, канд. іст. наук, старш. наук. співроб.

Партия УДАР готовится к выборам

Актуальна прес-конференція

Ю. Половинчак, канд. іст. наук, старш. наук. співроб., заввідділу НЮБ

Українсько-російські відносини: соціологія на тлі російських виборів

С. Горова, мол. наук. співроб.

Яким бути меру?.. Думка киян

Наука – суспільству

Діяльність науково-дослідних установ

Практичні впровадження науково-дослідних і проектно-технічних напрацювань

Новітні технології для харчової промисловості

Альтернативні джерела енергії

Біотехнології

Питання екології та уникнення техногенних катастроф

Освіта та кадрове забезпечення в Україні

Охорона здоров'я

Наука і влада

Проблеми інформатизації

В. Горовий, д-р іст. наук, професор

ІТ-субкультури в структурі сучасного суспільства

Интернет как инструмент политики – результаты исследования

Институт Политической Информации

Зі святом 8 березня!

Колектив СІАЗ вітає
прекрасну половину
людства з чудовим
весняним святом!

Бажаємо гарного
сонячного настрою,
посмішок, щастя,
світлих миттєвостей
життя,

здійснення мрій та задумів, успіхів і
досягнень у праці,
миру і злагоди в оселях!

Коротко про головне

Голова ЦВК РФ В. Чуров: за попередніми даними, президентом РФ обраний В. Путін

Прем'єр Росії В. Путін за підсумками обробки 99,3 % протоколів набрав 63,75 % голосів. Про це оголосив на прес-конференції голова ЦВК В. Чуров.

«За попередніми даними, президентом РФ обраний Володимир Володимирович Путін з результатом 63,75 % голосів виборців», – заявив В. Чуров.

Лідер Компартії Г. Зюганов одержав 17,19 %, самовисуванець М. Прохоров – 7,82 %.

За даними Центрвиборчкому, за лідера ЛДПР В. Жириновського проголосували 6,23 % виборців, за лідера «Справедливої Росії» С. Миронова – 3,85 % (*Українська правда* (<http://www.pravda.com.ua>). – 2012. – 5.03).

Президент В. Янукович і Прем'єр-міністр М. Азаров поздоровили В. Путіна з перемогою на виборах

Президент В. Янукович і Прем'єр-міністр М. Азаров поздоровили В. Путіна з перемогою на виборах. Про це повідомляє прес-служба російського уряду.

«Голову уряду Російської Федерації В. В. Путіна з переконливою перемогою на минулих попередні президентських виборах у Росії поздоровили телефоном глави низки держав-членів СНД», – ідеться в повідомленні.

Зокрема, В. Путіна поздоровили президент Азербайджану І. Алієв, президент Киргизії А. Атамбаєв, президент Таджикистану Е. Рахмон, Президент України В. Янукович і глава Кабінету Міністрів України М. Азаров (*Українська правда* (<http://www.pravda.com.ua>). – 2012. – 5.03).

Аналітика

В. Медведєва, канд. іст. наук, наук. співроб.

На виправлення помилок у підготовці до Євро-2012 залишається 100 днів

Україна продовжує активну підготовку до Євро-2012. Роботи тривають в усіх містах, що прийматимуть змагання. Нещодавно Президент України В. Янукович заявив, що Україна як одна з країн-господарів Євро-2012 має провести чемпіонат на гідному рівні. Він зазначив, що мріє про перемогу

України на чемпіонаті Європи з футболу у 2012 р.

Президент УЄФА М. Платіні також підкреслив, що попри численні виклики Україна та Польща виправдали довіру.

Поряд з цим директор організаційного комітету «Євро-2012 Україна» М. Лубківський на початку лютого оцінив готовність України до чемпіонату на 90 %. За його словами, залишається «облаштувати території та забезпечити операційну діяльність на стадіонах, аеропортах та кордонах».

Щоправда, на сьогодні далеко не так все оптимістично. Поспіхом споруджені стадіони й термінали, погано відремонтовані дороги, напруження в суспільстві та провал євроінтеграції – так експерти оцінюють ситуацію в Україні за 100 днів до старту Євро-2012. У зв'язку з цим експерт громадянської кампанії «ЄВРО-патруля» В. Коновалов оцінив готовність української інфраструктури лише «відсотків на сімдесят». Зокрема він зазначив, що споруда нового терміналу в аеропорту «Бориспіль» готова, але попереду ще монтаж та регулювання «систем обслуговування пасажирів», які можуть обернутися багатьма непередбаченими проблемами.

Крім того, експерт також повідомив про нецільове використання коштів із спецфонду з підготовки до європейського футбольного турніру. Водночас стратегічно важливі для футбольної першості дороги залишаються незадовільними. Так, координатор громадянського руху «Спільна справа» О. Данилюк повідомив, що траса Київ – Харків – Донецьк, якою пересуватимуться вболівальники Євро-2012, являє собою здебільшого звичайну односторонню дорогу без розділової смуги. «Ями такі, що можна втратити колеса. На невеликому відрізку тривають мляві ремонтні роботи. І на це пішло 15 млрд дол. бюджетних коштів!?» – зазначив О. Данилюк.

Також серед невирішених проблем Євро-2012, є неготовність авто- й залізничного вокзалів столиці України до обслуговування вболівальників з Європи. Про це повідомив координатор кампанії «ЄВРО-патруль» М. Воробйов. За його словами, тут і досі немає англійських вказівників, а касири не володіють англійською. Таку саму проблему його організація виявила і з правоохоронцями. «За весь час патрулювання ми знайшли в Києві лише трьох мільціонерів, які змогли відповісти нам англійською», – зазначив М. Воробйов. Він стурбований також тим, що київська влада не готує волонтерів і не фінансує волонтерську програму. «Нещодавно в інтернеті з'явилася інформація про те, що київські чиновники будуть замість волонтерів набирати безробітних. Якщо це правда, то такий підхід не витримує жодної критики», – заявив активіст.

Водночас М. Воробйов додав, що його організація виявила також неіснуючі гуртожитки буцімто економ-класу для прийому вболівальників, місця в яких, однак, уже продаються туроператорами через Інтернет без права на повернення коштів.

Поряд із цим опозиційний професор політології О. Гарань підкреслює, що останнім часом в Україні стрімко зростає суспільне напруження й політичне протистояння. Ці фактори, на думку експерта, можуть стати ґрунтом для «свідомих провокацій з боку тих зовнішніх сил, які останнім часом роблять

усе можливе для зриву українського курсу на євроінтеграцію і розвороту держави в протилежному напрямку».

За словами О. Гараня, модернізації країни, на що всі так сподівалися, коли Київ отримав право на проведення Євро-2012, так і не сталося. Насамперед через неефективне використання вкладених інвестицій. Але, на думку професора, не відбулося змін і там, де гроші не потрібні – у моральному кліматі та стосунках між людьми.

Думку О. Гараня підтримує також співголова комітету з парламентської співпраці Україна – ЄС П. Коваль. Він зазначив, що підготовка до європейської футбольної першості могла стати, але не стала важливою подією для української та польської громадськості.

У свою чергу операційний директор УЄФА М. Каллен заявив про те, що на сьогодні також однією з головних проблем досі залишається розселення гостей футбольної першості.

«Якщо низка українських готелів не знизить надміру високі ціни, вони ризикують залишитися взагалі без гостей», – заявив М. Каллен під час телемосту «Варшава – Київ. 100 днів до Євро-2012». За його словами, розміщення вболівальників для України залишається однією з головних проблем. А надзвичайно високі ціни на номери в деяких українських готелях можуть створити поганий імідж країні. «Я особисто хочу попросити, щоб більш раціональний був підхід до цього питання», – наголосив М. Каллен. Однак, за його словами, це стосується лише деяких готелів, а загалом в Україні є достатньо місць для розміщення вболівальників.

У свою чергу віце-прем'єр-міністр України Б. Колесніков визнає, що контролювати ціни у приватних готелях практично неможливо, за цього пропозиції від деяких із них надто дорогі. «Ми попереджали свої готелі, що Європа не така велика, що сьогодні є low-cost компанії, які з 15 травня зможуть вільно літати до України, і ці готелі можуть залишитися напівпустими», – наголосив віце-прем'єр-міністр України Б. Колесніков.

На сьогодні за оцінками експертів, на час Євро-2012 вартість номера в київських тризіркових готелях сягатиме 350 євро за добу, а в чотиризіркових – до 750 євро. Попри дорожнечу проживання в Києві, де відбудеться фінальний матч Євро-2012, організатори турніру очікують суттєвого напливу відвідувачів. За розрахунками, які озвучив Б. Колесніков, до України прибуде щонайменше мільйон закордонних гостей. Такої кількості туристів досі не бачило жодне українське місто.

«У нас дуже добре здійснюється квиткова програма. Це стосується і Польщі, і України. Надійшли заявки з 206 територій і країн. По суті, цілий світ приїде до нас із нашими колегами поляками», – повідомив директор турніру в Україні М. Лубківський. Раніше він зазначав, що серед іноземців найбільше інтересу до Євро-2012 в Україні виявляють громадяни Німеччини, Нідерландів, Данії, Швеції та Росії.

Однак, на думку футбольного оглядача М. Несенюка, Києву слід розраховувати на значно меншу кількість людей, які захочуть провести бодай кілька днів в українській столиці: «Приїжджати і жити в Україні кілька

тижнів на Євро-2012 буде мінімальна кількість глядачів. За практикою європейських чемпіонатів, оскільки Європа не велика, вболівальники просто прилітають в певне місто, дивляться матч, а потім 99 % з них їдуть додому. Орієнтуватися слід саме на тих, хто буде безпосередньо задіяний у роботі чемпіонату – журналістів, функціонерів. А очікувати, що турист із Європи заплатить 200–300 євро за ніч, не слід. Ми вже маємо досвід з Євробаченням, на яке до нас в 2005 р. ніхто не приїхав. Тому стадіони будуть повні, але на період Євро-2012 приїде набагато менше людей, ніж ми думаємо», – прокоментував оглядач.

Крім того, через більш прийнятні умови, як вважає експерт, більшість команд-учасників на час чемпіонату базуватимуться в Польщі, а не в Україні. Як уже відомо, 13 національних збірних обрали для проживання польські міста, і лише команди України, Швеції та Франції перебуватимуть на українській території.

Варто зауважити, що є ще одна не до кінця вирішена проблема, на якій наголосив Б. Колесніков, це забезпечення орієнтації в містах, що приймають турнір. В обох країнах досі є складнощі із володінням англійською й іншими європейськими мовами обслуговуючого персоналу, правоохоронців і медиків. Для цього організатори планують залучати волонтерів, які допомагатимуть із перекладом. Водночас, на переконання Б. Колеснікова, на час проведення Євро-2012 95 % водіїв таксі знатимуть англійську мову. Загалом, за словами віце-прем'єра Україна і Польща, незважаючи на поточні проблеми, практично готові до чемпіонату. З ним погодилася міністр спорту та туризму Польщі Й. Муха, а також операційний директор УЄФА М. Каллен.

«Ще багато треба зробити за ці останні 100 днів. Але все більш-менш під контролем», – заявив М. Каллен.

Таким чином, можна зробити висновок, що Україна на сьогодні має всі підстави вчасно подолати проблеми, які залишилися на її шляху, стосовно успішного проведення Євро-2012 (*Матеріал підготовлено з використанням інформації таких видань: Євро-2012 (<http://2012ua.net>); УРА-Інформ (<http://ura-inform.com>); MIGnews (www.mignews.com.ua); Західна інформаційна корпорація (www.zik.com.ua); Столиця (<http://stolitsa.glavred.info>); Минфин (<http://minfin.com.ua>); Чемпіон (www.champion.com.ua).*

Про перспективи валютної пари «долар США – євро» у світовій економіці

1. Збурення в інформаційному просторі сучасної глобальної фінансової системи

У 2011 р. світовий валютний ринок виявився вельми багатим на апокаліптичні оцінки й прогнози, відлуння яких наповнювали й інформаційний простір України. Показово, що об'єктами такого прогнозування часто ставали провідні валюти світу – долар США та євро. Зокрема, у середині минулого року предметом широкого обговорювання в ЗМІ різних держав, включаючи й Україну, стала тема ймовірного дефолту США за їх державними борговими зобов'язаннями та, як наслідок цього, фактичної втрати долларом США статусу світової резервної валюти. Підставою для таких припущень стали низка критичних висловлювань з боку ряду відомих й вельми авторитетних осіб щодо перспектив американського долара як світової резервної валюти, а також доволі широке тлумачення в ЗМІ трендів та тенденцій розвитку світової економіки, причому дані висловлення авторитетних осіб датувалися не лише 2011 р.

Так, ще на початку 2008 р., виступаючи на щорічному Всесвітньому економічному форумі в Давосі (Швейцарія), відомий американський фінансист Дж. Сорос заявив: «Поточна криза – це не просто наслідок падіння ринку житла, це кінець 6-річного періоду розвитку системи кредитування, заснованої на доларі як резервній валюті. Країни світу виявляють дедалі менше бажання акумулювати долари».

Утім, висловлювання цього надзвичайно відомого гравця міжнародних фінансових ринків про завершення ери американського долара як світової резервної валюти дехто витлумачив надто буквально – як наближення моменту ліквідації долара США як валюти взагалі. Не лише в ЗМІ, а навіть у деяких науково-практичних виданнях з питань фінансів з'явилися публікації, де розглядалася можливість запровадження державною владою та Федеральною резервною системою (ФРС) США нової національної валюти – амеро, замість нинішньої грошової одиниці – долара. За цього висловлювалося припущення, що не виключений сценарій подібний до того, який мав місце після розпаду Радянського Союзу з відповідним «зависанням» державних боргів, номінованих у попередній національній валюті.

Стверджувалося також, що «цілком реалістичними виглядають зусилля зі створення Північно-американського союзу в складі США, Канади й Мексики з подальшою емісією нової валюти – амеро й поступовим відходом від міжнародних зобов'язань щодо старих «зелених» доларів, які «житимуть», доки поступово не втратять купівельної спроможності й не вийдуть зі сфери світового грошового обігу й золотовалютних резервів ...» (*Вожжов А. П. Про причини створення регіональних резервних валют і зміни у світовій*

валютній системі // Фінанси України. – 2009. – № 3. – С. 62–63).

Однак якогось аналізу балансу ймовірних вигод і втрат для США від реалізації зазначених сценаріїв або ж посилянь на конкретні джерела інформації щодо планів США стосовно заміни своєї нинішньої національної валюти новою за цього не наводилось. Тому дані сценарії є надто абстрактними, і їх можна розглядати як суто теоретико-гіпотетичні.

Утім, улітку 2009 р. про те, що долар США може втратити статус світової резервної валюти, заявив професор Нью-Йоркського університету Н. Рубіні, який до того передрік першу хвилю світової фінансової кризи. Також навесні 2011 р., що долар уже віджив своє як резервна світова валюта знову заявив Дж. Сорос.

Слід зазначити, що в ЗМІ дана заява мала підтвердження статистичними даними, які, наприклад, показували, що протягом десятиріччя до середини 2011 р. частка долара США в сукупних світових золотовалютних резервах (ЗВР) знизилася з 72,7 до 60,7 %. Однак одним з найпотужніших інформаційних приводів для обговорення кризи долара США і його перспективи як світової резервної валюти виявилася тема дефіциту торгового балансу й, особливо, дефіциту державних фінансів США. Зазначений дефіцит якраз і покривається за рахунок емісії державних боргових цінних паперів та нарощуванням на цій основі надзвичайно високими темпами державного боргу США. Величина державного боргу США співставна з обсягами валового внутрішнього продукту цієї країни і на початку 2011 р. сягнула 14,3 трлн дол. Причому американська влада, за повідомленнями ЗМІ, протягом доволі значного періоду часу й не прагне скорочувати зазначений борг.

Знову в черговий раз тема державного боргу США вельми гостро постала в ЗМІ влітку 2011 р. На той момент Адміністрація Президента Б. Обама вичерпала встановлений Конгресом США ліміт граничної межі державного боргу і вельми гостро постало питання про необхідність підвищення зазначеної межі. Протягом певного періоду часу це питання було в переліку найбільш обговорюваних тем у сучасних світових медіа, насамперед – у ділових ЗМІ. Залунали апокаліпсичні оцінки щодо можливого дефолту США за своїми державними борговими зобов'язаннями та пов'язаного з цим краху всієї системи світових фінансів.

Однак у серпні 2011 р. Конгрес США ухвалив рішення про підвищення межі державного боргу ще на 2,4 трлн дол. Це певною мірою послабило напруження на фінансових ринках, ліквідувало невизначеність щодо напрацьованих механізмів їх функціонування. Правда, 5 серпня 2011 р. рейтингове агентство Standara & Poors (Poor's) знизило кредитний рейтинг США з рівня AAA до AA+. Таке безпосереднє для новітньої світової економіки рішення сприяло зниженню курсу американського долара.

Утім, як зазначив начальник управління макроекономічних досліджень UniCredit Bank Т. Ратувухері, «за деякими підрахунками, сьогодні 85 % валютно-обмінних операцій у світі пов'язані з обміном валюти будь-якої країни на американський долар. У цій валюті встановлено ціни на нафту, у

ній денаміновано більшість усіх боргових зобов'язань у світі й понад 60 % валютних резервів центральних банків і урядів. На сьогодні жодна економіка світу не в змозі підтримати своєю валютою той обсяг міжнародних обмінів, який обслуговує американський долар».

Хоча деякі вітчизняні аналітики цілком обґрунтовано наголошують, що рішення Конгресу США щодо підвищення межі державного боргу остаточно не розв'язує проблему стабільності американського долара як світової резервної валюти, а лише відтерміновує на майбутнє необхідність ухвалення радикальних рішень. Адже державні борги навіть держави – емітента світової резервної валюти не можуть зростати нескінченно. Це підтверджується, зокрема, нинішнім перебігом боргової кризи у єврозоні.

А новітній досвід функціонування міжнародних фінансових ринків показує, що напівстихийно в професійному середовищі фінансистів, бізнесменів та експертів як конкурент долару США певною мірою розглядається єдина європейська валюта – євро. Інших валют, які б хоч якимось чином претендували на статут конкурента американського долара в міжнародних економічних відносинах, немає. Про фактичний статус євро як валюти № 2 у світі свідчать наступні факти.

По-перше, вже доволі довго, навіть попри боргову кризу у єврозоні, обмінний курс євро перевищує той рівень, який було встановлено внаслідок його впровадження в обіг – 1,18 дол. США/євро.

По-друге, з 2011 р. у структурі віртуальної валюти Міжнародного валютного фонду (МВФ) – спеціальних правах запозичення (SDR), що фактично є кошиком долара США, євро, японської єни та англійського фунта, частка євро була підвищена до 37,4 % у 2006–2010 рр., а частка долара США, навпаки, знижена до 41,9 % (проти 44,0 % у 2006–2010 рр.).

Однак нині вже й перспективи євро багатьом видаються далеко не безхмарними. Адже восени 2011 р. тема боргової кризи у Європейському Союзі (ЄС), яка до того вже довго й водночас доволі мляво жевріла в ЗМІ, вельми швидко трансформувалась у тему розпаду зони обігу єдиної європейської валюти – євро (тобто єврозони) та краху самого євро. Змістовно логічна суть такої трансформації полягала в тому, що до краху єврозони, а згодом – і євро призведе нездатність спочатку Греції, а пізніше – Ірландії, Португалії, Італії й Іспанії розраховуватись за своїми державними борговими зобов'язаннями. Причому апокаліпсичні прогнози висували й вельми авторитетні в професійному фінансово-економічному середовищі експерти, а не лише численні оглядачі ЗМІ та не надто відомі суб'єкти фінансових ринків.

Так, восени 2011 р. багато ЗМІ подали виклад думок, вже згадуваного вище відомого економіста, економічного радника президента США Н. Рубіні стосовно ймовірного розвитку ситуації у зоні євро, зробленого на сторінках *Financial Times*. Тоді Н. Рубіні припустив, що для подолання кризи Італія буде змушена вийти із зони євро й запровадити власну валюту – ліру, що, у свою чергу, призведе до розпаду зони євро. 25 листопада 2011 р. прем'єр-міністр Італії М. Монті, який змінив на цій посаді С. Берлусконі, заявив, що

провідні лідери Європи визнали загрозу боргового колапсу Італії, який неминуче означатиме кінець євро. Загрозу краху євро вже до кінця 2011 р. пророкував також экс-голова Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) Ж. Аталі, а пізніше – і экс-голова Європейської комісії Ж. Делор (*Детальніше див. Матеріал СІАЗ в «Україна: події, факти, коментарі». – 2011. – № 25).*

Утім, як відомо, попри наведені апокаліпсичні прогнози краху євро поки так і не сталося. Це зайвий раз доводить, що оцінки й прогнози, публічно виголошені навіть відомими й авторитетними фахівцями, доволі часто мають на меті не оприлюднення надзвичайно ймовірних (чи навіть невідворотних) ситуацій на фінансових ринках, а несуть у собі інші цілі та є, певною мірою, відголоском інтересів певних суб'єктів фінансових ринків, економічних чи політичних відносин взагалі.

У цьому контексті варто згадати, що зазначені вкрай песимістичні прогнози стосовно майбутнього краху євро лунали напередодні саміту грудневого (2011 р.) глав держав-членів ЄС, на якому передбачалося розглянути питання щодо реформування ЄС із створенням фіскального союзу. У цьому союзі єдині органи управління ЄС повинні були мати право більш жорсткого, ніж раніше, контролю над бюджетними видатками держав-членів ЄС. Мабуть правляча еліта Європи доволі обґрунтовано вважала, що до подібних обмежень свого суверенітету учасників Євросоюзу могла підштовхнути лише загроза такої потужної соціально-економічної катастрофи як крах євро та всієї європейської фінансової системи. Вочевидь, це було однією з реальних причин поширення апокаліпсичних прогнозів щодо майбутньої долі єдиної європейської валюти.

Іншим «стимулятором» подібних прогнозів, як показує проведений вище аналіз, цілком можна вважати міжнародний спекулятивний капітал. Адже саме під впливом повідомлень про перебіг ситуації у країнах-боржниках, насамперед у Греції, події на фінансових ринках та висловлювання політиків і фінансових експертів коливався і курс євро, і доходність боргових цінних паперів країн євросони (*Детальніше див. матеріали СІАЗ в «Україна: події, факти, коментарі». – 2011. – № 25).* А саме гра на подібних коливаннях курсів валют і цінних паперів, як показує практика функціонування фінансових ринків, і є джерелом прибутку від спекулятивних операцій.

У такому контексті різноманітні шокуючі оцінки та прогнози можуть розглядатись як один з інструментів інформаційно-психологічного впливу на аудиторію в інтересах проведення спекулятивних операцій на ринку. Це зовсім не означає, що автори подібних оцінок та прогнозів саме з такою метою свідомо формулюють свої висновки. Вони оприлюднювати свої оцінки та прогнози в наукових цілях, заради самореклами, як зазначають у деяких ділових виданнях, з метою «відволікти від “лінійного” сценарію розвитку подій і показати можливості альтернатив в економіці» тощо. Як показує практика, лівова частка таких прогнозів не здійснюється. Однак, став надбанням публічних інформаційних відносин, зазначені оцінки й прогнози починають жити власним відносно автономним життям і цілком можуть

стати інструментом інформаційно-психологічних операцій на фінансових та інших ринках, насамперед, інформаційно-психологічним інструментом глобального спекулятивного капіталу.

Спекулятивний капітал формується й функціонує саме завдяки грі на різниці цін купівлі-продажу різних активів: валют, цінних паперів, дорогоцінних металів, нерухомості тощо. Нині він становить наймобільнішу форму капіталу, насамперед фінансового. Завдяки цій своїй властивості, а також накопиченому багатству він перетворився на могутній чинник розвитку світової економіки. Основними ж суспільними функціями спекулятивного капіталу на сучасному етапі розвитку світової економіки можна вважати акумулювання тимчасово вільних коштів і підтримання цінності грошей як таких у ролі регуляторів ділової активності.

Особливо сприятливі умови для розвитку та глобалізації спекулятивного капіталу виникли після краху Бреттон-Вудської валютної системи, що спиралася на золотодоларовий стандарт, і з переходом міжнародних фінансів до системи керованих плаваючих валютних курсів (так звана Ямайська система). Адже якщо раніше національні валюти хоча б опосередковано, через долар США, прив'язувалися до золота, то руйнація цього зв'язку, притаманна системі плаваючих валютних курсів, відкривала якісно нові можливості для емісії національних валют. У професійному лексиконі з'явилося таке поняття, як «валютні війни», а міжнародний спекулятивний капітал отримав «друге дихання».

Адже спекулятивний капітал де-факто почав відігравати роль одного з регуляторів валютних курсів. А інтервенції й інші дії центральних банків і національних урядів на фінансових ринках виконують функції певних інформаційно-психологічних сигналів про наміри влади проводити певну фінансову політику, ніж засобів безпосереднього формування золотовалютних резервів цих установ, а отже, і валютних курсів.

Система керованих плаваючих валютних курсів створила доволі сприятливі умови для значного «відриву» грошей від свого товарного покриття й зростання ролі нематеріальних активів у економічному розвитку як окремих держав, так і світового господарства в цілому.

За даними деяких наукових досліджень, 85–90 % операцій на фондових і валютних біржах мають спекулятивний характер і лише 10–15 % безпосередньо пов'язані з функціонуванням реальної економіки (*Дикевиц А. И. Мировой финансово-экономический кризис // Деньги и кредит. – 2009. – № 10. – С. 24*).

Утім, зазначене вище зовсім не означає, що світова фінансова система розвивається в напрямі повної втрати національними урядами та центральними банками держав або їх об'єднань їхніх повноважень у сфері грошового обігу. Радше треба говорити про те, що нині відбувається якісна трансформація валютної системи сучасної світової економіки. Поява євро стала однією з віх такої трансформації, яка не матиме лінійного характеру. Адже запровадження єдиної європейської валюти створило нову валютну пару на світовому фінансовому ринку «долар США – євро» з надзвичайно

потужним спекулятивним потенціалом. Утім, нинішня боргова криза у євроні може стати однією з відправних точок трансформації системи міжнародних фінансів. Однак для визначення ймовірних напрямів такої трансформації треба зупинитися на ключових характеристиках сучасної світової валютної системи.

2. Коротка характеристика сучасної світової валютної системи

Насамперед треба нагадати, що фактичний статус міжнародних грошей у світовій економіці виконують лише ті національні або ж наднаціональні (як євро) валюти, які можуть забезпечити виконання основних функцій грошей у міжнародних трансакціях. Ідеться про виконання відповідними валютами функцій засобів платежу та заощаджень і міри вартості у світовій економіці.

Причому ще в 90-ті роки минулого століття західні експерти акцентували увагу на ієрархічній будові світової валютної системи. Із запровадженням євро ця система зазнала доволі значних змін, однак її ієрархічний характер, як такий, від того не змінився.

Найсуттєвішими характеристиками ієрархічних систем є вертикальна декомпозиція на відповідні підсистеми, пріоритет дій підсистем вищого рівня, залежність поведінки підсистем вищого рівня від фактичного використання своїх функцій підсистемами нижчого рівня ієрархії. Найвищий рівень ієрархії представлений механізмом функціонування міжнародних фінансів у цілому, що склався де-факто. Потім іде фінансова діяльність різних наднаціональних угруповань та національних валютних систем. Причому могутність деяких національних валют забезпечує їм фактично міжнародний статус, а отже, і відповідне місце у світовій ієрархії.

Специфіка функціонування глобального валютного ринку як багаторівневої ієрархічної системи полягає в тому, що різні її елементи, представлені міжнародними та національними органами фінансового регулювання, мають власні цілі й можуть вступати в конфлікти між собою. До того ж у багаторівневих багатоцільових системах, якою є світова ієрархія валют, елементи вищого рівня хоча й зумовлюють цілеспрямовану діяльність елементів нижчого рівня, але цілковито ними керувати не спроможні. Навіть такі потужні інституції, як МВФ, Світовий банк, уряд і Федеральна резервна система США не в змозі забезпечити чітко детерміновану поведінку національних суб'єктів світового валютного ринку. Це не лише неможливо, але й недоцільно, як неможливо керувати світовою економікою з одного центру. Адже органи влади різних країн керують національними економіками (використовуючи, зокрема, і такий важіль, як національні валюти) відповідно до місцевих умов. Відтак не тільки реалізуються повноваження національних валют на різних рівнях світової валютної ієрархії, а й забезпечується нормальний розвиток світової економіки.

Різні валюти зазнають неоднакового функціонального економічного навантаження в системі. Кожна національна грошова одиниця виконує

функції грошей у різних масштабах, що й визначає її реальну сферу впливу в національній та світовій економіці. Чим вищий ранг тієї чи іншої валюти у світовій ієрархії, тим повніше вона виконує ці функції. Причому в історичному аспекті місце валют в ієрархії змінюється. Так, якщо провідною валютою другої половини XIX – початку XX ст. був англійський фунт стерлінгів, а більшу частину XX ст. у світовій економіці домінував американський долар, то на рубежі минулого й нинішнього століть на міжнародній арені дедалі гучніше заявляє про себе євро.

Чільне місце у світовій ієрархії валют посідає долар США. Як зазначалося вище, саме американський долар є основною валютою платежів і основною резервною валютою (засобом заощаджень) у світовій економіці. І саме у доларах США визначаються ціни більшості товарів у міжнародній торгівлі. На підтвердження справедливості цієї тези варто згадати про панічну реакцію світової економіки на доволі гострий дефіцит доларів США в обігу, що виник після краху американського банку *Leman Brothers*, коли іпотечна криза в США трансформувалась у світову фінансову кризу. Гострота глобальної фінансової кризи тоді значною мірою була знята саме за рахунок величезної емісії доларів, до якої вдалась ФРС США.

Дуже багато експертів цілком обґрунтовано вважають, що США зловживають виключно роллю своєї національної валюти у світовій економіці. Утім, вони ж визнають, що на сьогодні альтернативи американському долару, як основного втілення міжнародних грошей у світі, немає.

Найближчим претендентом на цю роль, по суті – валютою номер два у світовій економіці є євро. Правда, боргова криза у євросоні справила негативний вплив на позиції єдиної європейської валюти. Утім, згадувані вище апокаліптичні прогнози щодо її майбутнього, які поширюються вже доволі довго, поки практично не виправдались. Звичайно, певні тенденції розвитку ситуації на міжнародних фінансових ринках ці прогнози відобразили, але – лише тенденції.

Дійсно курс євро щодо долара США протягом кількох місяців у цілому мав тенденцію до зниження. Зокрема, після оголошення агентством *Standart & Poog's* про зниження кредитних рейтингів дев'яти країн євросоні, враховуючи Францію та Австрію, курс євро щодо долара США на початку третьої декади січня 2012 р. опустився до рівня 1,2641 дол. США/євро, що виявилось найближчим показником за останні півтора року. Однак обвалу євро, не говорячи вже про його крах, не сталося.

Правда, останнім часом спостерігалось деяке зміщення «симпатій» центральних банків різних держав світу від євро до долара США. Так, «якщо у 2009 р. останні нарощували у своїх резервах частку євро, то тепер їх симпатії знову на боці долара. За даними МВФ, питома вага валюти янкі у світових золотовалютних резервах у III кварталі 2011 р. зросла до 61,79 % проти 60,22 % у II кварталі. Частка євро, навпаки, скоротилася з 26,73 % дол. за 25,72 %, відкотившись до показника I кварталу 2009 р. «Поки не вирішено питання з Грецією та проведенням єдиної узгодженої грошово-кредитної

політики в країнах єврозони, частка євро у світових золотовалютних резервах, імовірно, буде знижуватися, а вплив і частка американської валюти, відповідно, зростати. Не виключено, що збільшення питомої ваги долара у світових резервах буде справляти психологічний вплив на валютний ринок і підтримувати вартість американської валюти», – прогнозує М. Іванченко, керівник інформаційно-аналітичного центру FOREX CLUB в Україні.

Однак оголошувати зазначені зміни початком невідворотного краху євро – або відверте невігластво, або гонитва ЗМІ за сенсацією, або ж, навіть, свідомо інформаційно-психологічна операція з метою досягнення спекулятивних дипломатичних чи інших подібних цілей. Тому перспективи євро у світовій економіці вимагають найприскіпливішого аналізу.

Наступну за євро сходинку у світовій ієрархії валют, мабуть, поділяють між собою японська єна та англійський фунт стерлінгів. Визначити пріоритет якоїсь із валют у цій парі надто складно через певні відмінності їх функціонування в масштабах світової економіки. Обидві ці валюти входять до валютного кошика SDR МВФ. Причому якщо частка фунта останніми роками в цьому кошику зросла з 11,0 % у 2006–2010 рр. до 11,3 %, починаючи з 2011 р., то частка єни, відповідно, знизилася з 11,0 % до 9,4 %. Однак лише цього факту недостатньо, щоб стверджувати про пріоритетність позицій англійського фунта у світовій економіці порівняно з аналогічним місцем японської єни.

І Лондон, і Токіо – фінансові центри світового рівня. Це одночасно є й доказом світового статусу цих валют, і фактором, що сприяє підтриманню цього статусу. З іншого боку, як національна валюта, єна спирається на потужнішу за британську японську економіку. Правда, за темпами зростання японська економіка останніми роками поступалася британській. Хоча не виняток, що завдяки масштабним торговим зв'язкам Японії в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні зона міжнародного впливу єни в межах певного макрорегіону, мабуть, більша, ніж аналогічна зона впливу англійського фунта.

Таким чином, наведені факти в цілому демонструють паритетність міжнародного статусу англійського фунта стерлінгів та японської єни, які, утім, за своїм міжнародним значенням поступаються євро, не кажучи вже про долар США.

У контексті цього аналізу не можна не згадати коротко про таку вельми специфічну валюту як швейцарський франк. Швейцарський франк – типова «валюта – сховище», «актив – сховище», тобто засіб заощаджень з метою диверсифікації ризиків інвесторів, власників грошей чи інших активів. На світовому ринку у швейцарських франках здійснюються порівняно невеликі, як за міжнародними масштабами, обсяги платежів за товари і послуги. Ця валюта є об'єктом торгів на міжнародних біржах. Однак у ролі міжнародних грошей швейцарський франк поступається всім згаданим вище валютам.

Ряд національних вільноконвертованих валют (ВКВ), як, наприклад, австралійський долар, південноафриканський ренд та деякі інші у порівняно незначних обсягах використовується для здійснення міжнародних платежів

чи як резерви. Однак зараховувати їх на цій підставі до категорії повноцінних міжнародних грошей немає сенсу. Адже такі валюти за своїм значенням у міжнародних економічних відносинах поступаються навіть швейцарському франку, не кажучи вже про будь-яку з валют, на основі яких формуються SDR МВФ.

Таким чином, світова валютна система – це складне поліструктурне ієрархічне утворення, провідні позиції в якому посідають долар США та євро. Саме динаміка курсів цих двох валют найбільше впливає на стан міжнародних фінансів. Тому окремо зупинимось на економіко-політичних чинниках, що визначають динаміку курсів долара США як сьогодні, так і на перспективу.

Як наголошують фахівці, специфіка американської економіки, що справляє безпосередній вплив на формування курсу долара, полягає в тому, що в структурі валового внутрішнього продукту (ВВП) США величезна частка належить послугам, враховуючи фінансові послуги. Тобто, насправді, складається ситуація, коли коливання курсів валют, враховуючи сам американський долар, цінних паперів, вартості інших активів, що торгуються на біржах за долари США, через динаміку ВВП США, впливають на динаміку курсу долара США. На думку доволі значної кількості експертів, це є помітною вадою в товарному забезпеченні американського долара, яке значною мірою залежить від масштабів здійснення спекулятивних операцій. Останні ж, самі по собі, через їх надзвичайно важку мобільність і, так би мовити, віртуальність, є вельми ненадійним забезпеченням для будь-якої валюти. Це аж ніяк не перекреслює факту надзвичайно великого внеску високотехнологічних галузей економіки у формування ВВП США, а отже, і товарного забезпечення їх національної валюти. І сподіватись, що ця ситуація найближчим часом радикально та швидко зміниться, не доводиться.

Характерною рисою функціонування економіки США протягом останніх двох десятиліть був надзвичайно низький рівень заощаджень, тоді як високий рівень споживань підтримувався за рахунок кредитування. Це також не сприяє поліпшенню товарного забезпечення американського долара. Власне, результатом такого дисбалансу реальних інвестицій та споживчих витрат населення в США й була сумнозвісна іпотечна криза. Оскільки соціально-економічним процесам іманентно притаманна певна інерція, то немає підстав розраховувати на те, що зазначений дисбаланс між споживанням та заощадженням у США зникне найближчим часом. А це означає, що в США протягом певного історичного періоду ще існуватиме потужний економіко-політичний стимул до подальшої емісії доларів, по суті, не забезпечених відповідними темпами зростання реального сектору американської економіки. Непрямим підтвердженням цього стало згадуване вище минулорічне рішення Конгресу США ухвалити підвищення межі державного боргу США.

Фахівці розуміють, що ухвала Конгресу, по суті, є лише перенесенням на більш пізній час вирішення проблеми державного боргу США. Серед розвинених держав межу, за якою величина державного боргу перевищує

100 % ВВП, перетнули лише Японія, Італія, Греція, Ірландія, Португалія та Ісландія.

Надзвичайно великий державний борг Японії мав тяжчі наслідки для її національної економіки, яка останніми роками доволі регулярно потерпає від стагнації, ніж для міжнародних економічних відносин. Адже японська єна хоча і виконує функції міжнародних грошей, але зовсім не в тих масштабах, як американський долар чи євро. До того ж слід враховувати, що певні особливості японського національного менталітету, наприклад високий патріотизм, відчуття єдності нації та соціальної відповідальності тощо, мають позитивний вплив на стан японської економіки в цілому та її національної валюти зокрема.

Великий державний борг Ісландії є, по суті, виключно національною проблемою, зважаючи на незначні масштаби економіки цієї країни. Непрямим свідченням цього є те, що світові ЗМІ практично «не помічають» цієї проблеми. Принаймні якщо порівнювати її з темою державного боргу США і, особливо, країн єврозони. Державні ж борги Італії, Греції, Ірландії та Португалії, як свідчить перебіг подій протягом 2010–2012 рр., створили доволі значні проблеми зокрема для єврозони і для ЄС у цілому.

Утім, по-перше, за винятком італійської, ідеться про відносно дрібні національні економіки. І тому більшість експертів у контексті проблеми державних боргів країн єврозони говорить про уповільнення зростання економіки цієї сукупності держав й лише у найгіршому варіанті – про рецесію. Звичайно, лунають і апокаліпсичні прогнози щодо майбутнього єдиної європейської валюти, про які згадувалося вище. Однак, по-перше, роль євро в міжнародних відносинах усе-таки менша за роль долара США. По-друге, аналіз експертних оцінок, а також проведені раніше в Службі інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського дослідження *(Детальніше див. матеріал СІАЗ у журналі «Україна: події, факти, коментарі». – 2011. – № 25)* свідчать, що розмови про крах євро не відображають реальних перспектив цієї валюти. Детальніше це питання розглядатиметься далі.

Утім, виняткова роль, яку відіграє американський долар у світовій економіці, та величезні обсяги державного боргу США роблять пошук шляхів вирішення цієї проблеми надзвичайно актуальним у глобальних масштабах. Адже виконання боргових зобов'язань та повноцінність грошей – базові питання функціонування ринкової економіки як такої. Тому професійний загал усвідомлює, що державний борг США не може нарощуватися до нескінченності.

Але на заваді радикального вирішення доволі застарілої проблеми державного боргу США, як це не парадоксально, стоять традиції демократії та двопартійна політична система Америки. Як наголошують, наприклад, російські фахівці, США сьогодні вступили у важливий виборчий цикл і, як ніколи, зацікавлені в дешевому доларі. Адже чим дешевий долар, тим більші обсяги експорту та вища прибутковість американських корпорацій,

стверджував на прес-конференції в Донецьку російський аналітик з компанії Forex Club А. Дірігін (*Новосту.dn.ua* (<http://novost.dn.ua/details/172374>). – 2012. – 20.01).

Однак питання не лише в прибутках американських корпорацій. Адже здешевлення долара зменшує реальний державний борг США, як, до речі, будь-який борг, номінований в американських доларах. Емісія ж доларів, яка більше призводить до зростання номінального державного боргу США, ніж реального, дає додаткові ресурси для вирішення поточних соціальних проблем цієї країни. Таким чином, можна вважати, що в американському суспільстві сформувався певний консенсус щодо збільшення державного боргу за рахунок емісії долара США.

Про обґрунтованість цієї тези свідчить не лише минулорічне рішення Конгресу США про підвищення верхньої межі державного боргу, а й деякі дії ФРС США. Зокрема, наприкінці січня 2012 р. ФРС США заявила, що підтримуватиме до кінця 2014 р. на рівні близькому до 0 % базову відсоткову ставку. За означеною ставкою комерційні банки отримують рефінансування (гроші) від ФРС США (*Deffult Servising In Print and Online* (<http://www.dsnews.com>). – 2012. – 25.01). Це, по суті, означає додаткову емісію дешевого американського долара не лише для економіки США, а й для всієї системи міжнародних економічних відносин.

Також у ЗМІ з'явилися повідомлення, що поточного року цілком можливий запуск «Федеральною резервною системою США нового раунду “кількісного пом'якшення” (QE3)». Деякі експерти очікують, що ФРС відновить скуповування облігацій ще до початку літа. Хоча сума QE3 очікується не більше 500 млрд дол. (для порівняння: у 2008 р. ФРС витратила на QE3 1,25 трлн дол., а у 2001 р. для цих цілей було виділено 600 млрд дол.). «Запуск програми “кількісного пом'якшення” в США може стати інструментом проти надзвичайного зміцнення долара. Цей процес тиснутиме не тільки на валюти інших країн, а й на сировинні ринки», – зазначає М. Івченко, керівник інформаційно-аналітичного центру Forex Club в Україні.

Таким чином, складається враження, що США й надалі дотримуватимуться політики нарощування державного боргу за рахунок емісії «дешевого» долара. Оскільки ця економічна політика проводилась Америкою з 90-х років минулого століття, то цілком зрозуміло, що в американському суспільстві – і в американському політикумі зокрема – за цей час сформувалися певні стереотипи фінансово-економічної поведінки. Долати ж проблему державного боргу США традиційним шляхом через економію витрат державного бюджету – означає порушувати вже усталені соціальні норми й стереотипи. Для будь-якої політичної сили, партії – це тотожно не просто поразці на чергових виборах президента чи до Конгресу, а, мабуть, тотожно доволі значному періоду політичного забуття.

Звичайно, складність такої ситуації з державним боргом та емісією долара США доволі добре усвідомлює багато політиків і підприємців у всьому світі. Мабуть, тому й з'явилися свого часу чутки про конфіскаційний шлях

вирішення цієї проблеми шляхом емісії нової американської валюти, умовно названої амеро. Утім, гарантовано визначити можливість ухвали нестандартних рішень щодо майбутнього американського долара на підставі тільки відкритих джерел інформації практично неможливо.

На такій інформаційній базі можна лише з певною мірою імовірності говорити про якісь можливі сценарії перебігу подій. На підставі ж проведеного вище аналізу можна припустити, що принаймні протягом найближчих трьох-чотирьох років США радикальним чином не змінюватимуть своєї політики у сфері державного боргу та емісії американського долара. Хоча аналіз новітньої економічної історії примушує замислитися.

Так, рішення тодішнього президента США Р. Ніксона від 15 серпня 1971 р. про припинення конвертації долара в золото для центральних банків іноземних держав, що порушувало один з базових принципів функціонування Бреттон-Вудської системи, також було вельми несподіваним для міжнародної фінансової та політичної спільноти, але, як показує історія світової економіки, цілком закономірним. Адже в кінці 60-х – на початку 70-х років минулого століття «США значною мірою втратили на світовому ринку свої конкурентні переваги, виник дефіцит платіжного балансу, почали розвиватися інформаційні процеси, різко скоротилися запаси золота. У 1971 р. їх вартість становила 11,1 млрд дол. Ця сума в шість разів була меншою від доларової маси, що перебувала в міжнародному обігу. Почалася масова погоня за золотом як більш стійким грошовим активом і відповідна відмова від долара. Утворилася подвійна ціна на золото: офіційна – 35 дол. за одну унцію та ринкова, що в кілька разів перевищувала офіційну» (*Міжнародні фінанси / за заг. ред. О. М. Мозгового. – К.: КНЕУ, 2005. – С. 53–54*).

Таким чином, у подіях 40–45-річної давнини можна побачити деякі аналогії із сьогоденням. Тому, поза всяким сумнівом, беручи до уваги широкі можливості державної машини США з організації кампанії дезінформації, блефу на міжнародних фінансових ринках, постійний моніторинг політико-економічної ситуації в цій країні та у світі – єдиний засіб запобігання небажаному перебігу подій для зацікавлених сторін, включаючи Україну. Надто аналіз деяких відкритих джерел дає підстави припускати, що частина вельми впливових представників фінансової еліти США невдоволена політикою свідомого послаблення долара, яку ФРС нині проводить під тиском президента США і, цілком імовірно, фракції Демократичної партії в Конгресі США. Про це свідчить відповідна заява экс-голови ФРС США А. Грінспена, з якою він виступив ще восени 2010 р.

Водночас останнім часом ЗМІ особливо багато уваги приділяють ситуації у еврозоні та перспективам єдиної європейської валюти. Тому окремо зупинимося на економіко-політичних чинниках, що визначають перспективи функціонування євро та динаміки його курсу. Надто останнім часом у ЗМІ, у контексті боргової кризи держав еврозони, наводилося доволі багато вельми песимістичних прогнозів – аж до віщування краху євро як єдиної міждержавної валюти.

Такі прогнози базувалися на тому, що врешті-решт децентралізована фіскально-бюджетна політика у євросоні увійде в гострий антагонізм із проведенням єдиної монетарної (кредитно-грошової) політики, що є інституційною основою функціонування євро як єдиної міждержавної валюти. Адже саме цей антагонізм призвів до кризи державних боргів у євросоні та, на думку ряду експертів і оглядачів ЗМІ, поставив під загрозу існування євро як єдиної міждержавної валюти.

Гострота очікувань щодо подальшої долі євро на деякий час послабилася після проведення на початку грудня 2011 р. саміту керівників держав-членів ЄС, на якому було ухвалено рішення про формування в ЄС фіскального союзу. Щоправда, деякі скептики наголошували на тому, що механізми формування фіскального союзу не відпрацьовані, наголошували на інертності впровадження в життя практичних механізмів його формування, звертали увагу на недостатність централізованих фінансових ресурсів ЄС, що залучаються для вирішення проблем держав, що мають найвищий рівень державного боргу, тощо. Січневий (2012 р.) саміт глав-держав та урядів країн ЄС й надалі розвинув положення попередньої грудневої (2011 р.) зустрічі. Це дещо обмежило простір інформаційно-психологічних операцій проти євро на світовому фінансовому ринку, хоча й не призвело до їх певної ліквідації. На цьому саміті ЄС було ухвалено Договір стабільності, координації та управління, згідно з яким дефіцит державного бюджету країн-членів ЄС не може перевищувати 0,5 % ВВП (раніше, згідно з Європейським пактом стабільності, його гранична величина становила 3 % ВВП). Максимально допустимий рівень державного боргу не повинен перевищувати 60 % ВВП. Порухення цих нормативів призводить до штрафу в розмірі 0,1 % ВВП держави-порушника. Штрафи накладатимуться за рішенням Європейського суду. Стягнуті таким чином кошти надходитимуть до централізованих фондів ЄС. Водночас країни, чий державний борг значно нижчий від 60 % ВВП, можуть мати більший дефіцит державного бюджету, хоча його допустимий рівень у проекті угоди не визначено.

Зазначена податково-бюджетна угода має набрати чинності з 1 січня 2013 р. за умови її ратифікації парламентами більшості країн ЄС. І хоча угода про фіскальний союз стосується насамперед країн зони обігу єдиної європейської валюти – євро, її підтримали 25 із 27 членів ЄС. Проти виступили лише Великобританія та Чехія.

Крім того, на цьому саміті ЄС було ухвалено рішення про створення Європейського стабілізаційного механізму (ЄСМ), замість існуючого нині Європейського фонду фінансової стабільності (ЄФФС), заснованого в травні 2010 р. Утім, ЄСМ, на відміну від ЄФФС, буде постійно діючою, а не тимчасовою структурою. Це ж означає регулярність відповідних внесків до нього з боку країн-членів ЄС. ЄСМ матиме власний капітал, що поповнюватиметься також і за рахунок штрафів з порушників згаданого вище пакту про бюджетну стабільність. Поки розглядаються три версії величини статутного капіталу ЄСМ: 500 млрд євро, 750 млрд євро та 1 трлн євро. Планується, що цей стабілізаційний фонд почне діяти з 1 липня 2012 р.

Крім того, треба зазначити, що Франція в одноосібному порядку заявляє про свій намір запровадити податок на фінансові спекуляції. Деякі оглядачі вбачають у цьому елемент передвиборної кампанії президента Н. Саркозі. Таким чином, ясність у цьому питанні настане після президентських виборів у Франції, тобто десь у середині 2012 р. З іншого боку, у разі запровадження такого «експерименту» у Франції можна буде прогнозувати вплив подібних антиспекулятивних заходів на курс євро та фінансову ситуацію у євросоні.

Як бачимо, з одного боку, Євросоюз ухвалює заходи, спрямовані на підтримку євро та стабілізацію фінансово-економічної ситуації, у євросоні та ЄС у цілому. З іншого – зазначені заходи мають бути ратифіковані в національних парламентах держав-членів ЄС. До того ж потрібен час на реалізацію ухвалених ЄС стабілізаційних заходів.

Поки ж фінансові ринки перебувають під впливом невизначеності ситуації з Грецією, що потребує нової допомоги від ЄС та МВФ. Надто в профспілковому русі цієї країни поширена думка, що краще дефолт Греції за своїми борговими зобов'язаннями, ніж виконання вимог з економії бюджетних коштів, що є умовою отримання допомоги від ЄС, ЄЦБ та МВФ.

Деякі експерти, зокрема заступник директора Інституту Європи РАН В. Федоров, вважають, що євросона готова позбавитися Греції та Португалії. За повідомленням кореспондента «Инвестгазеты» зі Світового форуму в Давосі, один з європейських банків уже розпочав поділ євро за національними ознаками – на німецький та грецький євро зі встановленням між ними внутрішнього обмінного курсу.

З одного боку, зазначені повідомлення демонструють занепокоєння економічних агентів щодо перспектив євро, а з іншого – грають на користь спекулянтів, яким вигідне «розгойдування» фінансового ринку.

Також не слід забувати про вплив згадуваних вище валютних війн на динаміку фінансових ринків. Суть таких війн зводиться до заниження її учасниками курсів своїх валют, у тому числі й через навмисну девальвацію валют і надмірну емісію грошей. Мета таких заходів, за умов існування доволі жорстких правил Світової організації торгівлі (СОТ), стимулювати власний експорт і, у деяких випадках, зменшити реальну вартість боргів, номінованих у валюті ініціатора валютної війни. Нині активними учасниками валютних війн можна вважати США, Китай та євросону.

Причому якщо дії США у фінансовій сфері можна однозначно класифікувати як валютну війну через прискорене наповнення ринку доларовою ліквідністю, то діяльність Євросоюзу ніби безпосередньо й не спрямована на зниження курсу євро через його надмірну емісію. Просто ситуація виглядає так, що курс євро до долара США знижується внаслідок проблем з подоланням боргової кризи у євросоні. Утім, деякі експерти зауважують, що в певній девальвації євро, як засобі стимулювання власного експорту й стимулюванні економічного зростання, зацікавлені провідні країни євросони – Німеччина та Франція.

Водночас директор Peterson Institute of International Economics Ф. Бергстен наголошує на дуже суттєвих відмінностях у економіко-

політичних чинниках формування обмінних курсів долара США та євро. Зокрема, на його думку, для поступового розв'язання проблеми державного боргу США необхідно, щоб президент і Конгрес США відчували «тиск з боку ринків, як це відбувається у Євросоюзі. А поки такого тиску в США немає» (*Інвест-газета*. – 2011. – № 45. – С. 15).

По суті Ф. Бергстен наголосив, що у співвідношенні економічних та політичних чинників, що формують динаміку курсів долара США та євро, значення політичних чинників для американської валюти значно більше, ніж для європейської. Деякі експерти неодноразово звертали увагу на те, що євро, як грошова одиниця, слабка, оскільки Євросоюз – не окрема держава, а міждержавна спільнота. Утім, на практиці складається парадоксальна, на перший погляд, ситуація, коли чинник слабкості євро перевертлюється у фактор його зміцнення.

Адже, як засвідчив уже згадуваний раніше випадок руйнації золото-доларового стандарту, що був базисом функціонування Бреттон-Вудської валютної системи, США можуть таємно ухвалювати й оперативно втілювати в життя рішення щодо фінансових операцій з американським долларом, що в подальшому матимуть доленосний вплив на розвиток світового фінансового ринку. Євросоюз же, через міждержавний характер цієї організації, такої привілеї позбавлений. А це означає, що євро застрахована від подібних «раптових» рішень. І це – доволі зручно для тих фізичних та юридичних осіб, значні активи яких номіновані у євро.

Тому можна вважати, що саме нездатність європейських інституцій, що забезпечують обіг євро, миттєво реалізовувати рішення стосовно правил функціонування цієї валюти є важливим чинником її привабливості, особливо як засобу заощаджень. Недарма частка євро у світових резервах вища за її частку в міжнародних платежах. Тоді як з долларом США – ситуація протилежна.

Проведений вище аналіз є основою для оцінки перспектив трансформації валютної системи світової економіки.

3. Оцінка перспектив розвитку валютної системи світової економіки

Оцінюючи перспективи розвитку міжнародних валютних відносин, включаючи ту роль, яку відіграє в цих відносинах валютна пара «долар США – євро», треба розрізняти ймовірні відмінності в змінах на найближче й більш віддалене майбутнє. У найближчому майбутньому зміни у світовій валютній системі виявлятимуться в коливаннях курсів валют, у порівняно невеликих змінах часток різних валют у міжнародних платежах і міжнародних резервах, у запровадженні норм регулювання валютних відносин, які, однак, навряд чи матимуть революційний характер для міжнародних відносин тощо. Радикальні ж зміни у світовій валютній системі можливі лише в більш віддаленій перспективі.

Тому цілком можна бути впевненим, що найближчим часом доллар США не

лише зберігатиме свій статус світової валюти № 1, а можливо, і посилиться. Цілком імовірно, що його частка в міжнародних платежах і навіть міжнародних резервах дещо зросте.

Вище згадувалося про очікуваний у 2012 р. третій етап програми «кількісного пом'якшення» ФРС США, коли в результаті викупу державних зобов'язань в американську економіку буде спрямовано 500 млрд дол. Однак фахівці наголошують, що гроші емітовані ФРС під попередній етап такої програми, у подальшому спрямовувались не так у реальний сектор американської економіки, як на спекулятивні операції на фондовому ринку, купівлю золота та інвестиції у китайську й інші швидкозростаючі іноземні економіки. Тому не виключено, що аналогічна доля чекає і на значну частку американських доларів, що емітуватимуться ФРС США у 2012 р.

Хоча в цілому, особливо на тлі кризової ситуації у євросоні та уповільнення економічного зростання в Китаї, аналітики деяких провідних банків світу прогнозують у 2012 р. зміцнення долара США. Ступінь же зміцнення американської валюти дійсно залежатиме від напрямів подальшого використання її цього річної емісії.

Як зазначив директор Peterson Institute of International Economics Ф. Бергстен, багато учасників фінансового ринку, наприклад, у Лондоні розраховують інвестувати в долар США протягом 2012 р. і частки – 2013 р. Інвестори очікують на зміну економічної політики США після проведення поточного року в цій країні президентських виборів. Якщо ж очікуваних змін не станеться – інтерес учасників фінансового ринку до долара знизиться, а значить, курс американської валюти – падатиме.

Стосовно найближчих перспектив єдиної європейської валюти учасники фінансового ринку в цілому одностайні: курс євро щодо долара США протягом цього року падатиме. Причини такої одностайності очевидні: боргова криза у євросоні поки триває, у цьому регіоні цілком можлива рецесія. Усі розуміють, що навіть для втілення в життя, в основному, правильних рішень із зміцнення бюджетної дисципліни в ЄС потрібен час. Крім того, під час практичної реалізації зазначених заходів може виникнути необхідність корекції раніше ухвалених рішень. І це також може збурювати світовий фінансовий ринок, негативно впливаючи на курс євро. Тому 2012 р., а, можливо, певною мірою і 2013 р. будуть для євросоні та євро вельми непростими.

Різниця ж в очікуваннях учасників ринку полягає в розбіжностях їх оцінок щодо мінімальних значень курсу євро щодо долара США. Попри згадувані вище апокаліпсичні прогнози, більшість експертів прогнозує доволі помірне зниження курсу євро у 2012 р. Приблизно, десь до значень 1,20–1,25 дол. США/євро. При цьому очікується відносно нижчий курс євро в першій половині 2012 р. з перспективою його подальшого зростання.

Хоча окремі фахівці дають й більш песимістичні прогнози курсу євро до долара США на найближчу перспективу. При цьому частина експертів виходить з того, що євро переоцінено щодо долара США, тобто курс євро є завищеним. Хоча ступінь оцінки цього перевищення різний. Так, наприкінці

минулого року експерти Центру макроекономічних досліджень Сбербанка РФ оголосили, що євро переоцінено щодо американського долара на 5,5 %, і рівноважний обмінний курс становить 1,22 дол. США/євро.

У липні ж 2010 р. рівень переоцінки євро до долара США на основі індексу Біг Мак, уже багато років обчислюваного всесвітньо відомим діловим виданням The Economist, становив +16 %. А це означає, що рівноважний курс цих валют мав бути десь близько позначки 1,15 дол./євро.

На початку поточного року виконавчий директор Міжнародного фонду Блейзера О. Устинко заявив, що євро переоцінено на 10–20 % щодо долара США. Тому прагнення до курсу 1:1 є цілком логічним у наш час.

Водночас наприкінці минулого року експерти великого транснаціонального банку HSBC прогнозували, що протягом 2012 р. євро девальвує на чверть. А це означає, що обмінний курс євро у 2012 р. повинен встановитися до долара США на рівні 1:1, а можливо, і трохи нижче.

Однак чи не найбільш шокуючий прогноз курсу єдиної європейської валюти наприкінці 2011 р. оприлюднив уже згадуваний вище нобелівський лауреат з економіки, американський професор Н. Рубіні. На його думку, кризи у єврозоні неможливо подолати без знецінення євро на 30–40 % (*Український банківський портал (<http://banker.ua>). – 2011. – 12.12*). Наближені розрахунки показують, що за такого ступеня девальвації курс євро в період подолання кризи у єврозоні, тобто протягом 2012–2013 рр., має опуститися десь до рівня 0,8–0,9 дол. США/євро.

Однак, мабуть, треба зробити поправку на те, що зазначений прогноз Н. Рубіні був підготовлений до того, як керівники держав-членів ЄС оприлюднили конкретні плани стосовно створення та функціонування фіскального союзу, дещо заспокоївши таким чином фінансові ринки. Адже якраз диспропорції між кредитно-грошовою та бюджетною політикою ЄС й стали причиною боргової кризи у єврозоні. Створення ж фіскального союзу в ЄС якраз і повинно подолати зазначений антагонізм та сприяти стабілізації євро. Однак уже навіть сама новина про домовленість зі створення фіскального союзу в ЄС позитивно вплинула на динаміку курсу євро.

Водночас треба звернути увагу на те, що світовому валютному ринку притаманні вельми значні коливання обмінних курсів вільноконвертованих валют (ВКВ) розвинутих країн. І при цьому національна економіка цих країн не зазнає якихось катастрофічних змін. Причини та механізм цього фінансово-економічного феномену заслуговують на окрему увагу. Тут лише зазначимо, що певною мірою він пов'язаний зі стійкістю національних економік розвинутих країн і здатністю світового спекулятивного капіталу абсорбувати величезні суми коштів, тимчасово вільних від інвестування в реальні сектори економіки розвинутих країн. А валютна пара «долар США – євро», як зазначалося вище, став важливою складовою цієї глобальної «спекулятивної гойдалки».

Водночас із новітньої економічної історії відомо, що курс євро до долара США коливався від мінімального значення 0,8252 дол. США/євро (жовтень 2000 р.) до максимального значення 1,599 (липень 2008 р.). При цьому ні

економіка ЄС, ні економіка США катастрофи, зіставної за своїми масштабами та наслідками з Великою депресією 1929–1933 рр., не зазнали.

Звичайно, суто теоретично можна припустити можливість коливання курсу євро в межах спрогнозованих Н. Рубіні. Утім, на підставі проведеного вище аналізу можна припустити, що навіть у разі перебігу подій у ЄС за більш песимістичним сценарієм, обмінний курс євро у 2012–2013 рр. навряд чи опуститься нижче позначок 1,10–1,15 дол. США/євро. Можливе коливання курсу єдиної європейської валюти в цей період у діапазоні 1,15–1,30 дол. США/євро.

Поряд з динамікою курсів долара США та євро аналітики прогнозують на найближче майбутнє й динаміку інших вільноконвертованих валют. Ці валюти, як зазначалося вище, посідають певну власну нішу у світовій валютній ієрархії, функціонально доповнюючи долар США та євро.

Деякі фінансові аналітики вважають, що японська єна найближчим часом посилить свою функцію валюти-сховища. На користь цієї тези свідчить не лише складність ситуації у єврозоні, а й постійний, починаючи з 1998 р., профіцит балансу поточних операцій Японії. Тому, попри негаразди японської економіки, зумовлені катастрофою на АЕС «Фукусіма-1», фахівці прогнозують зміцнення єни у 2012 р. Вважається, що інтервенції банку Японії зможуть послабити зростання курсу єни, яке, утім, не буде значним. Правда, деякі експерти прогнозують зниження курсу єни у 2012 р. саме через необхідність подолання наслідків катастроф, яких Японія зазнала минулого року.

А на динаміку англійського фунту стерлінгів впливатимуть значний державний борг Великої Британії й програма кількісного пом'якшення (викупу державних боргових цінних паперів), яка провадитиметься в цій країні у 2012 р., а також тісні економічні зв'язки Великої Британії в межах ЄС. У результаті фінансові аналітики очікують, що панівною у 2012 р. буде тенденція до зниження обмінного курсу англійського фунта стерлінгів.

Збереження статусу валюти-сховища сприятиме деякому зростанню у 2012 р. обмінного курсу швейцарського франка.

Таким чином, радикальних змін у світовій ієрархії валют протягом 2012–2013 рр. не передбачається. Хоча деякі події у сфері міжнародних фінансово-економічних відносин можуть із часом призвести до доволі значних змін у цій сфері. Ідеться, зокрема, про посилення тенденцій до функціонування системи світових фінансів на засадах, так би мовити, полівалютності.

Фахівці звертають увагу на те, що десятиріччя від початку 2000-х років частка долара США в офіційних резервах у світі скоротилась із 72,3 % до трохи більше ніж 60 % у першій половині 2011 р. Причому, як зазначалося вище, частки долара США та євро в сукупних офіційних резервах країн світу перебували в протифазі: зростання частки євро призводило до зменшення частки американського долара і навпаки. Протягом 2011 р. частка долара США в офіційних резервах країн світу перебували в межах 60–62 %.

Утім, відомий вітчизняний фахівець у галузі фінансів О. Шаров не думає, «що нам доведеться чекати ще ціле десятиліття, поки ця частка знизиться до

50 %, бо щодалі ми відходимо від полюса абсолютної монополії долара, то більше слабшатиме її “тяжіння”, і доларова складова у світових резервах “танутиме” дедалі швидше».

Проте головне питання не в тому, коли відійде долар, а в тому, що прийде йому на заміну. Жодна з національних валют не може і в найближчі роки навіть не буде претендувати на те, щоб замінити долар, або хоча б скласти з ним тандем (*Шаров О. Ave, caesar! // Дзеркало тижня. – 2011. – № 28. – С. 7*).

Оскільки частка євро у світових резервах становить трохи більше чверті, і, на думку О. Шарова, це його «стеля», то «необхідно, щоб ще відсотків 30 “взяли на себе” інші дві-три валюти регіонального характеру. Імовірно, тоді можна буде розпочати переговори і про заміну долара якоюсь регіональною або міжнародною грошовою одиницею, і про створення нової валютної архітектури з регіональними емісійними банками. Але для цього необхідно, щоб на світовій карті виникли регіональні політико-економічні конгломерати (союзи), здатні стати емітентами таких валют. Причому емітентами більш успішними, ніж ЄС. Питання про те, наскільки це реально, залишаю відкритим» (*Шаров О. Ave, caesar! // Там само*).

Таким чином О. Шаров, по суті, визнав, що представлена ним схема нової валютної архітектури світу не може бути реалізованою на практиці приблизно протягом найближчого десятиріччя.

Однак якщо уважно придивитися до розвитку міжнародних фінансових відносин протягом останніх років, то можна припустити дещо іншу гіпотезу трансформації світової валютної архітектури. Якщо фіскальний союз у ЄС запрацює доволі ефективно, а це може статися протягом трьох-чотирьох років, то роль євро у світових офіційних резервах, а можливо, і в міжнародних платежах зросте. Тому можна припустити, що через чотири-п’ять років частка євро у світових офіційних резервах перетне позначку 30 %. Відповідно частка долара США (у протифазі до євро) у цей час знизиться. Тут також можна згадати про недоліки кредитно-грошової та й узагалі економічної політики США в тлумаченні Ф. Бергстена, про що говорилося вище.

До речі, Ф. Бергстен не відкидав зростання ролі китайського юаня у світовій економіці в перспективі. Тим більше, що Китай вельми послідовно проводить політику поступової експансії своєї національної валюти в міжнародних фінансових відносинах. Зокрема, керівництво Китаю з початку 2011 р. дозволило китайським компаніям здійснювати інвестиції за кордоном у юанях. А до того дозвіл закуповувати товари за кордоном за юані отримали китайські імпортери, а продавати за кордон товари й послуги за юані – китайські експортери.

Крім того, на кінець 2011 р. Китай мав 14 угод з різними країнами світу, серед яких – Росія, Пакистан та інші, про взаємний обмін валют. Наприкінці ж 2011 р. у ЗМІ надійшли повідомлення, що Китай та Японія готові прискорити створення зони вільної торгівлі та сприяти використанню юаня та єни в ділових угодах між двома країнами. Якщо цей процес налагодиться

та розвиватиметься далі, то значення юаня та єни у світовій економіці зросте.

Хоча в цілому перспективи перетворення юаня на повноцінну ВКВ залежать від того, коли Китай відкриє свій ринок капіталу, тобто запровадить вільну конвертацію юаня за капітальними фінансовими операціями. Утім, китайський уряд свідомо підтримує занижений курс юаня до американського долара, євро та інших ВКВ із метою стимулювання власного експорту, що значною мірою є локомотивом китайської економіки. І поки відмовлятися від такої економічної політики Китай ніби не має наміру. Тому, мабуть, не варто очікувати на перетворення юаня на повноцінну ВКВ у найближчі п'ять років та радикального зростання його ролі в міжнародних фінансах.

Оцінюючи перспективи єни в більш відділеному майбутньому, можна припустити деяке посилення ролі японської національної валюти у світових фінансових відносинах. Основою такого прогнозу є міцна високотехнологічна японська економіка та потужні ділові зв'язки Японії у світі та Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, зокрема. Саме інтеграція з іншими національними економіками цього регіону сприяє розширенню бази товарного забезпечення японської єни та зміцненню її позицій у світовій ієрархії валют не лише як валюти-сховища, а і як резервної валюти й навіть засобу платежу.

Що ж стосується англійського фунта стерлінгів, то в нього й у більш віддаленому майбутньому немає шансів радикально підвищити свій міжнародний статус до рівня світових грошей, здатних у цій ролі конкурувати з долларом США чи євро. У цілому ж подальша доля англійського фунта як міжнародної валюти залежатиме від майбутньої конфігурації валютної системи світової економіки. Якщо в ній посилюватиметься тенденція до полівалютності в міжнародних фінансових відносинах, то значення англійського фунта в цій системі може навіть зрости. Хоча в цілому, найімовірніше, переважатиме його міжнародна функція як валюти-сховища, тобто міжнародного грошового інструменту для запобігання ризикам інвесторів від коливань світового фінансового ринку.

У цьому контексті вельми симптоматично, що наприкінці 2011 р. у ЗМІ пройшли повідомлення, що фахівці британського Міністерства фінансів відпрацьовують сценарії розпаду єврозони чи виходу з неї однієї з держав-учасниць. Вважається, що це призведе до зростання надходжень до Великобританії фінансових ресурсів з-за кордону. У результаті обмінний курс фунта стерлінгів може зрости до небезпечного для британської економіки рівня.

У принципі, не виключені якісь схожі варіанти перебігу подій у майбутньому. У цьому випадку привабливість англійського фунта стерлінгів для інвесторів визначатиметься співвідношенням стану британської економіки порівняно з іншими національними економіками, або ж із світовою економікою в цілому.

Ще менші, ніж в англійського фунта, шанси на радикальне посилення своїх міжнародних позицій у глобальній ієрархії валют у швейцарського франка.

Адже швейцарська економіка значно менша за британську. Нинішній міжнародний статус швейцарського франка багато в чому – данина економічній історії, насамперед військово-політичному протистоянню у Європі та світі. Тому й у віддаленому майбутньому основна міжнародна функція швейцарського франка – валюта-сховище. Хоча масштаби реального фінансового наповнення цієї функції, звичайно, змінюватимуться.

Нестабільність світового валютного ринку стимулювала інтерес інвесторів до золота, ціна якого останнім часом усталено зростає. Спостерігається також деяка реанімація ідей золотого стандарту в міжнародних фінансових відносинах. Зокрема, кілька років тому запровадити новий золотий стандарт, що слугував би орієнтиром для ринку під час формування курсів основних валют, запропонував голова Світового банку Р. Зеллік.

Однак виникають певні застереження щодо механізмів формування цього «золотого орієнтиру». За нинішніх умов світових запасів золота недостатньо, щоб воно могло виконувати одну з головних функцій грошей – було засобом обігу, обслуговувало платежі в міжнародних економічних відносинах. Тобто ринок не зможе визначити реальну вартість золота, як грошей, саме через дефіцит такого платіжного засобу.

Тому визначати вартість золота – валютного орієнтиру – довелось би адміністративним шляхом, через міждержавні угоди. І ця вартість, насправді, була б виключно результатом міжнародних політичних угод. Отже, встановлена таким чином вартість золота як грошового орієнтиру відрізнялася від його реальної вартості, обумовленої виконанням зазначеної фінансово-економічної функції. Така міжнародна фінансова система, як показує новітня історія світової економіки, не може бути стійкою та приречена на руйнацію. Причому, найімовірніше, доволі швидко.

Приблизно з тих самих причин, що й у золота, виникають сумніви стосовно здатності спеціальних прав запозичення (SDR) МВФ виконувати всі основні функції міжнародних грошей. Ідею зробити SDR міжнародним резервним активом висловлював тодішній очільник Міжнародного валютного фонду Д. Строс-Кан. Її підтримали голова Народного банку КНР Чжоу Сяочуань і президент Франції Н. Саркозі. Прибічники цієї ідеї вважали, що якби держави зберігали свої валютні резерви в SDR, то волатильність цін знизилася б. Правда, як зазначали оглядачі деяких ділових ЗМІ, щоб реалізувати зазначену ідею треба розвивати ринки активів, номінованих у SDR.

Однак у цьому випадку ряд питань потребує роз'яснення. Зокрема, які функції повинні виконувати ці активи МВФ: тільки функції засобу заощаджень чи ще і функцію засобу платежу. В останньому випадку виникає проблема забезпечення цих активів МВФ та встановлення механізмів узгодження інтересів числених країн-членів МВФ, що мають власні національні валюти, у питаннях, які стосуються порядку емісії та фінансування нових активів МВФ, номінованих у SDR.

Ряд експертів вважає, що в запровадженні нової повноцінної міжнародної валюти на базі МВФ не зацікавлені насамперед США, оскільки такий крок

міжнародної спільноти обмежував би позиції американського долара у світовій економіці. Для успішного конституювання будь-якої нової валюти надзвичайно важливо отримати належну довіру з боку економічних агентів. Однак така довіра може сформуватися лише в результаті успішного функціонування нової валюти протягом певного періоду часу.

Тому, як показує досвід функціонування єдиної європейської валюти євро, що є продуктом міждержавних угод, емісія МВФ власних повноцінних грошей за нинішніх міжнародних умов, по суті, нереальна. Отже, і активи МВФ – чи то вже існуючі, чи потенційні – ні в найближчій, ні в більш віддаленій перспективі не зможуть конкурувати з долларом США чи євро на світовому ринку як міжнародні гроші.

Таким чином, підбиваючи підсумки, можна зробити коротке узагальнення перспектив валютної пари «долар США – євро» в системі міжнародних фінансових відносин. Найімовірніше, що найближчі рік-два саме через боргові проблеми країн єврозони роль долара США і як резервної валюти, і як засобу платежу, у світових фінансах дещо зросте.

За результатами функціонування фіскального бюджетного союзу в ЄС, десь з початку 2014 р. євро може почати посилювати свої позиції в міжнародних фінансах, насамперед як світова резервна валюта. У цілому, подальша доля євро залежатиме саме від результатів функціонування фіскального союзу в ЄС. Але поки цей союз ще не почав працювати взагалі, то й оцінка майбутньої ролі євро у світових фінансах може мати лише концептуальний, а не предметний характер. З іншого боку, очікування на підвищення ролі євро в міжнародних фінансах усе-таки існують і, мабуть, базуються на меншій залежності долі цієї валюти від політичних рішень однієї держави, ніж долі долара США.

У цілому, починаючи десь з 2014 р., можна очікувати на послаблення міжнародних позицій долара США та посилення позицій євро та інших валют. Тобто в міжнародних фінансових відносинах посиляться тенденція до полівалютності. Наприклад, із подоланням Японією наслідків катастрофи 2011 р. та за умови посилення інтеграції економік Азіатсько-Тихоокеанського регіону з японською економікою можливе посилення позицій японської єни у світовій валютній системі.

Китайський же юань ще доволі довго залишатиметься валютою-загадкою в тому сенсі, що аналіз відкритих джерел не надає цілком достовірної інформації щодо перспектив відкриття доступу іноземцям до китайського ринку капіталу та відмови влади Китаю від адміністративного регулювання курсу національної валюти. Саме такий захід може ввести юань до когорти світових валют.

Англійський фунт стерлінгів більшою мірою, а швейцарський франк – меншою в міжнародних масштабах виконуватимуть функції валют-сховищ та диверсифікації й страхування валютних ризиків *(При підготовці статті були використані такі джерела інформації: Аргументы Недели (<http://www.argumenti.ru>). – 2011. – 28.12; Ведомости (<http://www.vedomosti.ru>). – 2012. – 10.02; Вісник Національного банку*

України. – 1999. – № 11; 2001. – № 10; *Деньги.* – 2011. – № 22; 2012. – № 1; *Деньги и кредит.* – 2009. – № 10; *Дзеркало тижня.* – 2011. – № 28, 39, 45–47; 2012. – № 1, 4; *Инвестгазета.* – 2010. – № 45; 2011. – № 45, 46; 2012. – № 4; *Коментарі.* – 2011. – № 25, 27, 28, 35, 43, 49; 2012. – № 1–3; *Корреспондент* (<http://ua.Korrespondent.net>). – 2011. – 31.10; *Минфин.com.ua* (<http://minfin.com.ua>). – 2012. – 23.01; *Міжнародні фінанси / За заг. ред. О. М. Мозкового.* – К.: КНЕУ, 2005; *Независимое Бюро Новостей* (<http://nbnews.com.ua>). – 2012. – 17.01; *Российская газета* (<http://www.rg.ru>). – 2012. – 19.01; *Украинский банковский портал* (<http://banker.ua>). – 2011. – 12, 14, 15, 28; *Український тиждень.* – 2011. – № 47; *Утро* (<http://www.utro.ru>). – 2011. – 2.12; *Фінанси України.* – 2009. – № 3; *Четверта Влада* (<http://4vlada.net>). – 2012. – 24.01; *Default Servicing In Print and Online* (<http://www.dsnews.com>). – 2012. – 25.01; *Quote.rbe.ru* (<http://quote.rbr.ru>). – 2012. – 20.01).

О. Рябокони, мол. наук. співроб.

Эскалация напряженности на Ближнем Востоке

Возрастающая напряженность в странах Ближнего Востока и Северной Африки привлекает все большее внимание и вызывает серьезные опасения во всем мире. Наибольшим военно-политическим раздражителем первого месяца нового года, без сомнения, являлся Иран. Военные демонстрации Тегерана с запуском ракет среднего и дальнего радиуса действия – это, по сути, недвусмысленный сигнал Западу на случай введения новых жестких санкций. Тем не менее, Европа и США, судя по всему, не собираются отказываться от дополнительных мер давления в отношении Исламской республики. Как и прежде, объясняют они это обеспокоенностью в связи с возможностью выхода иранской ядерной программы за рамки мирного характера.

Показательные учения Ирана в районе Ормузского пролива, носившие военный характер и продолжавшиеся в течение десяти дней, очевидно, были задуманы как яркая демонстрация боевой мощи на фоне усиливающегося внешнего давления и критики в адрес пресловутой ядерной программы. США, между тем, продолжают наращивать давление на Иран, к этому же подталкивают Францию, Израиль и других своих союзников.

Ядерная программа Ирана, как принято считать на Западе, имеет целью создание атомной бомбы. Об этом было прямо сказано в ноябрьском отчете МАГАТЭ (Международного агентства по атомной энергии). Официальные же власти Ирана продолжают настаивать на невоенном характере своей ядерной программы, говоря об использовании ядерных технологий в медицинской и энергетической отраслях. Накануне Тегеран объявил о завершении создания собственного топливного стержня и его запуске в

тестовом режиме. Стало быть, иранцы преодолели еще одну ступень в цикле ядерных разработок.

Недавно глава Организации по атомной энергии Ирана (ОАЭИ) Ф. Аббаси подтвердил, что иранские атомщики обогатили на предприятии в Натанзе до уровня 20 % от 90 до 100 килограммов урана. Глава ОАЭИ также отмечал, что в связи с активной работой национальных специалистов по обогащению урана необходимости обмена иранского низкообогащенного урана на высокообогащенный уран на предприятии нет.

Отметим, что во время последней проверки иранских атомных объектов инспекторы МАГАТЭ обнаружили «недостачу» урана, причем иранская сторона пока не смогла объяснить пропажу. Эксперты МАГАТЭ считают, что пропавший уран может быть использован как экспериментальный материал для создания ядерного оружия.

Кроме того, еще в канун Нового года Иран и США обменялись жесткими заявлениями. Тегеран пообещал перекрыть Ормузский пролив – важнейшую нефтяную артерию региона, обеспечивающую до 40 % мировых танкерных поставок нефти – в случае введения новых санкций. Ответом Вашингтона стали угрозы о применении военной силы, в случае если будут предприняты попытки заблокировать пролив.

В конфликт активно вмешивается Израиль. Высокопоставленные чиновники из Тель-Авива вторят призывам Вашингтона ужесточить экономические санкции против Исламской республики. Эту идею поддерживает и Франция, также обвиняющая Иран в попытке создать собственное ядерное оружие. Россия, между тем, предполагает, что у Ирана отсутствуют возможности создания межконтинентальных баллистических ракет среднего и дальнего радиуса действия.

Москва придерживается однозначной позиции: появление новых ракетно-ядерных держав, несомненно, чревато разрастанием военных конфликтов с непредсказуемыми последствиями, однако прямых угроз безопасности со стороны Ирана пока не наблюдается.

Несмотря на мнение МАГАТЭ об ускорении Ираном программы по обогащению урана, разведструктуры США по-прежнему считают, что факт принятия Ираном решения о производстве ядерного оружия не имеет точных доказательств. Об этом пишет газета The New York Times, которая ссылается на действующих и отставных сотрудников американской разведки. Согласно сообщению, такие выводы были сделаны по результатам оценки ядерной программы Ирана, проведенной 16 разведструктурами США.

Такие результаты во многом схожи с данными от 2007 г., когда было установлено, что Иран завершил проекты по исследованию и разработке ядерного оружия в 2003 г. В 2010 г. в отчете национальной разведки по оценке ядерной программы Ирана было сделано такое же заключение. В январе директор национальной разведки Д. Клеппер и директор ЦРУ Д. Петрэус в Сенате заявили, что в настоящее время факт принятия Ираном решения о производстве ядерного оружия не имеет доказательств. С похожим заявлением выступили также министр обороны США Л. Панетта и

председатель комитета начальников штабов вооруженных сил США М. Демпси, сообщает издание. Заключение американских разведструктур по Ирану встретило критику со стороны Израиля и некоторых стран Европы.

Еще 1 января 2012 г. президентом США Б. Обамой был подписан законопроект, предусматривающий в том числе введение дополнительных мер в отношении Ирана. Новый закон гласит, что любая иностранная компания, сотрудничающая с центральным банком исламской республики, будет «отрезана» от финансовой системы США. Также новые санкции почти полностью закрывают доступ нефтеперерабатывающим компаниям к иранской нефти.

Стоит сказать, что еще ранее США и ЕС уже задействовали ряд серьезных санкций. Так, Великобритания прекратила всякое сотрудничество с финансовыми институтами Ирана, а Евросоюз расширил «черный список» физических и юридических лиц, увеличив его на 179 «позиций».

К тому же министры иностранных дел ЕС на встрече 23 января одобрили запрет на импорт иранской нефти, который вступит в силу с 1 июля. Новые санкции были введены в связи тем, что Иран, по мнению Евросоюза, по-прежнему не желает сотрудничать с международным сообществом по вопросам, связанным с развитием атомной программы.

Введение данных экономических санкций вряд ли серьезно сможет повлиять на развитие экономической ситуации в Иране, способности его властей проводить прежнюю политику в отношении своей ядерной программы и поддержки лояльных ему сил на Ближнем Востоке. С такими выводами выступает ряд американских аналитиков, которые специализируются на этой теме. В контексте нынешнего конфликта, прежде всего, рассматривается вопрос о прекращении поставок иранской нефти в Европу.

Европа получает в настоящее время порядка 450 тыс. баррелей иранской нефти в сутки. При этом основными импортерами являются Италия, Испания и Греция, которые сейчас наиболее «проблемны» в ЕС с точки зрения экономической уязвимости. В той же Греции доля иранской нефти составляет 35 % от всего импорта, в Испании и Италии – по 13 %. В двух последних случаях отказ от поставок иранской нефти ощутим, но не фатален, особенно с учетом надвигающейся на Европу рецессии. С Грецией все значительно хуже. Гипотетически после 1 июля 2012 г., а именно этот срок официально называется в качестве последнего рубежа для прекращения импорта нефтепродуктов из Ирана, эти объемы должны покрыть поставки из Ливии что, безусловно, выгоднее географически и экономически, чем из стран Персидского залива. Особенно с учетом того, что за счет углеводородов из Саудовской Аравии планируется замещать иранскую нефть в Японии, Китае и странах Юго-Восточной Азии. Но здесь все упирается в ситуацию в самой Ливии, и способности ее новых властей обеспечить наращивание добычи и экспорта нефти хотя бы на уровне «довоенных» объемов, но пока этого нет. В такой ситуации любая диверсия на ливийских нефтепроводах будет означать для Европы большие проблемы.

При этом Иран явно пошел «на опережение» и объявил о прекращении экспорта углеводородов в шесть европейских стран, явно рассчитывая на то, что ЕС не успеет перестроиться и попадет в цейтнот. Тегеран ранее предупреждал европейских потребителей о возможности такого шага и после определенной паузы начал претворять свои угрозы в реальность. Недавно президент Национальной нефтяной компании А. Галевани заявил о прекращении поставок нефти британским и французским компаниям, уточнив при этом, что санкции со стороны Ирана могут коснуться также Германии, Испании, Италии, Греции, Португалии и Нидерландов. «С большой уверенностью можно сказать, что в случае если действия ЕС против Ирана будут продолжаться, экспорт нефти в эти страны будет прекращен», – предупредил он. Подтверждением серьезности данной позиции стал тот факт, что Иран на прошлой неделе отказал Греции в поставке 500 тыс. баррелей сырой нефти.

Вероятность развития такого сценария достаточно велика, поскольку лето нынешнего года было оптимальным сроком для того, чтобы найти пути замещения иранской нефти. Этот рынок работает в основном на фьючерсах, и та же Саудовская Аравия или ОАЭ вряд ли смогут быстро найти «брешь» в своих уже заключенных контрактах. Другой вопрос – это увеличение добычи нефти, но здесь необходимо проводить анализ с учетом свободных средств доставки и мощностей перерабатывающих заводов. Их, вполне возможно, может и не хватить на всех. Разговоры о создании новых трубопроводов, которые позволят «обойти» проблемный Ормузский пролив, пока остаются в большей степени в области теории.

Например, как заявил министр энергетики ОАЭ Мухаммед бен Заен аль-Хамили, стратегически для стран Европы нефтепровод «Фуджайра» с пропускной способностью до 1,5 млн баррелей нефти в сутки, идущий в обход Персидского залива и Ормузского пролива, может быть запущен в строй к июню 2012 г. Но даже в случае реализации этого проекта основной артерией все равно останется морской путь. Эксперты неоднократно говорили о крайне малой вероятности того, что Тегеран первым начнет какие-то шаги по блокаде Ормузского пролива. Поэтому заставить большинство стран мира отказаться от импорта иранской нефти без соответствующего решения об эмбарго на экспорт иранской нефти со стороны Совета Безопасности ООН нереально. В этой связи уместно вспомнить о российско-китайском альянсе, который блокирует усилия стран Запада и монархий Персидского залива по сирийскому вопросу. Ровно такая тактика может быть избрана и в случае с Ираном. Напомним, что Иран имеет и более солидных импортеров своих углеводородов, нежели Европа. Это, прежде всего, Турция, которая потребляет 180 тыс. баррелей иранской нефти в сутки, что составляет в общем годовом объеме импорта 51 %. Это уже более чем серьезно, и в этом также кроется одна из причин осторожной позиции Анкары и по вопросу возможного военного удара по Ирану, и по вопросу сирийских событий. Далее Китай – 13 % годового импорта, Южная Корея – 10 %, Япония – 10 %, ЮАР – 25 %, Индия – 10 %. Из этих стран-

импортеров, по мнению экспертов, только Сеул и Токио под прессингом полноценно присоединятся к эмбарго при условии гарантий замещения, а это в любом случае потребует времени.

На этом фоне тезис о том, что эмбарго послужит ослаблению потенциальных конкурентов американцев в лице ЕС, Японии и Южной Кореи и частично стран БРИКС, является очевидным. Если Брюссель совершенно откажется от нефтяного импорта из Ирана, значительная часть нефтеперерабатывающих заводов Европы получит стремительный рост цен на сырье. Предполагается, что введение эмбарго в состоянии нанести серьезный ущерб иранской экономике, примерно в 15–20 млрд долл. в год, но это очень сомнительная цифра по ряду причин. В условиях отсутствия санкций ООН торговля нефтью, по данным ряда экспертов, будет продолжаться на прежнем уровне. Только теперь она будет идти через посредников-трейдеров, прежде всего из Индии, по более «длинным схемам». Причем Дели заявил о готовности скупить в этом году все «излишки» иранской нефти, которые образуются из-за европейских санкций. Что-то мешает поверить, что такие намерения не подтверждены детальным изучением рынка. Несколько иной линии поведения придерживается официальный Пекин. В ходе недавнего визита в Саудовскую Аравию, Арабские Эмираты и Катар, страны, традиционно близкие к Америке, премьер-министр Китая В. Цзябао подписал с властями этих стран ряд договоров в сферах атомной энергетики, добычи углеводородов и, что весьма небезынтересно, об «обмене» валютой, т. е. во взаимном бездолларовом инвестировании и торговле.

Китай проводит сейчас консультации с этими странами на предмет возможных закупок нефти в случае введения «иранского» эмбарго. По сообщениям СМИ, в новом году Китай увеличил закупки нефти у Саудовской Аравии, России, Анголы и Нигерии, сократив наполовину импорт из Ирана до 285 тыс. баррелей в январе. Однако эксперты отмечают, что энергетические компании КНР «пытаются добиться от Тегерана снижения цен на импортируемую в Китай иранскую нефть» и данные шаги являются пока не более чем перестраховкой от возможных рисков.

Помня о том, что в «сирийском вопросе», недавно обсуждавшемся в ООН, китайцы заняли гораздо более гибкую и автономную позицию по сравнению с Россией, очевидно, что Пекин не будет «в одиночку» накладывать вето на возможные антииранские решения в Совбезе ООН. Но при этом он, безусловно, поддержит российскую позицию «против».

В этих условиях не стоит ожидать какого-либо изменения официальной позиции ЕС по вопросу санкций, но очень много будет зависеть от того, насколько эффективно заработают «схемы» замещения иранской нефти, которые предлагают американцы. Вполне возможно, что ряд европейских стран будет в ближайшее время продолжать закупать иранскую нефть, но только через цепочку посредников. Это вполне вероятно, особенно с учетом того, что принципиальная позиция Тегерана в данном случае состоит в том, чтобы ни в коем случае не допустить повышения цены на «свое топливо». И

что важно, в отличие от стран-нефтедобытчиков Персидского залива Ирану для этого не надо наращивать мощности и объемы добычи.

Оценивая политико-военный аспект сложившейся ситуации вокруг Ирана, ряд американских экспертов, работающих на администрацию президента США, утверждают, что в случае, если режим союзника Ирана Б. Асада в Сирии удержится у власти, Исламская Республика серьезно усилит свое влияние в регионе. При этом США, кроме Израиля, не имеют в настоящий момент большой и эффективной коалиции, на которую они могли бы положиться в случае полномасштабной войны с иранцами. Однако вряд ли с этой точкой зрения можно согласиться.

Во-первых, нынешняя сирийская власть существует давно и находилась в гораздо более стабильном положении, чем сейчас. Таким образом, говорить о том, что влияние Ирана усилится при более «разбалансированном» сирийском режиме, абсолютно нелогично. Как бы не развивались события в Сирии, в любом случае это будет совсем не та страна, которая была раньше. Если у России хватит выдержки продолжать свою линию поведения в Совете Безопасности ООН, то Б. Асад удержится у власти, но активно влиять на ситуацию в регионе он уже фактически не сможет. Более того, по мере затягивания конфликта в Сирии и перерастания его в стадию латентной гражданской войны, Тегеран будет вынужден тратить все больше средств и сил для участия в этом конфликте. Не говоря уже о чисто «военных» издержках, необходимо будет финансово поддерживать сирийскую экономику, дабы не дать ей впасть в полный коллапс. Это автоматически «притормозит» экспорт исламской революции на других направлениях.

Примерно то же самое касается и «антииранской коалиции». Она есть и существует со времени вторжения в Ирак, что мы сейчас собственно наблюдаем на примере той же Сирии, а еще ранее Ливии. Правда, единственное назначение этих союзников (аравийские монархии, Иордания) исключительно в предоставлении своих территорий для проведения тайных операций и развертывания войск, а в случае с Саудовской Аравией и Катаром это еще и финансирование. С точки зрения военной составляющей, эти страны никакого решающего значения не имеют, несмотря на огромное количество современных единиц вооружения, которые они регулярно покупают в США и ЕС. Так что, если Вашингтон решится воевать, то делать это ему придется только с опорой на такие страны НАТО как Великобритания и Франция, так как другие члены Альянса будут участвовать во всех этих событиях в лучшем случае символически. Особенно если учесть, что Россия с большей долей вероятности займет в Совбезе ООН ровно такую же позицию по Ирану, как и по Сирии. И здесь начальным этапом подготовки вторжения или удара для Запада являются разговоры с Россией, а не с Тегераном. Судя по реакции госсекретаря Х. Клинтон после голосования в Совбезе ООН по «сирийскому досье», к таким разговорам в Вашингтоне явно не готовы.

Во-вторых, это – «израильский фактор». В данном случае никакой серьезной и устойчивой коалиции точно не будет, поскольку при всех

вариантах ни Турция, ни страны Персидского залива на любой временный союз с Израилем для «удушения Ирана» не пойдут. Даже в вопросах предоставления «воздушных коридоров» для пролетов израильских самолетов. И американцы вынуждены этот фактор принимать во внимание, как это было в период двух вторжений в Ирак, когда израильтянам было рекомендовано «сохранять нейтралитет». Это понимают и в Тегеране, и в случае удара со стороны американцев и их союзников ответ по Израилю последует незамедлительно. Для Ирана при таком развитии событий важно втянуть Израиль в конфликт любой ценой и тем самым дезавуировать в исламском мире саму идею вторжения и роль в ней аравийских монархий. Иран в этом случае получает безусловные репутационные преимущества в мусульманском сообществе и заставит всех задуматься об угрозе перерастания «локального конфликта» в «глобальный».

На фоне нарастающей напряженности в отношениях с Ираном премьер-министр Израиля Б. Нетаньяху заявил в ходе своего визита в США, что Ирану нельзя позволять создать ядерное оружие. Б. Нетаньяху подчеркнул, что он не может допустить, чтобы его народ жил в тени угрозы уничтожения и не может разыгрывать карту безопасности израильтян.

Также Б. Нетаньяху отверг дипломатические меры и санкции, как средство воздействия на иранские власти. По его мнению, времени на решение проблемы становится все меньше и что Израиль достаточно долго ждал, пока санкции и дипломатия принесут какие-либо результаты. Он подчеркнул, что народ Израиля не должен жить в постоянном страхе быть уничтоженным.

Президент США Б. Обама заявил, что, по его мнению, еще есть время для дипломатии и санкций, но при этом он не снимает с повестки дня военное вмешательство. Б. Нетаньяху же сказал американскому президенту, что Израиль пока не решил, будет ли наносить превентивные удары по Ирану.

Между тем глава разведывательного управления Министерства обороны США генерал-лейтенант Р. Берджесс заявил, что Израиль не готов пока атаковать ядерные объекты Ирана. Но Иран, в свою очередь, может нанести ответный удар в случае нападения на него. При этом Тегеран, скорее всего, не станет самостоятельно начинать или провоцировать военный конфликт, добавил представитель Пентагона.

При этом необходимо себе отдавать отчет в том, что, кроме бравурных милитаристских заявлений в отношении «ядерной программы» Ирана, в израильском руководстве нет четкой линии по отношению к событиям в той же Сирии. С одной стороны там, безусловно, желают поражения Ирану на «сирийском фронте», но последствия свержения власти Б. Асада совершенно не ясны. Да и в случае ухода «предсказуемого Асада» появятся либо радикальные исламисты (высокая вероятность), либо «прозападная либеральная интеллигенция» (малая вероятность). И те, и другие будут требовать со временем возвращения аннексированных Голанских высот. И разница здесь только в методах: если радикалы пойдут по пути активизации террора, то прозападные либералы в данном случае с полным основанием будут апеллировать к тем же Соединенным Штатам и Европе, поднимая этот

вопрос во всех возможных международных организациях. И отмахнуться от этого со ссылкой на «диктаторский режим Асада» будет уже невозможно.

Анализируя события в Сирии в настоящее время, необходимо отметить ряд важных моментов в развитии обстановки:

– вооруженные и мирные протесты против центральных властей имеют очаговый характер. Типичная картина заключается в том, что обычно в черте одного города или населенного пункта центр сопротивления сосредоточен в суннитских кварталах, при этом алавитские или христианские кварталы сохраняют спокойствие;

– лояльность нынешним центральным властям Сирии со стороны алавитских, христианских, армянских, черкесских, друзских общин пока прочно цементируется опасениями в отношении перспектив своего физического выживания в случае ухода Б. Асада. Его фигура рассматривается именно в контексте гаранта этой безопасности, какие бы личные симпатии или антипатии к нему не испытывали. Курдская община соблюдает линию нейтралитета, которая поддерживается и руководством иракских курдов в лице М. Барзани;

– Свободная сирийская армия (ССА) в основном концентрирует свои усилия в пригородах Дамаска, Хомсе, Растане, Идлибе, Дераа и других городах. При этом подразделения армии формируются в основном по территориальному признаку, что объясняется родственными связями и знанием местности. Абсолютное большинство членов ССА – бывшие военнослужащие-сунниты;

– проблему нехватки вооружений и боеприпасов, а также финансов для закупок руководство ССА в основном пытается решить двумя путями: закупкой контрабандного оружия с турецкой и иракской территорий у боевиков Курдской рабочей партии (это в основном оружие советского производства) и финансированием закупок, а также переброской вооружений западного производства из территории Ливии через Иорданию (напомним, что именно страны Персидского залива, в первую очередь Саудовская Аравия и Катар признали официально ССА как «представителя сирийского народа»);

– мирные протестные выступления в Сирии в основном координируются рядом гражданских оппозиционных лидеров, среди которых наиболее значимые – бывший коммунист Р. Турки, либералы Д. Сабр и лидер Сирийского национального совета (СНС) Б. Гальюн. До сих пор формального объединения СНС и ССА не произошло, хотя стороны и заявляют о близости своих платформ. Реально их объединяет пока только один тезис по безусловному уходу Б. Асада и его окружения, при многих идеологических и политических разногласиях. Более того, существующие разногласия, судя по последним данным, будут углубляться по мере втягивания ССА в орбиту иностранной финансовой помощи со стороны Катара и Саудовской Аравии. Последние на примере Ливии четко показали, чем заканчивается такая «бескорыстная помощь», а подавляющее большинство руководства СНС настроено против попадания будущей Сирии под влияние арабских

монархий. Позиция ССА по этому вопросу более туманна, и следует предположить, что у этой организации просто нет других вариантов.

К знаковым моментам развития ситуации в Сирии, необходимо также отнести и расширение географии участников боевых действий. В последнее время в СМИ просачивается информация об участии в боевых действиях военных специалистов и наемников у обеих сторон конфликта: на стороне сирийских властей специалисты из Ирана и формирования иракских шиитов, сторону повстанцев поддерживают разнообразные пестрые военные формирования из многочисленных ныне «горячих точек» Ближнего Востока и Северной Африки. Есть также данные и об участии в качестве военных инструкторов частных военных компаний граждан европейских стран (в первую очередь Франции, Великобритании и Турции).

Отметим, что иранцы, несомненно, присутствуют в Сирии особенно этого и не скрывая, втягиваясь тем самым в конфликт все больше. Два военных корабля ВМС Ирана, которые подошли недавно к сирийским берегам – это не только демонстрация силы и поддержки, но и помощь в блокировании побережья от возможной инфильтрации боевиков с моря. Здесь, безусловно, учитывается «ливийский опыт», когда боевиков перебрасывали в отрезанную от бенгазийского повстанческого очага Мисурату исключительно морем.

Помимо иранцев на стороне сирийского режима воюют члены ливанской «Хизбаллы» и иракского шиитского лидера М. Ас-Садра. Появление боевиков последнего знаково, поскольку четко показывает, на чьей стороне нынешнее иракское руководство. Кроме того, это явный сигнал тем же американцам о том, что будет происходить в Ираке, в случае их военного вторжения в Сирию. К этому необходимо прибавить логистические каналы снабжения Сирии продуктами питания, топливом и боеприпасами, которые идут из Ирака.

Еще один важный момент, который необходимо учитывать: чем дольше будет идти противостояние, тем большее влияние на ситуацию будут оказывать салафитские радикальные группы. Они пока в стадии формирования и кардинального влияния на ситуацию не оказывают. Но с учетом прихода денег из стран Персидского залива и добровольцев из «горячих точек» вес этих отрядов начнет неуклонно возрастать, а соответственно усилится и рост радикализма в самых крайних его проявлениях.

Что касается экономической ситуации в Сирии, то она, несомненно, серьезно ухудшилась. Это дает повод ряду специалистов предполагать, что именно экономика «повалит», в конце концов, режим Б. Асада, как это было и в Египте, и в Тунисе. Однако, есть существенная разница: в Египте и Тунисе не было гражданской войны, экономический дисбаланс вызвал протесты, которые сместили режимы фактически без кровопролития, поскольку политическая и военная элиты были солидарны в стремлении смены власти. В Сирии происходит противостояние в формате гражданской войны, и предугадать настроения населения при этом сложно. Здесь недовольство Б. Асадом может быть перекрыто недовольством действиями

боевиков. Экономика страдает в основном на «бытовом» уровне: из страны выводятся деньги, а новые не приходят, многие проекты заморожены, торговать опасно.

Однако при этом, например, официальная Анкара, несмотря на все громкие антисирийские заявления, серьезные санкции не вводила, поставки электроэнергии в Сирию не прекратила, что говорит о том, что турецкое руководство абсолютно не заинтересовано в ухудшении экономической ситуации у себя дома ради призрачных внешнеполитических выгод. Продолжается также товарооборот с Ливаном и с Ираком – сирийская экономика просто перестраивается под новые реалии.

При анализе ситуации в Сирии помимо внутреннего, остается важным и внешнеполитический аспект, в котором следует отметить несколько ключевых моментов.

Во-первых, страны, входящие в Лигу арабских государств (ЛАГ), явно переживают раскол по вопросу дальнейших действий в отношении Сирии. При этом имеются ввиду не те противоречия, которые были явными с самого начала и раскололи эту организацию фактически на две части: сторонников Б. Асада (Ливан, Ирак, Алжир, Судан) и его противников (Катар, КСА, Иордания, Марокко, Ливия, ОАЭ). Теперь началась поляризация мнений и среди т. н. «неопределившихся» в лице Египта и Туниса, несмотря на их публичную «антиасадовскую риторику». Отметим пока нежелание стран-членов ЛАГ признавать Сирийский национальный совет (СНС) в качестве «полномочного представителя сирийского народа». У каждой из стран на то существуют свои веские причины. Катар и Саудовская Аравия отдают предпочтение усилению военного компонента сирийской оппозиции в лице Свободной сирийской армии (ССА), а Тунис, Алжир и Египет предпочитают ее «мирную составляющую». То есть, налицо разногласия по вопросу способов дальнейшего противодействия режиму Б. Асада.

Во-вторых, при всем разнообразии мнений и интересов США, ЕС, Турция сравнительно четко дистанцировались в настоящее время от участия в т. н. «ливийском сценарии» для Сирии. Это означает, что интервенции не будет как минимум до тех пор, пока не пройдут президентские кампании в США и Франции. Да и после них такое развитие событий представляется маловероятным, поскольку большинство стран НАТО на силовые действия без санкции Совета Безопасности ООН не пойдут однозначно. А это будет означать, что американцы и французы должны это делать «в одиночку».

Сами арабские монархии на какие-то военные действия пока просто не готовы. Особенно с учетом того, что передислокация значительной группы войск на неопределенный срок «оголяет» их внутренний фронт борьбы с экспансией Ирана и шиитскими возмущениями. Кроме того, есть еще один нюанс, говорящий о том, что ввод войск арабских стран на сирийскую территорию будет де-факто означать их прямое столкновение с иранскими военными. А вот этого момента как раз очень сильно пытаются избежать и в Иордании, а особенно – в аравийских монархиях. В последних, наоборот, стараются всячески дистанцироваться от прямого столкновения с Ираном по

любому вопросу, да и сам СНС отвергает иностранное военное вторжение как способ свержения власти Б. Асада. Приемлемо только дислоцирование иностранных военных наблюдателей, но это возможно только при соответствующем решении Дамаска, на что он в нынешней ситуации не готов идти. Да и предыдущая миссия мониторинга ситуации наблюдателями ЛАГ вызвало больше критики со стороны воюющих в Сирии сторон: оппозиция обвиняла наблюдателей в том, что их попросту «подкупили» власти, власти в свою очередь утверждают, что «мирная передышка», связанная с миссией ЛАГ, позволила оппозиции «накопить силы» и создать укрепленные районы в том же Хомсе и пригородах Дамаска. Отсюда логичен и курс на стимулирование гражданской войны путем финансирования повстанцев и направления в страну «добровольцев-исламистов».

В-третьих, отсутствие в настоящее время предпосылок к организации консультаций между сторонами конфликта при любом международном посредничестве. В этой связи стоит рассмотреть инициативу Москвы по проведению консультаций между оппозиционерами и властями на российской «площадке». Если говорить прямо, то эта инициатива является «мертворожденной» и служит только одной задаче – предлагать хоть какие-то инициативы. С точки зрения продуктивности они хороши только в теории, поскольку любой оппозиционер, который сейчас согласится проводить переговоры с властями, является «предателем» и, безусловно, потеряет всякий авторитет в своей среде. Время для претворения в жизнь подобного рода инициатив еще не пришло. Сирийское население и оппозиция еще не вступили в период «пресыщения борьбой и моральной усталости». Для того, чтобы прийти к идее переговоров, стороны должны окончательно убедиться в бесперспективности иных форм противодействия, и прежде всего – вооруженных. Этого пока не произошло, более того, оппозиция ожидает всеобщего восстания по мере вовлечения в конфликт деньгами и оружием «международных спонсоров». До сих пор среди них считается, что сирийская армия еще не сказала своего «последнего слова», и ее «здоровая часть» еще может сыграть свою роль в свержении власти Б. Асада.

Но есть один важный аспект, который не дает режиму Б. Асада полностью «расползтись». Это опасения значительной части сирийского общества в отношении своего физического выживания в стране в случае ухода нынешнего президента. И это не только алавиты, но и христиане, армяне, друзы, курды и черкесы. Последние, кстати, довольно активно влияют на выработку позиции руководства в Иордании и Турции. В этой связи никаких трансформаций власти не произойдет, пока «верхушки» этих общин не получат надежных, подтвержденных и надлежащим образом оформленных международных гарантий. Другими словами, пока те, кто в должной мере контролируют процессы в оппозиционном движении, не подтвердят новую систему баланса сил в стране. А такого единого и вертикально структурированного органа у оппозиции сейчас попросту нет, что и предопределяет нынешний формат противостояния.

К тому же следует отметить, что в последние недели градус накаленности в

ситуации вокруг Сирии, а соответственно и вокруг Ирана, продолжает подниматься. Так, 24 февраля в Тунисе прошла конференция «друзей Сирии», в которой приняли участие около 60 государств и организаций. Ее участники и сирийская оппозиция призвали к немедленному прекращению насилия и к вводу новых санкций в отношении режима президента Б. Асада. Среди возможных санкций был назван запрет на поездки представителей сирийских властей, замораживание активов, свертывание дипломатических отношений, введение ограничений на импорт сирийской нефти.

«Друзья» также договорились продолжить обсуждение условий развертывания в Сирии совместного миротворческого контингента Лиги арабских государств и ООН и высказались за политический путь урегулирования конфликта. Кроме этого, «друзья Сирии» потребовали от Дамаска немедленно прекратить военные действия и обеспечить доступ в Хомс конвоев с гуманитарной помощью. Кроме того, часть сирийских оппозиционеров призвала «друзей Сирии» к активным поставкам оружия и боеприпасов сирийским повстанцам, на что свое согласие и готовность выразил премьер-министр Катара Х. бен Джасем аль-Тани.

Россия и Китай не участвовали в данном мероприятии, назвав его «односторонним». Накануне министры иностранных дел России и Китая С. Лавров и Я. Цзечи обсудили по телефону ситуацию в Сирии. «Стороны подтвердили общность позиций России и Китая, последовательно выступающих за скорейшее прекращение любого насилия в Сирии и запуск инклюзивного диалога между властями и оппозицией без предварительных условий для мирного урегулирования, исключая иностранное вмешательство в сирийские дела. Министры обсудили возможные шаги, которые могли бы быть предприняты в этих целях», – говорится в сообщении МИД РФ.

В тот же день госсекретарь США Х. Клинтон в очередной раз заявила, что вето России и Китая на резолюцию Совета Безопасности ООН по Сирии является возмутительным. Она также осудила российские власти за поставки оружия режиму Б. Асаду. В ответ в центральном партийном органе КНР, газете «Жэньминь Жибао», появился редакционный комментарий, в котором позиция госсекретаря США названа «верхом самоуверенности». Комментарий выдержан в очень резких тонах: «Мотивы Соединенных Штатов, желающих предстать в виде защитника арабских народов, нетрудно распознать. Однако какие моральные основания имеют они для такой эгоистической и самоуверенной позиции?»

26 февраля 2012 г. в Сирии состоялся всенародный референдум по проекту новой конституции страны, в ходе которого 89,4 % проголосовавших при явке в 57,4 % поддержали законодательную реформу. Впервые за последние десятилетия контроль за подсчетом голосов осуществляли не представители руководящей партии БААС, а судебные власти.

Власти страны утверждают, что проект основного закона представляет собой главнейшее звено в программе всеобъемлющих реформ, которую правящий режим инициировал несколько месяцев назад. Главным

новшеством новой конституции является отмена восьмой статьи, в которой говорится о руководящей роли партии БААС. Вместо этой статьи документ предлагает равноправие всех политических партий. Правление президента Сирийской Республики предлагается ограничить двумя семилетними сроками, начиная с 2014 г., что оставляет возможность Б. Асаду остаться у власти на продолжительное время.

Министр иностранных дел России С. Лавров приветствовал проведение референдума по конституции Сирии, так как, по его мнению, это положит конец монополии правящей партии и станет шагом к дальнейшей демократизации.

Госсекретарь США Х. Клинтон, официальный представитель Госдепартамента В Нуланд и ряд министров иностранных дел стран ЕС (Франции – А. Жюппе, Великобритании – У. Хейг, Германии – Г. Вестервелле и др.) в комментариях о прошедшем в Сирии референдуме использовали такие эпитеты как: «липовый», «сфальсифицированный», «циничный», «фарс» и т. д.

27 февраля Евросоюз на встрече глав МИД стран ЕС ввел новые санкции против Сирии. Семь министров правительства Сирии, которых в Евросоюзе считают ответственными за нарушения прав человека в стране, включены в «черный список» Евросоюза – им воспрещается въезд в Европу.

Новый пакет санкций ЕС против Сирии, 12-й по счету, предусматривает также замораживание активов сирийского центробанка, запрет на торговлю с сирийскими госструктурами золотом, другими драгоценными металлами, а также алмазами. Кроме того, вводится запрет на полеты в страны ЕС сирийских грузовых самолетов, за исключением «смешанных» пассажирско-грузовых рейсов.

Также главы МИД стран ЕС объявили о признании оппозиционного Национального совета Сирии «в качестве легитимного представителя сирийцев, стремящихся к мирным демократическим переменам». При этом главы МИД ЕС заявили о поддержке сирийской оппозиции в целом, призвав ее представителей объединить усилия. «ЕС настоятельно призывает сирийскую оппозицию создать координационный механизм представительства под эгидой Лиги арабских государств и согласовать набор общих принципов работы в направлении организованного и мирного перехода к демократической, стабильной и гарантирующей права меньшинств Сирии, в которой все граждане пользуются равными правами, независимо от их политической принадлежности, национальности или убеждений», – говорится в пресс-релизе.

Отметим, что отсутствию альтернатив нынешнему обострению ситуации в Сирии, а, соответственно, и вокруг Ирана, благоприятствует фактически патовая ситуация в международной дипломатии по этому вопросу. Заинтересованные страны Запада и Персидского залива вряд ли пойдут на компромиссные решения в «сирийском вопросе», в то время как РФ, Китай и, естественно, Иран отступить со своих позиций «невмешательства во внутренние дела» не намерены. Поэтому наиболее конструктивным

решением в ближайшее время видится временная «заморозка» конфликта с согласием сторон отложить решения противоречий до «лучших времен».

В контексте интересов Украины в данной ситуации вокруг Ирана и Сирии следует отдать должное отечественному МИДу за избранную им позицию «невмешательства». Как недавно отметил посол Сирии в Украине М. Саид Акиль, Сирия благодарна Украине за то, что она поддерживает позицию невмешательства в ее внутренние дела. «Мы чувствуем поддержку Украины как на государственном, так и на всех других уровнях. Недавно через МИД было распространено заявление, в котором говорилось, что Украина выступает против вмешательства во внутренние дела Сирии. Сочувствие и поддержка ощущаются на всех встречах и мероприятиях», – отметил он.

Что касается украинско-сирийского торгово-экономического сотрудничества, то оно уже длительные годы ограничивается, в основном, двусторонней торговлей, которая характеризуется сырьевой направленностью. Традиционно Украина заинтересована в реализации энергетических проектов в Сирии, например, днепропетровская корпорация В. Пинчука «Интерпайп» успешно сотрудничает с СПС (Сирийская нефтяная компания) с 2006 г. В октябре 2008 г. Украина заявляла о готовности приобщиться к участию в сооружении Трансарабского газопровода, но реальных шагов в этом направлении сделано не было. Также помня о том, что арсенал вооружений Сирии на 90 % советского производства, то при благоприятных условиях украинский ОПК мог бы активно участвовать в реализации проектов по модернизации и ремонту сирийских вооружений. Но, принимая во внимание недовольство США и Израиля намерениями Украины развивать военно-техническое сотрудничество с Сирией, недостаточную настойчивость руководства украинского ОПК, а, вследствие этого, ориентацию Сирии на РФ, потенциал украинско-сирийского военно-технического сотрудничества оставался фактически неиспользованным (в течение 1994–2001 гг. с Сирией было заключено 16 контрактов на модернизацию и капитальный ремонт военной техники).

В целом же перспективность украинско-сирийского сотрудничества может определяться немалой емкостью сирийского внутреннего рынка, а также выгодным логистическим и транзитным потенциалом страны в этом, знакомом Украине еще со времен Советского Союза, регионе. Однако в нынешней ситуации о конкретных перспективах говорить крайне сложно.

В целом подобная ситуация характерна и для украинско-иранского политико-экономического сотрудничества. К примеру, нынешний годовой объем товарообмена между Украиной и Ираном составляет около 1,5 млрд долл. США, что, естественно, не отвечает имеющемуся потенциалу и тем возможностям, которые у стран существуют. Опыт взаимного сотрудничества имеет как в целом крупные позитивные примеры (совместное производство самолетов «Антонов» в Иране под маркой IrAn), так и неудачи (давняя попытка участия Украины в иранской мирной атомной программе на АЭС в Бушере, прекращенная украинской стороной под давлением США). Обе страны заинтересованы в развитии взаимного

сотрудничества во многих направлениях и отраслях экономики: самолетостроении, сооружении электростанций, трубной промышленности, ВТС, автомобиле- и вагоностроении, сельском хозяйстве, строительстве автомобильных и железных дорог, а также сферах науки и образования и др.

С логистической точки зрения Иран обладает необходимым потенциалом и возможностями, чтобы осуществлять реэкспорт зерновых и металлопроката через порты Персидского залива в страны Азии, Персидского залива и Африки при условии расширения существующих и открытия новых транспортных коридоров между странами. Важным моментом также является ранее заявленная заинтересованность сторон в вопросах поставок, реэкспорта и транспортировки иранского газа через территорию Украины в страны ЕС, что, несомненно, также способствовало бы диверсификации источников энергоносителей для Украины. Естественно, в условиях дальнейшей эскалации напряженности на Ближнем Востоке вокруг одного из крупнейших энергодобывающих государств, как перспективные возможности, так и уже существующие проекты, как минимум, надолго «лягут под сукно». Кроме того, ожидаемый многими экспертами рост мировых цен на нефть и нефтепродукты (соответственно и на природный газ) вследствие возможного обострения ситуации на Ближнем Востоке серьезно повышают риски украинской экономики и социальной сферы в кризисное время даже при том условии, что Украина непосредственно не покупает иранские углеводороды. Многие украинские СМИ в последнее время пестрят прогнозами некоторых экспертов о серьезном подорожании стоимости нефтепродуктов на 10–20 % уже в марте этого года. Однако заинтересованным в сенсациях журналистам и некоторым «экспертам отрасли», при всем понимании, что критическая масса подобных высказываний вполне способна дестабилизировать рынок, стоит учитывать и объективные факторы реальной действительности.

Пока тезис о резком увеличении цен на нефть в мире выглядит более мифом, чем чем-то осязаемым. На 29 февраля мировые котировки на нефть марки Brent составили примерно 116 долл./барр, на 15 февраля баррель Brent стоил в среднем 114 долл./барр., в январе – 110, декабре 2010 г. – 108, ноябре – 111 долл./барр. Если учесть, что нефтяные котировки вследствие определенного рода биржевых игр нередко менялись на 5–7 % за сутки, среднемесячный 4–5-процентный рост не является чем-то особенным или опасным для топливного рынка. Значительное и продолжительное подорожание возможно лишь при появлении серьезного дефицита предложения, росту которого препятствуют продолжающиеся сокращения потребления нефтепродуктов во многих странах вследствие обостряющихся кризисных явлений.

Упомянутый пакет антииранских санкций стран ЕС действительно предусматривает запрет на заключение новых и продление действующих контрактов на импорт, приобретение и транспортировку нефти и нефтепродуктов из Ирана, а также относящиеся к ним финансовые и страховые операции. Но пока большинство ранее заключенных сделок

оставлены в силе, а само эмбарго вступит в силу лишь после 1 июля 2012 г. и то, если до мая Совет ЕС не примет иных, возможно, компромиссных решений или не будут задействованы какие-то компенсирующие пути энергопоставок.

Цены на нефть в мире действительно являются определяющими для украинского энергорынка, но ни переработчики, ни импортеры нефти не закупают сырье и топливо ежедневно. Для них важны не столько котировки, сколько средние цены за предыдущий месяц. Поэтому, даже если нынешние спекуляции вокруг иранской проблемы поднимут цены на нефть в Европе, например, до 125 долл./барр., и они будут удерживаться на этом уровне длительное время, то бензин марки А-95 в Украине объективно может подорожать в течение следующего месяца не более чем на 7–8 %, всякое подорожание в ближайшее время нефтепродуктов выше этой цифры может объясняться уже совершенно иными причинами.

Партійна позиція

О. Ворошилов, канд. іст. наук, старш. наук. співроб.

Партия УДАР готовится к выборам

Партия УДАР («Украинский демократический альянс за реформы») была создана 14 марта 2005 г. (первоначальное название – «Нова країна»). 24 апреля 2010 г. на внеочередном съезде были изменены название и устав, а во главе партии встал политик и общественный деятель, всемирно известный украинский боксер-тяжеловес, многократный чемпион мира по самым престижным версиям В. Кличко.

Партия УДАР принимала участие в местных выборах 2010 г., ее представители прошли в состав ряда местных советов.

Основная цель, провозглашенная политсилой: реформирование и обновление страны, определение на основе широкого публичного процесса платформы реформ – политических, экономических, гуманитарных, которые будут реализованы в интересах большинства граждан.

22 января 2012 г. в Киеве было подписано Соглашение о совместных действиях объединенной оппозиции. Подписанты намерены получить власть конституционным путем. Соглашение подписали все участники Комитета сопротивления диктатуре, а также партия УДАР с определенными замечаниями.

Политсила В. Кличко предлагает объединенной оппозиции согласовать и принять совместную программно-идеологическую платформу, основные программные принципы для участия в избирательной кампании 2012 г. и создания коалиции в парламенте следующего созыва. «Этим принципам должны отвечать избирательные программы партий-участников соглашения. Они должны стать платформой для конкретных действий и инициатив

демократических сил в парламенте. УДАР предлагает к обсуждению свое видение таких принципов», – говорится в заявлении партии.

В заявлении партии УДАР речь идет о том, что смена власти является необходимым, но не достаточным условием для изменения ситуации в стране. Ведь объединение против кого-то – краткосрочное. Только объединение вокруг европейских демократических ценностей позволит разорвать замкнутый круг коррупции, социально-экономического кризиса и неэффективности управления.

В документе отмечается, что оппозицию объединяет общая цель – «превращение Украины в демократическое справедливое государство». Речь идет о европейской интеграции, подчинении интересов государства исключительно интересам граждан, внедрении механизмов реального контроля граждан за властью, а также простых и действенных процедур прекращения полномочий высших должностных лиц.

Кроме того, среди других задач в партии УДАР называют «создание экономики равных возможностей, которая будет совмещать рыночную конкуренцию с социальной защитой, внедрение благоприятных условий для создания рабочих мест и ведения своего дела».

В УДАРе также отмечают важность утверждения единства страны и повышения конкурентоспособности украинской культуры, развития местного самоуправления, предоставления ему широких полномочий и необходимых средств для их реализации.

«Утверждение законности и справедливого правосудия; лишение политиков возможности влияния и давления на суд; превращение правоохранительных органов из репрессивной системы в систему защиты прав человека; жесткая и бескомпромиссная борьба с коррупцией; ответственность чиновников за коррупционные преступления, своеволие, превышение полномочий; прозрачность государственных финансов, тендерных процедур, доходов и расходов чиновников» также озвучены как главные цели для работы оппозиции.

«Последовательная реализация этих принципов позволит Украине не просто вернуться в европейскую семью, но и сделает невозможным возрождение авторитарного коррумпированного режима», – подчеркивается в заявлении партии УДАР.

Среди последних заявлений возглавляемой В. Кличко политсилы, посвященных резонансным вопросам, можно назвать следующие:

– принятая в январе резолюция ПАСЕ по Украине имеет обязательный, а не рекомендательный характер для официального Киева и должна быть выполнена. В партии В. Кличко убеждены, что в случае отказа официального Киева выполнить резолюцию ПАСЕ украинская делегация в этой уважаемой структуре может быть лишена полномочий, а следующим шагом может быть даже исключение Украины из Совета Европы. «Это будет означать, что взаимоотношения между Киевом и Страсбургом начнут развиваться по “белорусскому сценарию”. Сегодня только от украинских властей зависит, будут ли применены санкции к Украине», – отмечается в документе;

– требование соблюдать мораторий на приватизацию украинской газотранспортной системы (ГТС). В политсиле отмечают, что любая потеря контроля над ГТС будет означать «превращение нашего государства в придаток “Газпрома” по продаже газа Европе». «Газовая труба будет служить интересам России, а не Украины», – отмечается в заявлении. В партии считают, что если власть не согласна с газовым соглашением от 2009 г., его необходимо обжаловать в международном суде. Кроме того, партия УДАР предлагает провести в Киеве международную конференцию высокого уровня по вопросам модернизации украинской ГТС, выполнения обязательств Украины как члена Европейского энергетического сообщества и по поводу привлечения европейских средств для модернизации ГТС;

– партия выступает за расширение присутствия украинского языка в повседневной жизни. Представителей УДАРа смущает сужение присутствия украинского языка во всех сферах общественной жизни, особенно – в медиа, в образовании, в работе органов исполнительной власти. В партии возмущаются тем, что пока не получили должной оценки со стороны Президента и правительства заявления региональных руководителей, где содержится откровенное пренебрежение к украинскому языку. Партия выступает не только за расширение сферы употребления украинского языка в повседневной жизни, но и за его ежедневную защиту.

Кроме того, партия УДАР присоединилась к оппозиционным силам, которые отказались участвовать в работе Конституционной ассамблеи. «В партии УДАР приветствуют заявление оппозиционных партий-членов Комитета сопротивления диктатуре (КОД, укр. – Комітет опору диктатурі), к которым УДАР обратился ...с предложением совместно определиться относительно участия или неучастия в работе Конституционной ассамблеи, и которые приняли ...решение не участвовать в ассамблее», – говорится в заявлении партии.

По мнению политической силы, существует серьезный риск, что через решение ассамблеи могут быть «освящены изменения в Конституцию, которые позволят избирать Президента в парламенте». Поэтому оппозиция не должна участвовать в сценариях, направленных на узурпацию власти, отмечает УДАР. «Если бы представители оппозиционных партий включились в работу Ассамблеи, это позволило бы властям говорить, что проект новой Конституции – совместное и согласованное решение властей и оппозиции», – отмечают в партии.

В партии В. Кличко также подчеркивают, что право изменять и совершенствовать Конституцию принадлежит Верховной Раде.

Участвует УДАР и в мероприятиях, проводящихся оппозицией. Последними из них стали акции во Львове и Киеве, приуроченные ко второй годовщине инаугурации Президента В. Януковича.

Впрочем, обозреватели ряда СМИ отмечают, что взаимоотношения политсилы В. Кличко с «коллегами» по оппозиции никак нельзя назвать безоблачными. В этой связи чаще всего ссылаются на заявления лидера Гражданского объединения «Новый Киев» З. Шкиряка, который называет

В. Кличко «проектом Банковой»: «Кличко “играет” в оппозицию по заданию Банковой», «имеет место тайное соглашение Виталия с Банковой, основной целью которого является «дробление» оппозиционного электората» и т. п.

Как пишет в этой связи DailyUa, «мочить» Кличко приказал сам первый заместитель председателя ВО «Батьківщина» А. Турчинов. Ему не нравится рост рейтинга лидера партии УДАР, его неконтролируемость и попытки поставить под сомнение соглашение оппозиционных сил, подписанное 22 января. Вот Турчинов и заказал Шкиряку «мочить» Кличко так, как Кужель «мочит» Королевскую.

...Стала известна и первая реакция на эти публикации самого Кличко, который в Интернете поместил материалы под заголовком: «Зачем враги, если есть такие “друзья?” Вот только кого он имел в виду: Турчинова или Шкиряка, лидер УДАРа не уточнил.

Не разделяют в УДАРе и возмущение представителей ВО «Свобода» тем фактом, что в финальном концерте национального отбора на «Евровидение-2012» победила Гайтана. В результате, утверждают они, Украину теперь будут ассоциировать с Африкой. В партии осудили подобные ксенофобские высказывания. «Странно и стыдно читать подобные заявления в многонациональной Украине, тем более от коллег по оппозиции», – сказано в соответствующем заявлении.

В данном контексте интересно отметить, что лидер Украинской республиканской партии, бывший политзаключенный советских лагерей Л. Лукьяненко ожидает, что уже в ближайшее время встретится с лидером партии УДАР В. Кличко и председателем ВО «Свобода» О. Тягныбоком для обсуждения его идеи объединения этих двух политиков под брендом УРП. (Об этом Л. Лукьяненко рассказал в комментарии «Газете.иа»). «Мои заместители ...говорили с Кличко и Тягныбоком на Софийской площади. Они согласились оба на встречу. Кличко сказал, что когда он вернется из того мордобоя (бой Кличко – Чисора в Мюнхене), то обязательно мне позвонит. А с Тягныбоком встреча также возможна в ближайшее время», – уточнил диссидент.

Следует отметить, что все вышеизложенные шаги и заявления политсилы В. Кличко рассматриваются обозревателями СМИ в основном сквозь призму грядущих выборов – как парламентских, так и мэрских в Киеве.

По данным соцопросов, УДАР уже преодолевает 5 %, так что большинство экспертов вполне допускают, что партия сможет пройти в Верховную Раду.

Так, согласно результатам исследования Центра Разумкова, на сегодняшний день в парламент проходят партии «Батьківщина» – 15,8 % голосов, Партия регионов – 13,9 %, «Фронт змін» – 9,6 %, КПУ – 5,3 % и партия УДАР – 5,1 %.

Например, данные социологического опроса, проведенного Киевским международным институтом социологии (КМИС), свидетельствуют о том, что только за период с августа по ноябрь 2011 г. поддержка партии УДАР увеличилась более чем на треть.

По мнению украинского публициста, общественно-политического деятеля

В. Куренного, «динамика рейтинга партии УДАР одна из самых впечатляющих... Еще год назад никто и предположить не мог, что УДАР будет уверенно претендовать на прохождение в парламент, а сегодня мы уже прогнозируем не менее 8 %!»

И. Жданов, президент аналитического центра «Открытая политика» также убежден, что «несомненно, пройдет в парламент Кличко. Виталий вообще демонстрирует такой парадокс – он мало говорит, но рейтинг при этом не падает, а понемногу возрастает».

Более сдержан в своих оценках М. Погребинский, директор Киевского центра политических исследований и конфликтологии: «Что касается партии УДАР... Они числятся по линии оппозиции. Шансы у них сейчас хорошие. Последние рейтинги сейчас показывают, что у них есть 5 %. Если они получают

8 % – это будет чудо. Если они получают 4 %, это будет грустно, но факт. Но они могут спокойно сейчас получить 5,5 %.

В свою очередь А. Голобуцкий, заместитель директора Агентства моделирования ситуаций, обращает внимание на то, что у партии УДАР «та же проблема, что у Яценюка – отсутствие нормальной команды. Его технологи думают, что люди воспримут так: человек там на ринге бьет, и это автоматически переносится там на политическую жизнь. Но они ошибаются. Это не значит, что люди проголосуют, это же просто симпатия. Сейчас он действующий боксер. Как только он завершит карьеру к лету, сразу все станет ясно».

Впрочем, как сообщил недавно заместитель председателя партии УДАР В. Ковальчук, В. Кличко в ближайшее время презентует команду, которая будет представлять данную политсилу. По его словам, конечно, лицом партии на сегодняшний день является В. Кличко, но в ближайшее время «мы презентуем команду, которая, думаю, дополнит содержательный образ партии». «Будут ли там знакомые на сегодня лица, не готов пока комментировать. Понятное дело, мы не будем прятать людей, и мы заинтересованы, чтобы они стали знакомы, и главное всего – чтобы они вызывали доверие», – отметил В. Ковальчук. «Мы хотим делать акцент на содержании, а не на форме и яркой упаковке», – заверил он.

Следует также отметить, что лидер УДАРа предложил представителям демократических сил уже сейчас сосредоточить свои усилия на защите свободного волеизъявления граждан во время выборов. В частности, он внес предложение по созданию объединенного центра по защите результатов выборов. По словам В. Кличко, сформировать состав этого координационного органа нужно уже в марте. Возглавить его должен человек, обладающий опытом защиты результатов волеизъявления граждан и борьбы с фальсификациями. В. Кличко предложил коллегам по оппозиции конкретную кандидатуру руководителя центра защиты результатов волеизъявления и ждет реакции на его инициативу со стороны руководства оппозиционных партий.

Значительное внимание в партии уделяется и вопросу предстоящих

выборов мэра Киева. О том, что он собирается баллотироваться на эту должность, В. Кличко заявил еще в конце октября 2011 г.

Лидер партии УДАР подчеркивает важность определения даты проведения выборов столичного городского головы. По его мнению, выборы мэра должны пройти либо весной нынешнего года, либо одновременно с выборами в Верховную Раду в октябре 2012 г.

Также В. Кличко считает необходимым принятие закона о выборах мэра Киева в два тура. «Мы предлагаем принять закон о выборах мэра Киева в два тура, чтобы не повторилась ситуация 2008 г. Мэр Киева должен быть избран подавляющим большинством киевлян», – подчеркнул лидер УДАРа.

Кроме того, он убежден, что мэру украинской столицы необходимо вернуть его полномочия, объединив должности главы Киевской горадминистрации и мэра города. «Он (мэр Киева) не должен быть английской королевой», – подчеркнул В. Кличко.

Политологи прогнозируют, что основными претендентами на кресло мэра Киева станут лидер партии УДАР В. Кличко и нынешний глава государственной администрации столицы А. Попов.

Директор Центра политических исследований «Пента» В. Фесенко прогнозирует, что «если правильно построит кампанию Попов, значит, выиграет Попов». По его словам, консолидировать социальный электорат легче, чем такой электорат, который сейчас поддерживает лидера партии УДАР В. Кличко. «У Кличко наименее идеологический электорат, это фан-клуб в большей степени», – считает В. Фесенко. По словам политолога, за лидера партии УДАР будут голосовать «не политизированные и деидеологизированные избиратели, которые не хотят голосовать за традиционных политиков, они не доверяют ни власти, ни оппозиции».

«Основной фаворит – Виталий Кличко. Но и у Попова есть шансы выиграть», – считает В. Фесенко. По словам эксперта, А. Попову необходимо максимально консолидировать социальный электорат. В. Фесенко отметил, что если сохранится «распыленность» оппозиции, и если А. Попов в определенной степени дистанцируется от Партии регионов, его шансы на победу в выборах мэра увеличиваются.

В то же время, отметил политолог, у В. Кличко возрастут шансы победить на выборах мэра в Киеве в случае, если ему удастся мобилизовать своих избирателей, а также в случае, если оппозиция выдвинет его единым кандидатом. Кроме того, его шансы увеличатся, если оппозиционные политические силы смогут мобилизовать свой электорат для поддержки единого кандидата.

По мнению народного депутата Украины, лидера партии «Фронт змін» А. Яценюка, на выборах мэра Киева оппозиция должна поддержать кандидатуру лидера партии УДАР В. Кличко. Об этом политик сказал 30 января в интервью журналистам: «Я считаю, что он (Кличко) должен заявиться, а мы должны все его поддержать». При этом А. Яценюк отметил, что на сегодняшний день разрыв между рейтингом В. Кличко и А. Попова существенно сокращается и, по некоторым данным, составляет 5 %. По

словам А. Яценюка, если раньше «все очень скептически относились к кандидатуре Попова», то теперь А. Попов ассоциируется не с Партией регионов, а как хозяин города.

Экс-министр внутренних дел Ю. Луценко также считает, что лидер партии УДАР В. Кличко является единственным и реальным кандидатом от оппозиции на должность мэра Киева. По мнению Ю. Луценко, которое он выразил в записке журналистам в суде, поддержка оппозицией В. Кличко является «здравым смыслом и проверкой выздоровления от болезни “мелкогетьманщины” периода прошлых провальных выборов в Киеве».

По мнению же политолога М. Погребинского, оппозиция намерена поддержать лидера партии УДАР В. Кличко в качестве единого кандидата на выборах городского головы Киева, ибо не имеет собственных кандидатов на эту должность: «То, что Кличко выдвинут на пост мэра Киева от “Фронта змін” и БЮТ, то это произошло по причине отсутствия у них своего кандидата, который бы имел хоть мало-мальские какие-то шансы поконкурировать с Поповым. Я считаю, что и у Кличко немного шансов победить Попова, но, по крайней мере, они у него есть», – утверждает политолог. «Позиции Попова укрепляются ежемесячно, и если зимой не будет каких-то особых неприятностей, то, я думаю, шансов у него больше», – отметил он. В то же время М. Погребинский подчеркнул, что, независимо от результатов выборов Киевского головы, политическая сила В. Кличко УДАР будет иметь неплохие шансы на парламентских выборах. «Я не вижу особых проблем (для Кличко) провести партию, даже если он пойдет на выборы мэра. И выиграет он или проиграет, все равно шансы на парламентские выборы у него остаются хорошие», – отметил эксперт.

Несколько иную точку зрения озвучил народный депутат, заместитель председателя парламентской фракции Партии регионов В. Колесниченко. По его мнению, В. Кличко является наиболее приемлемой кандидатурой на лидера оппозиции в Украине. Именно поэтому, предлагая лидеру УДАРа баллотироваться в мэры Киева, представители оппозиционных сил пытаются избавиться от конкурента на парламентских выборах. «Мне кажется, что в Европе все более и более склоняются к тому, что руководить объединенной оппозицией должен все же Виталий Кличко... Он более приемлем и для Украины, и для Европы как руководитель оппозиции», – убежден политик.

В. Колесниченко считает очевидной борьбу внутри оппозиции, поскольку там боятся кандидатуры В. Кличко и его потенциала. «И они усиленно сталкивают его на региональный уровень. Скорее всего, на региональном уровне он потеряется, потому что работа мэра – это хозяйственная отрасль, в которой Кличко не силен», – отметил нардеп.

Регионал также уверен, что В. Кличко может составить существенную конкуренцию на парламентских выборах. «И это было видно, например, при подписании соглашения об объединении усилий (оппозиции), когда он (В. Кличко) однозначно поставил требования о проведении праймериз среди оппозиционных сил в мажоритарных округах. Ни Яценюку, ни Турчинову это, безусловно, не понравилось. Они уже договорились, как поделить

мажоритарные округа на предстоящей парламентской кампании», – сказал В. Колесниченко.

Политолог В. Фесенко также считает, что представителям оппозиционных сил выгодно сделать В. Кличко мэром столицы до парламентских выборов для того, чтобы устранить его от участия в выборах в Верховную Раду. Поддержав кандидатуру В. Кличко на должность мэра Киева, оппозиционные силы «убивают двух зайцев», считает политолог. По его мнению, если выборы мэра столицы состоятся летом 2012 г., то оппозиция может воспользоваться ими как подготовкой к следующим выборам в ВР, продемонстрировать победу как необходимую им. Кроме того, в случае победы В. Кличко, он станет мэром столицы с не совсем понятным статусом (ведь городской совет останется в нынешнем составе) и фактически будет отстранен от участия в выборах в парламент. В. Фесенко отметил также, что поддержка оппозицией кандидатуры В. Кличко будет фактически сводиться к «похлопыванию его по плечу» и к невыдвижению других оппозиционных кандидатов на эту должность. Отмечают эксперты и первые технологические ошибки, совершенные командой В. Кличко в будущих мэрских избирательных гонках. Так, по словам директора консалтинговой компании «Партия власти» Е. Дяченко, эти ошибки были озвучены заместителем председателя партии УДАР В. Ковальчуком в интервью «Главкому». «Во-первых, он публично подтвердил, что Кличко не разбирается в хозяйстве. Мол, мэр – политическая должность. Получается, лидер УДАРа так и не начнет интересоваться проблемами города, и будет заниматься политикой, а не теплом в школах и уборкой улиц? Неужели “ударники” не знают непреложных истин местных выборов – на них, в отличие от парламентских, голосуют за хозяйственников, а не за политиков?» Е. Дяченко также убеждена: «Александру Попову, пожалуй, остается строить свое позиционирование именно по критерию “хозчасть” и спокойно ждать, пока Кличко “похоронит” себя сам».

Кроме того, отмечает эксперт, «заявления, что Кличко идет именно в мэры, а не в парламент – явный фальстарт».

В-третьих, «признание вторым лицом партии того, что команды пока нет – еще одна ошибка». Таким образом, отмечает Е. Дяченко, в команде В. Кличко трижды расписались «в несостоятельности как своего лидера, так и партии».

Таким образом, ныне политсила, возглавляемая В. Кличко, активно готовится к предстоящим выборам – как парламентским, так и мэрским в столице. И если прогнозы по поводу прохождения УДАРа в Верховную Раду в целом довольно оптимистичны, то в отношении перспектив В. Кличко стать киевским городским головой мнения разделились. В то же время еще не ясно, помешают ли выборы мэра, в которых будет участвовать их лидер, парламентской кампании партии УДАР.

Актуальна прес-конференція

Ю. Половинчак, канд. іст. наук,
старш. наук. співроб., заввідділу НЮБ

Українсько-російські відносини: соціологія на тлі російських виборів

На сьогодні 41 % жителів України оцінюють українсько-російські міждержавні відносини як напружені й погані. Це демонструють результати соціопитування Research & branding group, оприлюднені під час прес-конференції директором компанії Є. Копатьком. Дослідження громадської думки українців з актуальних питань українсько-російських відносин проводилося в період з 10–20 лютого 2012 р. Соціологи при цьому аналізували дані в динаміці, із залученням результатів декількох хвиль національних досліджень.

Отже, майже половина українців вважає відносини з Росією «поганими та напруженими», тоді як у цілому добрими і добросусідськими – 17 %. Очевидним є падіння останнього показника: від майже 60 % респондентів, які позитивно оцінювали якість українсько-російських відносин наприкінці 2010 р., до нинішнього зниження практично втричі (рис. 1).

Рис. 1 Оцінка стану міждержавних відносин України і Росії, % до опитаних.
Дані Research & branding group (www.rb.com.ua).

Коментуючи ці результати, керівник Research & branding group Є. Копатько серед основних причин, що, на його переконання, визначили песимістичність оцінок, наголошує на економічному аспекті – вплив затягнутого газового конфлікту є очевидним. Водночас соціолог підкреслює несприятливість вітчизняного інформаційного поля висвітлення українсько-російських відносин, яке, на його думку, є «досить негативним».

Політичні експерти при цьому відзначають вплив останніх різких заяв російських високопосадовців на адресу України. Нагадаємо, 22 лютого керівник «Газпрому» О. Міллер під час зустрічі з президентом Росії Д. Медведевим заявив, що Україна в лютому краде транзитний російський газ. Д. Медведев у

свою чергу наказав «розібратися з українськими друзями», зокрема, нагадавши про збільшення проектної потужності «Південного потоку». «Нафтогаз» спростував ці заяви, додавши, що сам пропонував Росії допомогу в постачанні Європи газом.

Тож, за словами російського політолога С. Белковського, головною причиною того, що кількість українців, які вважають відносини Києва та Москви поганими, зростає, є дії російської влади. «Ситуація навколо газової війни, віртуальної чи реальної, це вже не має значення, доводить українському народові, що Росії не є лояльною до України. Українському народові доведено, що Україна та Росія перебувають на різних напрямках і цього не можна змінити», – відзначає С. Белковський.

При цьому, як наголошує соціальний психолог О. Покальчук, говорячи про ставлення українців до Росії, важливо чітко розрізняти ставлення до держави і до нації. Українці доброзичливо ставляться до російського народу, чого не скажеш про ставлення до Росії, як спадкоємиці Радянського Союзу, підкреслює він.

Як підтвердження такої оцінки можна розглядати зріз відповідей, отриманих R&V group на питання про сприйняття Росії жителями України: більш як половина українців (57 %) на сьогодні в цілому позитивно сприймають Росію – як братня країна (20 %), дружня держава (23 %) і стратегічний партнер України (14 %). Близько чверті респондентів (24 %) сприймають Росію як просто сусіда України (рис. 2).

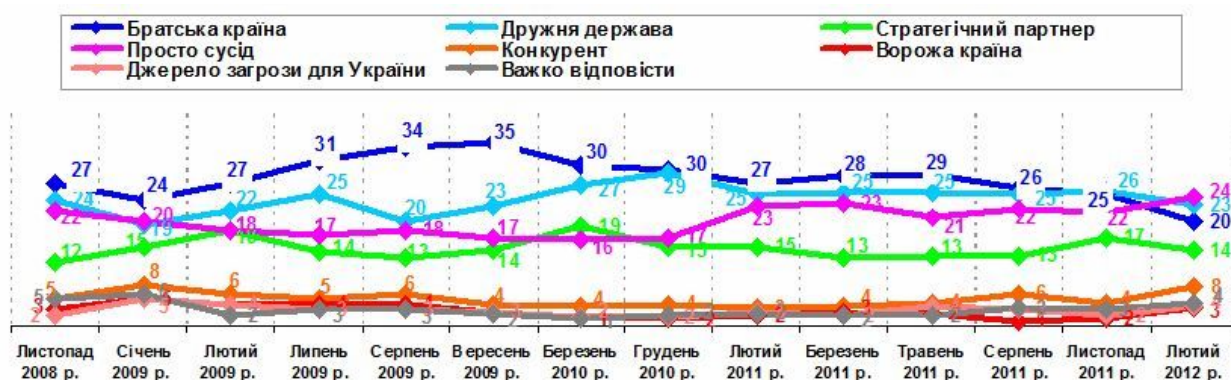

Рис. 2 Сприйняття Росії жителями України, % до опитаних.
Дані Research & branding group (www.rb.com.ua).

Цікавим виявився результат зрізу ставлення українців до Росії як до «закордону»: лише 40 % респондентів сприймають так сусідню країну, тоді як 58 % – не згодні з таким визначенням. Коментуючи таке ставлення, Є. Копатько наголосив на тому, що тут йдеться про «невикористаний ресурс», що є, на його думку, «великою помилкою» як української, так і російської влади.

Водночас відзначимо, що варто брати до уваги й інший аспект: ставлення українців до Росії як до країни «братської» і не закордонної, як можна припустити, має своїм наслідком і відповідні очікування, що переносяться на економічні стосунки та приводять до недостатнього

розуміння чи, навіть, негативного сприйняття прагматичної політики у відносинах двох країн. Із економічної площини цін, формул, угод, відносини переводяться в площину «сімейну»: знижок, взаємних заліків, додаткових умов, відмова від яких якраз і могла б зробити взаємини двох держав прозорими, прогнозованими й усунути приводи до низки взаємних завищених очікувань, а отже, і образ. Проте, як бачимо, громадська думка значним чином «заточена» на емоційну складову відносин з відповідними наслідками.

При цьому не виключено, що усвідомлення прагматизму російської політики щодо України, а отже, і незалежності її від персоналій, відбулося у відповіді на питання про уподобання українців щодо постаті майбутнього російського президента. Презентуючи результати дослідження, Є. Копатько звернув увагу на запропоноване респондентам питання: «Якби ви були громадянами Росії, кого б ви хотіли бачити наступним президентом РФ?» Близько третини українців (29 %), якби були громадянами Росії, хотіли б бачити наступним Президентом Росії В. Путіна, а кожен п'ятий (19 %) – альтернативного кандидата. «“Байдуже” – відповіли понад 40 %», – відзначив соціолог. Щодо останнього показника, висловимо припущення, що певна частина українців вважає: від зміни особистостей на чолі РФ її політика принципово не зміниться.

Проте цілком можливо, що така позиція є результатом, за формулюванням Є. Копатька, «відкладених очікувань»: українці чекають змін у міждержавних відносинах у зв'язку зі зміною влади в Росії. Показово, що, на думку 30 % українських респондентів, черговий прихід на президентську посаду нинішнього прем'єра РФ «у цілому позитивно» вплине на розвиток українсько-російських відносин. Негативний вплив на двосторонні відносини такого вибору російського народу прогнозують 26 % українців. Ще 20 % думають, що президентство В. Путіна ніяк на вплине на відносини з Україною, 24 % – не змогли відповісти.

Відзначені позитивні очікування частини українських респондентів розвиває у своїх прогнозах директор Інституту країн СНД К. Затулін, який заявляє про вирішення низки проблем в українсько-російських відносинах саме завдяки «оновленню влади в Росії». «Нашим відносинам не вистачає мудрості. Ясно, що “Газпром” завжди буде зацікавлений у високій ціні ... Позбутися від обтяжуючих обставин можна спробою перезавантаження. Привід – повернення В. Путіна», – вважає він.

На думку Є. Копатька, відносини з Україною стануть одним з ключових напрямів зовнішньої політики Росії після президентських виборів у цій країні 4 березня. «Після президентських виборів буде актуалізовано ряд напрямів. У числі ключових я б назвав українсько-російські відносини», – відзначив соціолог під час круглого столу, присвяченого результатам дослідження Research and Branding Group. «Нас очікує велика динаміка в російсько-українських відносинах. Це буде важливо і для російської, і для української сторони», – зазначив соціолог.

Посилення динамічності українсько-російських відносин найближчим часом соціолог пов'язує з необхідністю вирішення нагальних економічних та

політичних проблем, що зберігаються у взаєминах двох держав. «Цей застій і відкладені очікування, ці невирішені проблеми, особливо в сфері економіки й політики, – вони вимагатимуть свого вирішення», – підкреслює Є. Копатько. Розв'язання неврегульованих питань є важливим для РФ та «вкрай важливим» для України, яка у свою чергу готується до власних виборів. Експерт прогнозує, що після президентських виборів у РФ «український вектор буде ключовим». Серед інших важливих прогнозів – вигідність для України неконфліктного поствиборного сценарію в Росії: «Чим спокійніше по периметру українських кордонів, тим краще для нашої країни», – наголошує експерт. У стратегічному плані варто відзначити наявність суспільного запиту на поліпшення українсько-російських відносин, фіксованого соціологічними дослідженнями.

(Інформація СІАЗ)

С. Горова, мол. наук. співроб.

Яким бути меру?.. Думка киян

Одним з дедалі більш обговорюваних питань сьогодні є питання виборів майбутнього мера міста Києва. В інформаційному агентстві УНІАН 28 лютого Центр «Соціальний моніторинг» представив результати опитування мешканців столиці щодо даного питання. Опитування здійснювалося у межах всеукраїнського моніторингу громадської думки, що постійно проводиться спільними зусиллями Центру «Соціальний моніторинг» та Українського інституту соціальних досліджень ім. О. Яременка.

Останнє таке опитування проводилося з 10 по 20 лютого 2012 р. у м. Київ. Всього опитано 2018 респондентів. Стандартні відхилення при достовірних 95 % і співвідношенні змінних від 0,1 : 0,9 до 0,5 : 0,5 становлять 1,8 – 3,1 %. Метод отримання інформації – індивідуальне інтерв'ю за місцем проживання респондента «віч-на-віч».

Киян запитали про важливість тих або інших характеристик для «ідеального» мера міста. Для порівняння було обраховано середні оцінки важливості за п'ятибальною шкалою, де 1 – зовсім не важливо, 2 – швидше не важливо, 3 – важко відповісти, 4 – швидше важливо, 5 – дуже важливо. Показник, більший за 3,5 бала, дає підстави стверджувати про важливість певної риси для більшості респондентів.

Як повідомила на прес-конференції голова правління українського інституту соціальних досліджень ім. О. Яременка О. Балакірева, із запропонованого переліку для виборців найважливіше: «щоб мер зберігав архітектурний вигляд Києва, був патріотом і мав команду однодумців». Також дуже важливою рисою є досвід господарника. Практично всі названі якості отримали по 4 або і більше балів.

Респондентам також були запропоновані пари суджень щодо того, якою людиною має бути мер Києва. Розподіл відповідей показує, що респонденти хочуть конструктивного й професійного мера, який працює на користь жителів міста. Серед іншого, він має бути врівноваженим, налаштованим на співпрацю, провадити поступові реформи, знаходити спільну мову з усіма, враховуючи опонентів, та має вирішувати будь-які проблеми.

Помітно більше респондентів вважає, що ідеальний мер має швидше бути не успішним бізнесменом (23,8 %) або політиком / публічним діячем (29,2 %), а досвідченим управлінцем (75,8 і 70,1 %, відповідно). Також йому краще мати досвід керування містом (72 %) і державного управління (63,8 %). Команда має тільки допомагати йому вирішувати господарські питання (63,8 %), а не робити це самостійно. Також, на думку респондентів, меру слід не мати сімейного бізнесу (навіть не пов'язаного зі столицею), оскільки він усі сили має віддавати роботі на киян (61,4 %).

О. Балакірєва у своєму виступі звернула увагу на те, що серед професійних якостей мера опитані найчастіше відзначали досвідченість у сфері державного управління, прагнення вирішувати все законними способами й активну боротьбу з проблемами, що існують у місті Києві.

У топ-3 головних професійних ознак дослідження потрапили майже ті самі характеристики, але господарський фах змінив дотримання законності (четверте місце). Щодо спортивних досягнень на міжнародній арені, то вони посіли передостаннє місце.

За результатами опитування, рейтинг особистих якостей переконливо очолили порядність і надійність, як загалом (54,3 і 53,6 %, відповідно), так і серед головних рис (23 і 21,7 %, відповідно). Популярними також виявилися відвертість, розсудливість, наявність принципів (на рівні 33–34 %) і наполеглива праця (27,8 %).

Серед головних рис, що мають бути в мера міста Києва, за відповідями респондентів, найбільш популярними виявилися турботливість про простих киян та якості дбайливого господаря. Наступними за рівнем підтримки розташувалися якості, пов'язані з патріотизмом (щодо Києва), турботою про місто і його історичний вигляд, відповідальність перед виборцями тощо.

Серед характеристик суспільно-громадської позиції мера найбільш затребуваними є здатності конструктивно взаємодіяти з усіма, від кого є користь для справи. Так, найпопулярнішими є характеристики: «спирається на розуміння та ініціативу людей» і «формує навколо себе професійну команду». Важливими є також протидія корупції, патріотичність, уміння співпрацювати з різними політичними силами, владою та бізнесом в інтересах киян, орієнтація на діалог, незалежність (від 30,3 до 38 % відповідей). Учасники прес-конференції звертали увагу на те, що тільки 7,9 % респондентів вважають, що мер має належати до політичної сили, якій вони симпатизують.

Порівняно невисока важливість політичної належності мера Києва виглядає більш рельєфно, якщо розглянути характеристики політичної орієнтації майбутнього мера. Найбільш підтриманими були твердження щодо вміння

знаходити спільну мову з усіма політичними силами.

За результатами дослідження, заміри рівня електоральної активності киян показують, що готовність брати участь у голосуванні поступово зменшується: якщо влітку 2011 р. мали намір голосувати 80,5 % опитаних, то зараз таких майже на 10 % менше – 70,6 %.

У поточному дослідженні респондентам пропонувався список потенційних кандидатів на посаду мера столиці, з якого їм треба було обрати того кандидата, якому б вони віддали свій голос. Динаміка електоральних уподобань киян показує двох беззаперечних лідерів, з домінуванням яких не можуть конкурувати інші претенденти, підкреслила на прес-конференції О. Балакірева.

За її словами, лідерами є В. Кличко та О. Попов, різниця між якими мінімальна. А якщо врахувати стандартну похибку у +/- 2,5 % для такого розміру вибірок, то загалом показники рівня їхньої електоральної підтримки слід вважати однаковими.

«Фактично кияни для себе вирішили, хто є двома лідерами цієї гонки, у громадській думці вже сформувалися два лідери і з ними конкурувати іншим кандидатам, які будуть висуватися, – доволі складно. Тобто змінити лідерів буде майже неможливо», – підкреслив, підсумовуючи результати проведеного дослідження, директор Центру «Соціальний моніторинг» Д. Дмитрук.

(Інформація СІАЗ)

Наука – суспільству

Діяльність науково-дослідних установ

Полтавський інститут агропромислового виробництва ім. М. І. Вавилова більше відомий у Полтаві як «Дослідне поле» веде свою історію з 1884 р. За понад 125-річний період створено основи вітчизняного наукового землеробства; селекціонерами виведені й широко використовуються в Україні та за її межами близько 60 сортів кормових культур: люцерни, конюшини, еспарцету, райграсу високого, стоколосу безостого, вики озимої та ярої, кормових буряків; розроблені й впроваджуються у виробництво методи та технології поліпшення природних кормових угідь на схилах балок, фітомеліоративного поліпшення солонцюватих луків, комплексного захисту насінників люцерни від шкідників.

В інституті зібрана найбільша на теренах колишнього СРСР колекція шкідників (понад 30 тис. комах), що заклала підвалини вітчизняної прикладної ентомології, створена й практично використовується найбільша в Україні популяція комах-запилювачів тепличних рослин та плодкових насаджень. Є на дослідній станції й по-справжньому безцінні об'єкти, як-от ділянка цілини, що перебуває в природно непорушному стані з 1894 р., чи

поле беззмінного жита, яке існує вже 127 років без жодного застосування хімії.

Таких наукових експериментів, як останній, розтягнутих на століття, що досліджують природну врожайність і зміну кількості гумусу в ґрунті, — лише два у світі. Якщо їх буде втрачено, то відтворити не можна буде ні за які гроші. Адже за цей час відбулася еволюція сортів жита, знарядь обробітку ґрунту, змінилися кліматичні умови (*Кучеренко Л. Полтавська дослідна станція вціліла під час війни. Чи переживе вона нинішню владу? // Вечірня Полтава (<http://www.vechirka.pl.ua/articles/2012/1/18/04255637/>). – 2012. – 18.01).*

* * *

По итогам 2011 г. среди изобретателей Украинского государственного научно-исследовательского и проектно-конструкторского института горной геологии, геомеханики и маркшейдерского дела (УкрНИМИ, г. Донецк) лучшим признан старший научный сотрудник, кандидат технических наук В. Филатов.

В. Филатов, старш. науч. сотрудник, канд. техн. наук: «Институтом получен патент на изобретение “Устройство для отбора проб воды из скважин”. Устройство простое по своей конструкции, предназначено для отбора проб жидкости из неглубоких скважин малого диаметра – от 30 мм, при проведении экологических исследований.

С его помощью выполнялись работы по отбору проб воды из экологоразведочных скважин в зоне промышленных отвалов Горловского химзавода, для оценки степени загрязнения геологического массива. Пробоотборник зарекомендовал себя положительно. К сожалению, пока что серийного производства этого устройства нет» (*Пилипенко А. Разработками донецких ученых заинтересовались китайцы // Вечерний Донецк (<http://www.vecherka.donetsk.ua/index.php?id=4647&show=news&newsid=98507>). – 2012. – 16.01).*

* * *

18 січня 2012 р. відбулося засідання бюро президії Національної академії аграрних наук України з питання «Про організацію науково-інноваційної діяльності в системі НААН».

І. Гриника, академік «Про організацію науково-інноваційної діяльності в системі НААН»:

«У системі академії в кожній області і АР Крим з 1998 р. функціонують центри наукового забезпечення агропромислового виробництва регіонів (Центри). Вони об'єднують діяльність наукових, освітніх, впроваджувальних установ, розміщених у регіоні, з питань інноваційного розвитку АПК, яка включає випробування, впровадження наукових розробок та науково-консультаційне супроводження.

Всі Центри активно працюють над створенням, освоєнням та організацією

впровадження інновацій. У 2011 р. ними випробувано 630, впроваджено 957 завершених наукових розробок. В осінньо-зимовий період 2010–2011 рр. охоплено системою навчання 52,3 тис. керівників і спеціалістів агропромислової сфери. Фінансування робіт з випробування завершених наукових розробок, трансферу інновацій та наукового супроводу інноваційних проектів забезпечується в обсягах, передбачених науково-технічною програмою НААН “Наукові основи ефективного використання інновацій в агропромисловому виробництві з урахуванням зональних особливостей регіонів”.

Спільно з облдержадміністраціями Центри розробляють регіональні галузеві й комплексні програми інноваційного розвитку агропромислового виробництва, науково-обґрунтовані структури сівозмін, рекомендації щодо строків посіву озимих культур, сучасні системи насінництва в регіонах, тощо.

Прийняття Урядом України Національних проектів “Зерно України” та “Відроджене скотарство”, запропонованих Міністерством аграрної політики та продовольства України і Національною академією аграрних наук України, сприяло розробці регіональними центрами наукового забезпечення АПВ галузевих програм розвитку стосовно зернових та олійних культурах, планів заходів з виконання завдань Національного проекту “Відроджене скотарство”.

У всіх регіонах Центрами розроблені науково обґрунтовані системи ведення агропромислового виробництва. Центрами наукового забезпечення АПВ Харківської, Житомирської областей спільно з облдержадміністраціями розроблені комплексні програми інвестиційно-інноваційного розвитку АПВ на 2011–2015 рр. та на період до 2020 р. В Запорізькій області розроблена Програма продовольчої безпеки області на період до 2015 р., у Луганській – завершується розробка комплексної програми інвестиційно-інноваційного розвитку АПК на 2012–2015 рр. та на період до 2020 р.

Позитивним прикладом у методологічному забезпеченні інноваційних напрямів розвитку аграрної науки є досвід діяльності Інституту рослинництва ім. В. Юр’єва НААН.

В Інституті реорганізовано відділ аналітичних досліджень та моніторингу в рослинництві у Центр науково-інформаційних технологій та аналітики, з розширенням його функцій насамперед у методологічному забезпеченні інноваційних напрямів, запроваджено трирівневу систему маркетингу, на яку покладено функції розробки та реалізації маркетингових питань щодо інноваційної та наукомісткої продукції інституту на ринку об’єктів інтелектуальної власності (ОІВ). Здійснюється низка комплексних заходів щодо брендінгу селекційних інновацій, розроблено шість товарних знаків, розробляються підходи прискореного впровадження та інтеграції наукової продукції у товарно-грошові відносини» (*Національна академія аграрних наук України* (<http://www.uaan.gov.ua/news.php?id=71>). – 2012. – 18.01).

Практичні впровадження науково-дослідних і проектно-технічних напрацювань

Мировые запасы метана угольных пластов превышают запасы природного газа и оцениваются в 260 трлн куб. м. На долю Украины приходится примерно до 25 трлн куб. м. По данным Минуглепрома, запасы метана в Донецкой и Луганской областях оцениваются в 7–8 трлн куб. м, а себестоимость его добычи может составить около 100–120 долл. за 1 тыс. куб. м. Но лишь незначительное количество метана находится в свободном и растворенном виде. Поэтому объемы его добычи составляют всего лишь несколько сот миллионов кубометров.

По количеству выбросов метана угольных шахт в атмосферу Украина занимает пятое место в мире. В результате работы угольной промышленности страны выделяется около 1,2 млрд куб. м метана в год. Примерно 15 % объема улавливается системами дегазации шахт, а используется не более половины этого количества. Таким образом, большая часть шахтного газа выбрасывается в атмосферу. Согласно Рамочной конвенции ООН по изменению климата, метан принадлежит к газам, которые существенно влияют на создание парникового эффекта.

Интенсивные работы по извлечению метана ведутся в США, Австралии, Китае, Канаде, Польше, Германии и Великобритании. Известны случаи извлечения из закрытых шахт значительных объемов газа, пригодного для использования.

Необходимость обеспечения энергетической безопасности Украины вызвала интерес к «угольному метану», чему способствует и ратифицированное Украиной Киотское соглашение, инициировавшее покупку квот на сокращение выбросов метана в атмосферу.

Весь метан, выделяющийся в шахтах Донбасса, составляет 1,6 % потребности страны в газе, но используется только часть его, так как существующие технологии не позволяют применять для прямого сжигания смесь, содержащую менее 25 % метана.

В Красноармейске на шахте «Покровская» начата промышленная эксплуатация когенерационной электростанции. Эта установка значительно снизит выбросы шахтного газа в атмосферу, направит его на выработку электроэнергии, которая должна обеспечить потребителей качественным теплом.

На шахте им. А. Скочинского целесообразно внедрить проект извлечения и утилизации метана. Это обусловлено его значительными запасами, высокой удельной газоносностью, а также хорошим уровнем годовой добычи угля. Наиболее рациональный способ использования извлеченного метана – подача его на котельные для получения энергии. Внедрение систем дегазации и утилизации шахтного метана в блочно-модульных котельных позволит обеспечить на шахтах безопасные условия труда, значительно увеличить объемы и темпы угледобычи, эффективно использовать метан для

переработки в электроэнергию, сократит расходы на тепло- и электроэнергию, снизит загрязнение окружающей среды.

Компания Green Gas International (Green Gas) и угледобывающая компания «Краснодонец» уже заключили договор по утилизации метана на шахтоуправлении «Суходольское-Восточное». Его реализация позволит утилизировать около 20 млн куб. м метана в год (*Пархоменко М. Экономический эффект плюс экологический выигрыш // Вечерний Донецк (<http://vecherka.donetsk.ua/index.php?id=4647&show=news&newsid=98432>). – 2012. – 13.01).*

Новітні технології для харчової промисловості

Розробленням харчових продуктів, що стануть альтернативою традиційній калорійній їжі, займаються на кафедрі харчових технологій Луганського національного університету разом з колегами з Інституту біології південних морів ім. А. Ковалевського та Харківського державного університету харчування й торгівлі.

Вчені розробили новий хліб, який містить збалансовану кількість вітамінів та мікроелементів з дорогих морепродуктів, і здатен не тільки не додавати зайвих калорій малорухокій сучасній людині, а й навіть підвищувати імунітет.

За словами Д. Крамаренка, завідувача кафедри харчових технологій ЛНУ, доцента, розробки присвячені розв'язанню проблеми збагачення раціону сучасної людини. Вчені прагнуть забезпечити оптимальну для здоров'я наявність у раціоні незамінних амінокислот, вітамінів, мінеральних речовин, зокрема, йоду. Важлива відмінність нових продуктів у тому, що в булочку не просто при випічці поклали шматочки морепродуктів. Спочатку в лабораторії отримали натуральні дієтичні добавки, які містять необхідні організму макро-, мікроелементи та вітаміни в легко засвоюваній формі. Саме ці добавки й використовують учені для створення нових продуктів з підвищеною харчовою цінністю. Тож зараз у лабораторії університету, крім експериментальних житньо-пшеничних булочок з компонентами білка мідій, є соуси з вітамінами, що містяться у водоростях, та інші делікатеси.

Випуск експериментальних партій розроблених продуктів та впровадження їх у виробництво заплановано за два роки. За цей час асортимент корисних харчових продуктів науковці мають намір істотно розширити (*Вчені печуть булочки з мідій // Урядовий кур'єр (<http://www.ukurier.gov.ua/uk/news/vcheni-pechut-bulochki-z-midij/p/>). – 2012 – 25.01).*

Альтернативні джерела енергії

По итогам научных исследований Украина не относится к числу стран, эффективно использующих возобновляемые источники энергии.

В январе – мае 2011 г. предприятия возобновляемой энергетики Украины произвели 228,619 млн кВт/ч электроэнергии, которую продали ГП «Энергорынок» по «зеленому» тарифу. По итогам пяти месяцев доля возобновляемой энергии составила 0,34 % от общего объема электроэнергии, которую продали по регулируемому тарифу энергогенерирующие предприятия Украины за данный период. Как показал анализ возобновляемой энергетики, наибольший объем электричества в январе – мае 2011 г. был произведен предприятиями малой гидроэнергетики, на втором месте – ветроэнергетика, на третьем – биоэнергетическая отрасль. Наименьший показатель генерации по итогам пяти месяцев – у предприятий солнечной энергетики.

Украина имеет высокий потенциал для использования нетрадиционных источников энергии, но это требует больших интеллектуальных и капитальных вложений.

Один из альтернативных видов энергоносителей – «геотермальная энергия». Ее основным источником является постоянный поток тепла из раскаленных недр, направленный к поверхности земли.

Анализ показывает, что запасы геотермальной энергии на планете достаточны для того, чтобы на длительное время обеспечить потребности всего человечества, а ее стоимость – одна из самых низких среди возобновляемых источников энергии.

Однако приемлемые для использования в современных энергетических установках уровни теплоты (с температурой более 1500 0С) находятся на значительных глубинах. Только в отдельных районах, преимущественно на стыках тектонических плит, они более доступны.

Большинство способов использования геотермальной энергии основаны на скважинных технологиях. Им присущ ряд недостатков, в том числе высокая стоимость буровых работ. Зато выработанные пространства подземных горнодобывающих предприятий – это надежный способ получения геотермальной энергии. Отпадает необходимость проведения разведочных работ, так как тепловая обстановка в шахте известна. При использовании отработанных выработок сокращаются затраты на бурение скважин и выполнение других работ.

В Донецком университете предложен способ проветривания шахт за счет геотермальной энергии, что позволяет уменьшить расход электроэнергии (получаемой из ископаемых видов горючего) при работе вентиляционных установок. Таким образом появляется возможность снизить себестоимость добываемого угля и значительно улучшить экологическую обстановку в угледобывающих регионах.

Результаты расчетов показывают, что если оборудовать на шахте «Октябрьский рудник» два геотермальных теплообменника, то можно отказаться от использования вентиляторов главного проветривания и тем самым сократить затраты электроэнергии на проветривание шахты не менее чем на 4,7 млн грн в год.

Другим способом использования геотермальной энергии на

горнодобывающем предприятии является возможность утилизации, повторного использования отработанного шахтного воздуха для нужд шахтной котельной, расположенной неподалеку от вентиляционного ствола (Пархоменко М. *Экономический эффект плюс экологический выигрыш // Вечерний Донецк* (<http://vecherka.donetsk.ua/index.php?id=4647&show=news&newsid=98432>). – 2012. – 13.01).

* * *

Нвер Мхитарян, член-корреспондент НАН Украины, доктор технических наук, профессор, директор Института возобновляемой энергетики НАН Украины: «Один из путей выхода из сложных ситуаций, в которых оказывается наше государство и его граждане из-за необходимости закупки энергоносителей за пределами Украины, – развитие возобновляемой энергетики. Соответствующими исследованиями занимается Институт возобновляемой энергетики НАН Украины, созданный в 2004 г.

По данным Мирового энергетического совета, разведанные запасы энергоресурсов, кроме угля, даже при бережном потреблении, закончатся примерно через 40 лет. После прошлогодних событий в Японии уже никто не будет, как это было еще недавно, утверждать, что атомная энергия от самых современных АЭС экологически безопасна. Да и реальные запасы ядерного топлива оказались далеко не безграничны: его добыча и переработка становятся все затратнее, а безопасное захоронение постоянно накапливаемых радиоактивных отходов – все проблематичнее.

Сегодня в Украине импорт энергоносителей составляет около 50 %, уровень энергозатрат как в промышленности, так и в коммунальном секторе традиционно высок, а системного энергосбережения практически не существует. Ученые института подсчитали, что только за счет применения энергосберегающих технологий в Украине можно сократить общее потребление энергии почти на 40 %. И это реальная цифра. В этом случае на первый план надо выводить культуру энергопотребления, создание соответствующих отечественных традиций. А это процесс длительный и трудоемкий. Но самое главное — несмотря на энергосбережение, по всем мировым прогнозам, потребление энергии в ближайшее десятилетие будет только расти.

Согласно принятой «Энергетической стратегии Украины до 2030 года» все 25 лет нетрадиционные и возобновляемые источники энергии для замещения предусмотрено использовать всего 19 % суммарного уровня потребления первичной энергии, или примерно 58 млн т условного топлива. В том числе на долю биоэнергетики, ветроэнергетики, гелиоэнергетики, малой гидроэнергетики и геотермальной энергетики приходится всего 4 %. Это крайне мало. Даже с учетом того, что на сегодняшний день эта доля, по данным различных источников, составляет не более 1,5 %. Но ведь речь идет о достаточно длинном временном отрезке, на котором тенденция к росту, по меньшей мере, стабильна.

Возобновляемая энергетика все-таки еще дорогая. Совершенно правильно

констатувавши, що неоптимальна структура енергетического баланса с преобладанием енергоносителей импортного происхождения приводит к усилению зависимости Украины от внешних факторов, Стратегия наметила решение проблемы с помощью развития атомной энергетики и отчасти энергосбережения. При этом оценка отечественного потенциала возобновляемых источников энергии оказалась существенно заниженной. Пять лет, которые прошли со времени появления документа, это аргументированно доказали. Кроме того, в Стратегии даже не заложена необходимость снижать нынешний уровень техногенной нагрузки, усиливающей опасность для экологии, а эта проблема в нашей стране очень острая. Не учитывается и перспективность применения децентрализованной малой энергетики в условиях экономического и энергетического кризиса именно для малого и среднего бизнеса и необходимость ее государственной тарифной поддержки.

Принятие закона о «зеленом» тарифе, который вступил в силу 1 января 2010 года, несколько подняло мотивацию к использованию энергоносителей, получаемых из возобновляемых источников энергии. В 2011 г. предприятия возобновляемой энергетики Украины произвели около 400 млн кВт/ч электроэнергии и продали ее госпредприятию “Энергорынок” по “зеленому” тарифу. Это, конечно, не много, учитывая реальный потенциал страны. Но традиционные энергоносители все-таки существенно дешевле, и этот фактор пока перевешивает экологический и прочие аргументы» (*Еженедельник «Зеркало недели»* (http://zn.ua/TECHNOLOGIES/nver_mhityaryan_vozobnovlyaemoy_energetike_alternativy_net-95945.html). – 2012. – 21.01).

* * *

Альтернативні види енергії можуть бути корисними міському господарству. За даними експертів, на сьогодні Україна має великий потенціал до розвитку цієї галузі, що в перспективі позитивно позначиться не лише на екології країни, а й дасть можливість заощаджувати кошти.

Як зазначає О. Ізотенко, генеральний директор Асоціації «Укрбіоенерго», економічна доцільність використання енергії природи на території України безсумнівна. Уже на сьогодні по всій території держави діє низка вітрових та сонячних електростанцій, а в 20 областях України працюють підприємства, які виробляють тверді види біопалива. Проблема лише в тому, що всередині держави попит на такий вид продуктів майже відсутній, тож 80 % біопалива вивозиться за кордон, переважно в країни Європейського Союзу.

Загалом на сьогодні використання біопалива в державі становить близько 1 % від загальної цифри, а наприклад, у більшості європейських країн стоїть завдання до 2020 р. замінити 20 % палива на біопаливо.

За словами С. Кудрі, заступника директора Інституту відновлюваної енергетики НАН України, ресурси країни дають змогу виробляти близько 100 млн т умовного палива щорічно. Крім того, експерти відзначають підвищення рівня використання вітрової та сонячної енергії та пов'язують це

з підтримкою держави, зокрема впровадженням «зеленого» тарифу. Таку практику фахівці пропонують запровадити і для біопалива та розробити низку пільг для населення. Так, наприклад, у Польщі при встановленні приватною особою сонячного колектора держава компенсує 50 % від його вартості, що значно підвищує попит на них.

Корисними альтернативні види енергії можуть бути і для економіки цілих міст. Як зазначає С. Кудря, Київ та область мають у цьому значний потенціал. Вітрові електростанції тут розміщувати, звісно, недоцільно, а от освітлювати за допомогою сонячних підстанцій парки та мости – цілком реально. В Інституті відновлюваної енергетики НАН України на сьогодні є багато розробок для використання відновлюваних видів енергії в умовах міського господарства. Так, насамперед це впровадження екологічно чистого транспорту, який працюватиме на біопальному.

Крім того, наразі столичний ботсад ім. Гришка освітлюється за допомогою сонячної електроенергії, там встановлені автономні світильники. Таку практику можна запровадити і в столичних парках, скверах та на мостах. Особливо добре, що для цього непотрібно здійснювати розрив для прокладання кабелю, що є дуже актуальним для зелених та заповідних зон (*Гуніна О. Парки та мости пропонують освітлювати, використовуючи енергію сонця // Хрещатик (www.kreschatic.kiev.ua/ua/4025/art/1326824199.html). – 2012. – 18.01).*

* * *

У Севастополі стартував проект «Енергія Сонця – вибір Севастополя». Про це повідомив перший заступник голови міської держадміністрації С. Савенков.

Організатори проекту планують вирішення енергетичних проблем за рахунок заміщення традиційної енергетики альтернативними й відновлювальними джерелами. До того ж основний наголос передбачається зробити на високий потенціал сонячного випромінювання. Основними компонентами проекту є розробка, узгодження й ухвалення міської програми стимулювання відновлювальних і альтернативних джерел.

Проект здійснюється за підтримки Фонду «Східна Європа» у співпраці із Севастопольською міськдержадміністрацією, Агентством регіонального розвитку і залучення інвестицій Фонду «Севастополь», Координатором проектів ОБСЄ в Україні, Посольством Фінляндії в Україні, Агентством з міжнародного розвитку США, Північною екологічною фінансовою корпорацією (*Інформаційне агентство «Регіональні Новини» (http://regionews.-com.ua/ru/node/29045). – 2012. – 22.01).*

* * *

24 **января, в ходе расширенного заседания итоговой коллегии Николаевской областной государственной администрации, глава ОГА Н. Круглов сообщил, что к лету 2012 г. в Николаевской области планируется реализация проектов относительно альтернативной**

энергии.

В частности, это касается строительства второй очереди ветровых энергетических установок инвестпроекта ООО «Ветряной парк Очаковский». Инвестиционный проект отвечает направлению «Новая энергия» национальных проектов» Украины.

Кроме этого, ООО «Нептун Солар» имеет намерение реализовать проект по строительству солнечной электростанции в Вознесенском районе, а ООО «Восток Солар» имеет намерение реализовать проект по строительству солнечной электростанции в Березанском районе. Также ведется работа относительно реализации проекта по установке гелиоустановок для эффективного использования солнечной энергии в Очаковском районе.

18 декабря прошлого года, вблизи села Дмитриевка, Очаковского района запустили семь ветроустановок первой очереди «Ветропарка Очаковский» (*Николаевские Весты* (<http://uaport.net/news/ua/a/1201/24>). – 2012. – 24.01).

Біотехнології

В отделе маркшейдерских и геодезических исследований Украинского государственного научно-исследовательского и проектно-конструкторского института горной геологии, геомеханики и маркшейдерского дела (УкрНИМИ, г. Донецк) имеются разработки, в числе которых, например, и технология использования отходов птицефабрик в качестве сырья для получения топливных брикетов.

Известно, что производственные отстойники птицефабрик на сегодняшний день занимают немалые площади. Объем накопленных в них отходов к настоящему времени в Украине составляет примерно 38 млн т. Кроме того, что при этом выводятся из хозяйственного оборота земельные угодья, отходы создают угрозу для окружающей среды. Когда выпадают атмосферные осадки, жидкая фаза отходов проникает в нижерасположенные водоносные горизонты, загрязняя их, а твердая компонента верхнего слоя отстойников осушается солнцем и ветром разносится по окрестностям. Отходы не используют в качестве удобрений, потому что по своему химическому составу они очень агрессивны, и в результате накопленные объемы этих отходов растут.

В итоге ученые предложили технологию переработки отходов птицеводства в биотопливо. В основу технологии положены оригинальный композиционный состав биотоплива и комплекс мобильного блочного оборудования по производству топливных брикетов.

Это разработка ученых УкрНИМИ защищена тремя патентами Украины. Реализация проекта помогла бы расширить топливо-энергетическую базу и улучшить экологию региона. К сожалению, пока что такой идеей в регионе так и не воспользовались. В то же время ею заинтересовались китайцы. Они прислали свое подтверждение, свидетельствующее о заинтересованности технологией переработки отходов птицеводства. В настоящее время ожидаются конкретные шаги в деле сотрудничества со стороны китайских

ученых (Пилипенко А. *Разработками донецких ученых заинтересовались китайцы // Вечерний Донецк (http://vecherka.-donetsk.ua/index.php?show=news&newsid=98507). – 2012. – 16.01).*

* * *

Перша котельня, що працює на соломі та лушпинні соняшнику, запрацювала в райцентрі Оріхів Запорізької області. В об'єднаній адміністрації зазначають, що котельня обігриває дитячий садок, а працює на пеллетах – пресованих сумішах соломи та соняшникового лушпиння. Таке паливо значно дешевше: енергія, отримувана від альтернативної котельні, заощаджує 30 % природного газу .

За даними прес-служби, в Оріхівському районі з 1 грудня запрацюють вісім котелень на біопаливі, що обігриватимуть установи бюджетної сфери (*Світ24 (http://svit24.net/other/299-other/8441-na-zaporizhzh-zapracjuvala-persha-kotelnja-na-alternatyvnomu-palyvi). – 2012. – 20.01).*

Питання екології та уникнення техногенних катастроф

В. Филатов, старший научный сотрудник, кандидат технических наук изобретателей Украинского государственного научно-исследовательского и проектно-конструкторского института горной геологии, геомеханики и маркшейдерского дела (УкрНИМИ, г. Донецк):

«Актуальной проблемой является снижение количества выбросов в атмосферу парниковых газов, и в первую очередь – двуокиси углерода. Основными источниками CO₂ являются электростанции, металлургические и нефтеперерабатывающие заводы, технологические процессы которых основываются на горении ископаемого топлива и имеют место окислительные реакции. Данная проблема регулярно рассматривается на саммитах ООН, посвященных проблемам изменения климата на Земле. Проблема должна решаться и, прежде всего, за счет сокращения выбросов парниковых газов в атмосферу.

Согласно данным Международного энергетического агентства, мировой объем выбросов CO₂ только в энергетической промышленности составил в 2008 г. 8,7 млрд т углекислого газа, а ближе к 2035 г. он может достигнуть уровня 35 млрд т.

Как правило, в различных проектах Международного энергетического агентства, наряду с совершенствованием технологии сжигания топлива, основной упор делается на улавливание и бессрочное хранение углекислого газа в геологических формациях и в глубоководных участках морей и океанов. Но при этом не учитывается, что в случае захоронения CO₂ соответствующий объем кислорода будет навсегда изъят из атмосферы Земли.

Ученые института предлагают вместо захоронения углекислого газа

производить его утилизацию, которая осуществляется по разработанной нами технологии. Процесс фотосинтеза. Реализация этой технологии, кроме снижения количества выбросов парникового газа, обеспечит возврат кислорода в атмосферу, получение дополнительного объема биомассы, а также создание новых рабочих мест. Учитывая остроту проблемы, необходимо не откладывать ее на потом, а надо выбрать объект для апробации и создать глобальную парниковую утилизирующую сеть.

Идея утилизации CO₂ по этой технологии подана на патентование еще в августе прошлого года и уже вскоре должно прийти соответствующее решение от Укрпатента.

Конечно же, реализация такого проекта потребует объединения политических, технических, технологических и финансовых усилий всех стран под эгидой ООН» *(Пилипенко А. Разработками донецких ученых заинтересовались китайцы // Вечерний Донецк (http://www.vecherka.donetsk.ua.index.php?id=4647&show=news&newsid=98507). – 2012. – 16.01).*

Освіта та кадрове забезпечення в Україні

Директор департамента вищого образования Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины Я. Болюбаш сообщил, что Украина готовится к созданию профессиональных стандартов. В связи с этим, в будущем в Украине сократится количество специальностей, но возрастет роль специализации. На сегодня работодатели заинтересовались высшей школой и очевидно, что это первый шаг на пути создания профессиональных стандартов. В этом заинтересована вся система профессионального образования. Будет проведена ревизия производственных функций на предприятиях, и перед высшей школой поставят четкую задачу, как готовить кадры. Следующим этапом станет реформирование содержания образования при реальном участии работодателя. При этом работодатели будут не просто выставлять требования, они активно включатся в процесс подготовки кадров путем отбора молодежи, предоставления мест для практики, поставки новейших образцов оборудования для учебных заведений. Это задекларировано и в Законе Украины «О высшем образовании». Кроме того, необходимо реализовывать принцип «Образование на протяжении жизни». Дело в том, что сегодня трудно прогнозировать, какие кадры будут востребованы через 4–5 лет. Важно, чтобы работающий человек мог менять свой профиль и повышать квалификацию *(Lb.ua(http://society.lb.ua/education/2012/01/25/133370_y_ukraine_sokratitsya_kolichestvo_.html). – 2012. – 25.01).*

Інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського (м. Полтава) працює у визначеному руслі й має певні досягнення. Він став одним з перших серед аналогічних закладів, які впроваджують систему керування якістю за стандартом ISO 9001:2009. У 2010 році інститут успішно пройшов сертифікацію та підтвердив високий рівень якості менеджменту. За вагомий внесок у розвиток національної освіти, впровадження інноваційних методів та підходів, плідну наукову педагогічну діяльність трудовий колектив нагороджено Почесною грамотою Кабінету Міністрів України.

Майже з кожним із близько 17 тис. педагогічних працівників області встановлено ділові стосунки, що сприяють зростанню їхньої професійної майстерності. Впровадження спільно з освітянами області окремих проектів оцінено золотою медаллю Другої міжнародної виставки «Сучасні навчальні заклади-2011». Інститут отримав перше місце в Україні за рівнем підготовки 10477 учителів Полтавської області за програмою Intel «Навчання для майбутнього».

Широко використовується така форма навчально-методичної роботи, як вивчення, узагальнення та поширення кращого педагогічного досвіду. Минулого року вивчено досвід понад 20 педагогів та навчальних закладів, відвідано близько 500 уроків, понад 100 виховних заходів. Було організовано й проведено 22 масові заходи, спрямовані на створення умов для формування у дітей особистісних рис громадян Української держави, розвиненої духовності, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури.

З метою оптимізації змісту післядипломної педагогічної освіти в інституті було створено 19 обласних творчих груп з розробки концепції моделей ключових та професійних компетентностей педагогічних працівників. Підсумком їхньої роботи стали методичні рекомендації до викладання географії, до профільної підготовки та профільного навчання з хімії; методичний посібник з біології для 10 профільних класів та збірники дидактичних матеріалів з хімії для 7 та 8 класів. Видано «Наукові записки ПОППО. Моделі сучасних компетентностей педагогічного працівника».

В умовах можливого надання освітнім закладам статусу самостійності щодо питань фінансового забезпечення навчального процесу актуальним завданням є розвиток економічної компетентності педагогів і школярів. Із цією метою ПОППО узагальнює теоретичні досягнення сучасної економіки освіти, проводячи відповідні науково-практичні семінари. На базі Шишацької обласної гімназії-інтернату для обдарованих дітей було проведено обласний науково-практичний семінар «Навчання в школі й економіка освіти», присвячений проблемі забезпечення ефективної діяльності навчальних закладів у сучасних умовах фінансування, зокрема – аналізу моделей і практик фінансування й залучення позабюджетних коштів та визначенню індикаторів розвитку шкільної освіти.

Минулого року інститутом видано 20 найменувань науково-методичної літератури обсягом 145 умовних друкованих аркушів та загальним тиражем 6100 примірників. У поточному році, крім курсової підготовки, заплановано

зосередити роботу над розробкою Стандарту післядипломної педагогічної освіти.

Залишається актуальним питання підвищення кваліфікації науково-педагогічних і педагогічних працівників ПОППО, які викладають психолого-педагогічні дисципліни й методики шкільних предметів на базі провідних університетів та наукових установ Академії педагогічних наук України. Перспективи розвитку вбачаємо і в активній участі у міжнародних та національних освітянських виставках з метою популяризації інноваційних технологій педагогів Полтавського регіону, вивчення передового педагогічного досвіду вітчизняної та європейської школи (*Зелюк В. Навчання для майбутнього: Освіта // Зоря Полтавщини (http://www.zorya.poltava.ua/index.php?rozd=&nomst=4604). – 2012. – 24.01).*

Охорона здоров'я

Одесские медики разработали уникальную программу по обновлению пораженной после инфаркта области сердца, пересадив на мышцы сердца стволовые клетки, из которых вырастают новые сосуды. Чтобы добраться до сердца, врачам не нужны скальпели. Через бедренную артерию они вводят специальный катетор, до самого миокарда. Затем на 3D-картинке ищут пораженные зоны, их после инфаркта появляется не меньше десяти.

По словам руководителя управления здравоохранения Одесского горсовета С. Калинчука, данная методика поможет пациентам не только сохранить им жизнь, но и вернуть достаточно активный статус. Это та категория пациентов, которым хирургическая помощь уже не показана.

Во время операции в организм больного попадает примерно 10 млн клеток, только несколько из них адаптируются и начинают восстановление. Вероятнее всего, это может произойти, если пациент перед этим отбыл трехмесячный курс ударно-волновой терапии.

Альтернативой таких операций до сегодняшнего дня была только пересадка сердца. Но это немалый риск. По статистике, из 10-ти трансплантаций, удачной оказывается только одна. Какие цифры назовут украинские кардиологи после внедрения своего ноу-хау, станет известно минимум через три месяца, именно столько нужно организму, чтобы принять или отторгнуть клетки (*ИА «Репортер» (http://www.reporter.com.ua/news/z70). – 2012. – 18.01).*

Наука і влада

Протягом 2012 р. Міністерство юстиції здійснить гендерно-правову експертизу шести базових законів України, що регулюють сферу освіти, на дотримання в них принципу рівноправ'я жінок та чоловіків. Як повідомив міністр юстиції України О. Лавринович, до кінця року

запланована експертиза законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про професійно-технічну освіту» та «Про вищу освіту». У ході гендерної експертизи законодавство у сфері освіти буде піддане комплексному дослідженню на відповідність міжнародно-правовим актам з прав людини стосовно дотримання принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Міністр нагадав, що проведення такої експертизи покладено на Мін'юст законодавством України, а також актами Кабінету Міністрів. Гендерна експертиза здійснюється з метою наближення вітчизняного законодавства до міжнародних стандартів життя (*Novostimira.com.ua* (http://rss.novostimira.com/n_2057205.html). – 2012. – 19.01).

* * *

11 січня голова Тернопільської ОДА В. Хоптян зустрівся з доктором технічних наук, професором П. Стухляком. Під час її проведення було обговорено широкий спектр питань щодо залучення науковців до розробки й впровадження низки регіональних програм.

На думку голови обласної державної адміністрації, потрібно більш активно залучати науковий потенціал освітніх установ області до реалізації таких ініціатив.

В. Хоптян зазначив, що ближчим часом відбудеться ряд зустрічей керівництва облдержадміністрації з науковцями краю, під час яких заплановано обговорення цих питань (*Губернатор зацікавився «технарями» // Номер один* (<http://www.gazeta1.com/index.php/uk-UA/126-novini-dnya/1600-gubernator-ternopilshchini-zatsikavivsvya-tekhnaryami>). – 2012. – 11.01).

* * *

Науковці Національного інституту стратегічних досліджень презентували власне бачення розвитку економіки Волинської області. Свої проекти вони презентували 18 січня, на засіданні регіонального комітету з економічних реформ.

Радник дирекції інституту В. Лупацій розповів, що Волинь називають областю впливів, адже, межуючи з Польщею, вона одна з перших стикається з європейськими ідеями. Це так би мовити трансферний центр заходу України.

Оскільки область позиціонує себе як аграрно-промислова, то варто почати інтенсивний розвиток сільського господарства, поки цю нішу не зайняли інші області чи навіть сусідні країни.

За словами науковця, митницю варто розцінювати як джерело економічного зростання, а не як засіб виживання або ж контрабандно-м'ясоцигарковим пунктом. Привабити туристів можна виключно завдяки зеленому туризму.

Не варто покладатися на інвестиції. Ключова технологія для Волині не

залучення інвесторів, а оновлення системи менеджменту.

Промислового потенціалу область поки немає, відтак науковці порадили керівництву краю задуматися над його нарощуванням (*Костюк І. Науковці радять волинянам розвивати зелений туризм та митницю // Відомості* (<http://vidomosti-ua.com/volyn/39114>). – 2011. – 18.01).

* * *

В. Собчук, главный специалист отдела охраны культурного наследия Кировоградской облгосадминистрации:

«Этот отдел совсем молодой, существует менее двух лет, но уже можно сказать, что буквально спас десятки неизвестных объектов археологии, в частности на учет взято 192 неизвестных памятника археологии и ещё несколько сотен готовим. Кроме того, создана Кировоградская охранный археологическая экспедиция при государственном институте археологии. В результате можем говорить о реальном механизме, позволяющем не допускать необоснованную приватизацию памятников археологии.

Кировоградская область чрезвычайно богата археологическими объектами. Все они очень важны не только на уровне области, государства, но и в европейском масштабе. На территории области проходят раскопки одного из городов времен Золотой орды. Археологическая экспедиция Кировоградского государственного педагогического университета им. В. Винниченко уже на протяжении 15-ти лет на территории Новоархангельского района копает этот древний город, который существовал 650 лет назад.

В 2009 г. принимал участие в совместной украино-британской экспедиции, которая проходила в с. Небелёвка Новоархангельского района. Там, на окраине села в середине IV тыс. до н. э. находилось наибольшее трипольское поселение в Восточной Европе (не исключено, что и во всей Европе вообще), площадь которого составляла 300 га.

Британских специалистов задействовал известный украинский ученый М. Видейко, который специализируется на изучении трипольской культуры. Совместными усилиями исследовано одно жилище трипольцев. На этом поселении более 5 тыс. лет назад находились по меньшей мере 1,5–2 тыс. таких жилищ, в которых проживали более 10 тыс. человек. Не исключено, что в текущем году к этой работе присоединятся и ученые из Германии. Такое международное сотрудничество необходимо потому, что зарубежные ученые имеют значительный опыт исследования археологических объектов, используют при этом новейшее оборудование» (*Утренний город* (<http://www.ugorod.kr.ua/news/2012-01-23-9653>). – 2012. – 23.01).

Проблеми інформатизації

В. Горовий, д-р іст. наук, професор

ІТ-субкультури в структурі сучасного суспільства

Серед подій недалекого минулого з-поміж найбільш значущих оглядачі поряд з кадровими перестановками у вищих владних структурах, відновленням процесу газових переговорів з Росією та ін. називають ситуацію навколо закриття, а пізніше повного поновлення діяльності найбільшого українського файлообмінника EX.UA. При цьому якимось на другий план відійшла пов'язана з даною подією великомасштабна атака на сайти вищих владних структур в Україні: Кабінету Міністрів, Адміністрації Президента, МВС, а також провладної політичної партії і деяких популярних ЗМІ. Стопроцентного результату, тобто – повного блокування сайту, атакуючі добилися лише у випадку з тривалим «обвалом» сайту МВС. На нього було спрямовано з допомогою спеціалізованого програмного забезпечення і певних організаційних заходів в інтернет-середовищі таку кількість запитів, що гарантовано забезпечила його перевантаження й відключення. Інші сайти, що зазнали подібного впливу, досить швидко адаптувалися до ситуації і відновили свою роботу без особливого резонансу навколо збою в роботі. Утім, це може свідчити також і про те, що операція із сайтом МВС була доведена до закінчення, тоді як в інших напрямках було лише проведено тестування відповідних технологій.

Під час аналізу саме ситуації із нападом на сайти важливим видається розгляд принаймні двох найбільш суттєвих для розуміння загальної колізії особливостей. Одна з них пов'язана з вибором часових меж для атаки, а інша стосується її організаційного аспекту.

Перша характерна особливість ситуації пов'язана з відповіддю на питання, чи мав суттєве значення час ескалації подій, що стали приводом для суспільного збурення, в якому, за неофіційними підрахунками, взяли участь до 40 тис. інтернет-користувачів.

Можна з певністю стверджувати, що дана акція не була демонстрацією протестних настроїв на підтримку традиційної політичної опозиції в суспільстві. Незважаючи на демонстративну підтримку опозиційних політиків і їх намагання вмонтувати свої гасла в систему вимог комп'ютерних протестантів, останні орієнтувались на боротьбу за задоволення вимог, що, відображають їхні інтереси на відстоювання свободи в Інтернеті.

Красномовним у зв'язку з цим є те, що, як зауважують ЗМІ, ситуація з заборонаю EX.UA зібрала протестний потенціал в чотири рази більший, ніж вимоги про звільнення Ю. Тимошенко. Розмови «про внутрішню іміграцію» освіченої молоді не адресовані як претензії саме нинішній владі, а мають на увазі реалії сьогодення як такі, без будь-якого політичного забарвлення. Не

були дані події і відлунням протестувального ентузіазму на Болотній площі в Москві, як цього чекали деякі політологи. Адже ці події навіть не згадувались під час українського спілкування інтернет-протестувальників.

Про те, що закриття EX.UA не було санкціоновано рішенням ПР, свідчить публічне обурення цим фактом В. Януковича-молодшого, який надіслав відповідний депутатський запит на ім'я міністра внутрішніх справ В. Захарченка, негативна оцінка даної події уповноваженою ВР з прав людини Н. Карпачовою та інші факти.

Водночас публічну зацікавленість у можливостях даної технології висловив лідер ВО «Свобода» О. Тягнибок. Не публічно, оскільки не мають на меті передчасно лякати електорат, очевидно, зацікавились нею й інші політтехнологи, для яких урожайним часом стає період перед наступними виборами. Адже в інтересах привабливого співробітництва з ними інтернет-технарі під час атаки на сайт МВС здійснили тестування відповідних механізмів впливу і на ЗМІ, і на політичні партії, що було дуже слабо пов'язано з головною метою акції.

Висловлена версія про економічне підґрунтя, масового виступу інтернет-користувачів хоч і має право на існування, однак також видається малоімовірною, оскільки компанія «Юскутум», що представляє інтереси порталу EX.UA, спростувала чутки про зміну власника ресурсу, а самі сценарії рейдерських, чи в рамках існуючого правового поля, операцій щодо зміни власників бізнесу ще ніколи не включали в себе операцій, пов'язаних з попередньою підготовкою активізацій широкого загалу користувачів, сучасних технологій блокування інформаційної діяльності владних структур, партій і ЗМІ, із попередньою розробкою інструкцій стосовно їх використання і т. ін. Потенційні рейдери добре б уявляли наслідки таких дій: обов'язкове розслідування, громадську увагу тощо, що не співставно з рівнем ризиків за результатами публічно проведеної операції. Адже якщо гроші люблять тишу, то їх переміщення успішно здійснюється лише у разі абсолютної тиші.

За цього більшої уваги заслуговує правовий аспект проблеми. На користь даної думки свідчить не лише той факт, що серйозне суспільне збурення фактом закриття EX.UA змусило МВС відмінити прийняте рішення. Сам факт зміни рішення повідомлення про покарання (чи усунення від справи) певних співробітників свідчить і про нечіткість відповідної правової бази, і про неефективність її використання. Адже відмінити здійснені чітко за буквою закону дії є само по собі фактом порушення закону, чим обов'язково б скористалась опозиція.

Водночас ми сьогодні маємо оприлюднення в ЗМІ і факту заяви прес-служби компанії «Майкрософт-Україна» про поширення контрафактних копій програмних продуктів – власності компанії, заяви, що прямо вказує на здійснення таким чином порушення Закону України «Про авторське право і суміжні права».

У нинішньому глобалізованому світі тенденція щодо вдосконалення правової бази функціонування інтернет-середовища, а значить – появи певних обмежень діяльності інтернет-користувачів – відбиває закономірності

вдосконалення відповідного міжнародного законодавства. Європейська торговельна угода АСТА (Anti-Counterfeiting Trade Agreement) спрямована на вдосконалення авторського права в Інтернеті, підписана 22-ма європейськими державами й поставлена на ратифікацію у Європарламенті в червні цього року, призвела вже в лютому до протестних мітингів і демонстрацій у багатьох великих містах Європи. У цих акціях взяло участь близько 200 тис. протестувальників. У зв'язку з цим Польща, Чехія, Словачія й Німеччина відклали ратифікацію даної угоди, що стимулювало зростання протестних настроїв у Австрії, Фінляндії, Франції й інших країн Єврозони.

Тому поряд з тенденціями до вдосконалення вітчизняного законодавства, очевидно, слід чекати й прояву тенденцій зростаючих протестних впливів інтернет-середовища, що заручатиметься зарубіжною, насамперед особливо вразливою для наших політиків підтримкою країн ЄС. Поки що ця підтримка обмежується сприянням впровадженню, не виключено – знову ж такі для тестування певних технологій – інтернет-впливу на владу. Однак під час розвитку конфлікту навколо ЕХ.УА лунали також і погрози «підключення до тиску» на вітчизняне МВС міжнародної групи «Анонімус», що може атакувати українські урядові ресурси «по всьому світу, а не тільки в Україні». Таким чином, спроби введення будь-яких правових обмежень на діяльність інтернет-спільноти зумовлюють протест не лише в Україні, а й за кордоном. І в глобалізованому світі прояв однотипних проблем набуває ознак виявлення певної закономірності.

Що ж до самого рішення про блокування 31 січня за порушення прав інтелектуальної власності файлообмінного ресурсу ЕХ.УА і пізніше нерішучого відступу від оприлюдненого рішення владою значна частина коментаторів справедливо сходиться на випадковості вибраного часу для акції, непрорахованості відповідних рішень у МВС, а також пов'язаної з цим демонстрації твердості, що обернулася поступливістю. Не виключно, що така поведінка владних структур пояснюється періодом кадрових перестановок у вищих ешелонах влади.

Водночас реакція інтернет-співтовариства на владний тиск стосовно ЕХ.УА цілком переконливо свідчить про те, що це співтовариство набуває і в нашій країні, і, як це демонструють події в країнах ЄС, певного самоусвідомлення, відчуття реальної сили, реальних можливостей впливу на владу. Це співтовариство вже сьогодні може мобілізуватися без особливої трудозатратної, тривалої підготовки, використовувати будь-який сприятливий привід для організованого виступу. У зв'язку з цим можна стверджувати, що дана ситуація засвідчує певний стан розвитку інформаційного суспільства. Розвиток цього суспільства обіцятиме нові і невідворотні у зв'язку з проявом закономірностей еволюційного суспільного процесу несподіванки для традиційних механізмів суспільної організації.

Узагалі, широко використовуване на сьогодні поняття «інформаційне суспільство» на побутовому рівні сприймається як суспільство, оснащене комп'ютерами, підключеними до Інтернету, що можуть бути джерелом новин, розваг, певною мірою допомагають у роботі й спілкуванні. Таким

чином, більшість, чи може навіть переважна більшість користувачів Інтернету в Україні, а це приблизно 14 млн осіб, не перейшла в користуванні комп'ютером тієї межі, за якою позакомп'ютерна система життєвих інтересів перестає бути основною.

Водночас протягом останніх десятиріч на наших очах формувалися зачатки тієї частини суспільства, в якій Інтернет став основним засобом спілкування, проведення дозвілля, джерелом інтелектуального зростання, навчання і нерідко – основної роботи.

Як зауважує Ю. Половинчак, сьогодні вже «в Україні існує спільнота людей – освічених, технічно “підкованих”, загалом молодих і потенційно соціально активних, які, попри все, обирають Інтернет як віртуальну територію внутрішньої еміграції». Утім, термін «еміграція»¹ в даному випадку є неточним, оскільки його визначення хоча й передбачає «вимушене або добровільне переміщення людей із країни постійного проживання в інші країни»², але за цього не фіксує системи матеріальних відносин, зв'язків, що мають миттєво важливе значення для даної категорії громадян. Адже представники «внутрішньої еміграції» у переважній більшості без використання можливостей для існування в позакомп'ютерній сфері не мають стабільної життєспроможності. Винятки в даному випадку становлять затребувані суспільством фахівці, які обмежують свої інтереси в колі професійних проблем. І хоча вони далекі від гармонійного розвитку, ці люди корисні суспільству, забезпечують економічну базу свого існування в ньому.

Оскільки занурені у віртуальний світ Інтернету «внутрішні емігранти» не можуть забезпечити незалежного від реального суспільства існування своїх соціальних об'єднань, вони не складають у своїй сукупності нового інформаційного суспільства, на яке орієнтована сучасна цивілізація. Адже сформований ними світ є вторинним, заснованим на комфортній їм, інтересабельній частині інформації, що є продуктом суб'єктивного відображення об'єктивних процесів дійсності. Таким чином, лише частково відображаючи реалії дійсності, інформаційна основа функціонування інтернет-співтовариства не дає можливості для самостійного його функціонування, не може протистояти викликам сьогодення.

У зв'язку з цим намагання як вітчизняних, так і зарубіжних владних структур, міжнародних організацій унормувати сферу використання інтернет-інформації, її виробництво не є посяганням на майбутнє людства, інформаційного етапу його розвитку. Цей етап, очевидно, буде розвиватися шляхом трансформації суспільства на базі забезпечення можливостей для його членів у доступі до наявних інформаційних ресурсів, у забезпеченні можливостей збагачення цих ресурсів на підставі пізнання явищ навколишньої дійсності, на основі забезпечення зростаючої ефективності використання інформаційних ресурсів із застосуванням нових електронних

¹ ЕХтремальний контент: соціальні аспекти // Громадська думка про правотворення. – К.: НБУВ. – 2012. – № 3. – С. 32.

² Див. про це: Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – К.: Генеза, 2004. – С. 183.

та інших інформаційних технологій, оптимальної організації суспільної діяльності, розвитку освітнього й творчого потенціалу людства.

Стосовно ж вітчизняного інтернет-співтовариства, члени якого продемонстрували спільність точки зору у відстоюванні своїх позицій у протистоянні з владою, у даному випадку мова, очевидно, іде про прояв суперечностей, пов'язаних із характерним для нашого часу соціокультурним процесом.

Його змістом є те, що неформальне об'єднання комп'ютеризованої частини суспільства у своїй колективній свідомості викристалізувало власну підкультуру, культуру окремої соціальної спільноти³, засновану на використанні інтернет-технологій як якісно нових засобів доступу до інформаційних ресурсів суспільства, засобів виробництва й ефективного використання інформації. Оскільки найхарактернішою особливістю даної субкультури є використання Інтернету, очевидно, є всі підстави іменувати її ІТ-субкультурою.

Характерні особливості цієї субкультури пов'язані з тим, що по-перше, вона сформувалася на базі освоєння найбільш передових технологій, що забезпечують прогрес людства. Однак вона не може в зримому майбутньому трансформуватися в самостійну культуру, оскільки не має самостійної економічної бази для свого відтворення й об'єктивно існує на базі наявного загальнонаціонального інтересу в необхідності трансформації інформаційної основи суспільної еволюції, підвищення ефективності використання інформаційних ресурсів – тобто завдань інформаційного етапу розвитку;

– по-друге, суттєва відмінність ІТ-субкультури від інших підкультур, наприклад: класу, регіону і т. ін. що вона базується на іншому, у порівнянні з названими рівні співставлення інтересів. Якщо, приміром, класове розрізнення інтересів базується на економічній базі, то ІТ-субкультура вирізняється на базі певного рівня освоєння інформаційної основи людської діяльності. У контексті порівняльного аналізу найближчими до неї є конфесійні субкультури, ідеологічні, відповідно до програмних завдань політичних організацій, що, однак, відрізняються використанням узагальненої інформації, ідеологічних постулатів. Водночас, сфера використання ІТ-субкультури – практично весь інформаційний ресурс, що перебуває в розпорядженні людства, використання активного, спрямованого на задоволення всієї різноманітності запитів найпотрібніших для розвитку ресурсів;

– по-третє, її прихильників об'єднує відчуття елітності загальної визнаності в сучасному, відчутно глобалізованому світі. Якісно вищий, у порівнянні з традиційними, рівень спілкування в ІТ-субкультурі дав змогу швидко сформувати систему внутрішньокультурних ціннісних критеріїв, певні етичні норми, критерії успішності, задоволення естетичних і пізнавальних потреб, критично безмежних комунікативних можливостей, розвитку інтернет-

³ Див. про це: Соціологія: короткий енциклопедичний словник. – К.: Укр. центр духовн. культури, 1998. – С. 612; Політологічний енциклопедичний словник. – 2-ге вид., доповн. і переробл. – К.: Генеза, 2004. – С. 641 та ін.

бізнесу і навіть своєрідного інтернет-спорту у вигляді хакерства. Замикання основної системи інтересів у межах ІТ-субкультури сприяло створенню своєрідної віртуальної реальності зі свободою для членів співтовариства практично без всяких обмежень.

У зв'язку з цим варто зауважити, що такі субкультурні утворення як рух панків з їх потягом до елітарності на ґрунті ідеології безнадії, рок-культури зі своєрідною символікою, нормами поведінки, модою в одязі⁴, сучасний рух байкерів і т. ін., сповідують також культ свободи, примату власних духовних цінностей над цінностями інших соціальних груп у сучасному суспільстві. Однак функціонування таких субкультур у структурі суспільства регламентується діючою правовою базою. Дієвість відповідних правових актів забезпечується в установленому порядку правоохоронною і судовою системою.

Водночас слід зазначити, що ІТ-субкультура з часу її виникнення якщо і зазнавала регламентуючого впливу існуючої в суспільстві правової системи, то в дуже незначній мірі. Основні причини такого стану справ лежать на поверхні:

1. Сучасний процес законотворення з його процедурними порядками й темпами прийняття рішень, що лишаються незмінними ще з кінця ХІХ ст., об'єктивно не встигає за розвитком електронних інформаційних технологій, трансформацією під їх впливом суспільства, залишаючи протягом тривалого часу не врегульованими в правовому полі відносини, що створюються в суспільстві внаслідок розвитку науково-технічного прогресу.

2. Дуже обмежена кількість правників, що орієнтуються в специфіці розвитку суспільних правовідносин за умов розвитку інтернет-технологій, у період входження суспільства в інформаційний етап його розвитку. У даному випадку мова йде про глобальні інформаційні впливи на розвиток суспільства, формування інформаційних ринків, про питання захисту інтелектуальної власності в інтернет-просторі, а також проблеми національної інформаційної безпеки, захист суверенних інформаційних ресурсів, протидію спробам посягання на національний інформаційний суверенітет тощо.

3. Інтернет-технології в інформаційній сфері значною мірою анулювали значення географічних кордонів країн світу і дають можливість для міжнародного спілкування й координації діяльності інтернет-співтовариства, у тому числі і в тій мірі, що перебуває за межами правового поля діяльності. Красномовною у зв'язку з цим була погроза координаторів протестної акції в Україні стосовно можливого залучення до блокування сайтів українських держструктур міжнародної групи Anonymous.

Водночас міждержавна координація діяльності щодо нейтралізації протиправної діяльності в Інтернеті на сьогодні є малоефективною. Характерним прикладом неефективного використання міжнародної договірної практики в прагненнях вплинути на негативні тенденції розвитку інтернет-

⁴ Див. праці: Соціологія, короткий енциклопедичний словник. – С. 612–613.

простору є історія з підписанням міжнародної угоди АСТА і наступним відходом значної частини країн-підписантів від даного документа.

4. І все ж суттєвішою причиною неефективного правового впливу на сучасне інтернет-середовище є відсталість методик і засобів практичної реалізації наявної системи правової бази правоохоронними органами, судовою владою в регламентації функціонування інтернет-середовища.

Повертаючись до питання про значення факту блокування певною частиною вітчизняної інтернет-спільноти сайтів органів державної влади під гаслами боротьби за свободу в Інтернеті, доцільно, очевидно, зробити деякі висновки.

Один з них полягає в тому, що на сьогодні інтернет-спільнота, як про це свідчать всі ознаки, сформувалася в досить чітко виражену субкультуру, що виділяється в структурі сучасного суспільства не лише основними нормами поведінки, ідеологічними, точніше безідеологічними установками, інтересами, слабо пов'язаними з загальноприйнятими суспільними орієнтаціями, але й своєю ізоляцією на технічному рівні.

Цим самим пояснюються незадовільні результати спроб умонтувати акцію протесту представників інтернет-співтовариства в структурі політичного протистояння опозиції. У даному випадку ІТ-субкультура відстоювала свої власні інтереси. Відстоювала успішно, демонструючи тим самим неготовність відповідних суспільних інститутів до формування ефективних взаємовідносин на рівні інформаційного суспільства, становлення якого, як це, уже можна сьогодні стверджувати, відбулося. У зв'язку з цим не важко спрогнозувати, що нова субкультура, як виразник інтересів, можливо навіть найрадикальніших, нового інформаційного суспільства вже може вдаватися до масових акцій. Під час протестів проти міжнародної угоди АСТА в публічних акціях взяли участь представники багатьох країн Європи, відповідні процеси спостерігаються також у США. Представники цієї субкультури відстоюють не лише право на вільне спілкування, доступ до пізнавальної інформації, а й свої економічні й політичні інтереси.

Останнє проявляється і в декларованих в Україні намірах створення комп'ютерної партії, і в таких же спробах за кордоном, у тому числі характерною є заява російського мільярдера Прохорова про намір створення після завершення минулої президентської кампанії мережевої партії, що має стати ефективним інструментом суспільних перетворень у Росії.

Треба підкреслити ще одну суттєву обставину: інтернет-співтовариство в процесі свого становлення, формування й захисту власних інтересів поступово входить у протистояння з інтересами великого бізнесу, великих міжнародних компаній. І відповідний тиск бізнесу на уряди держав з розвинутою ІТ-субкультурою буде зростати. Відсутність реальних засобів впливу, здатних забезпечити реалізацію права на інтелектуальну власність, інших нормативних актів, пов'язаних із функціонуванням інтернет-індустрії, створюватиме дедалі більше серйозні проблеми для владних структур.

Відставання від технічного розвитку ІТ-середовища правотворчої практики й технологій забезпечення дотримання законодавства створює також і

серйозні проблеми у сфері організації інформаційної безпеки за умов активізації глобалізаційних процесів.

Ситуація з подіями навколо ЕХ.УА дає підставу для організації конкретних заходів. Насамперед, треба зазначити, що розвиток ІТ-субкультури потребує постійного моніторингу й прогнозування. Протестна акція, що відбулася, не продемонструвала максимальних можливостей впливу ІТ-середовища на суспільство. В інтересах суспільної стабільності й безпеки подібні демонстрації потрібно прогнозувати і запобігати їх масовому впливу на суспільство. У кінцевому підсумку така дестабілізація шкодить не лише інтересам суспільства, а й інтересам самої ІТ-субкультури.

Поза всяким сумнівом справитись із ситуацією правоохоронні органи не зможуть активізацією лише наявних традиційних форм впливу на правопорушників. В інтернет-просторі з розвитком інформаційних технологій вони стають дедалі менш ефективними. Очевидно назріла, а може навіть і перезріла, з урахуванням останніх подій, необхідність подолання відставання від розвитку інтернет-середовища його правоохоронної складової. З розвитком інформаційних технологій, можливостей для спілкування, дозвілля й задоволення пізнавальних запитів комп'ютеризованої частини суспільства, розвитком інтернет-економіки й політики має розвиватися й інтернет-законодавство, і структури, що забезпечують його дотримання, структури правоохоронні. Сприяючи розвитку демократії, свободи слова в Інтернеті, ці структури мають забезпечити розумні рамки даного процесу, за якими має лишитися все, що заважає розвитку суспільства.

І на завершення хотілося зауважити ще одне. У своєму виступі з приводу недавніх протестів інтернет-співтовариства омбудсман Н. Карпачова заявила, що файлообмінник ЕХ.УА для більшості громадян є єдиною формою долучення до культурних надбань людства: «аж ніяк не ставлячи під сумнів необхідність захисту авторського права»⁵.

Дану заяву правомірно адресувати як серйозний докір і владним структурам, і існуючій бібліотечній системі України. Слабка увага, а часто й нерозуміння зростаючого значення бібліотечних установ як сучасних інформаційних центрів, які б, за словами Н. Карпачової, «забезпечували доступ до культурних надбань людства», сьогодні вистрілює протестними акціями. Незважаючи на формальні декларації про необхідність допомоги бібліотечній системі, незважаючи на прийняття Державної програми «Бібліотека-XXI», суспільство не відчуває змін на краще в роботі бібліотечних установ, не відчуває змін у матеріально-технічному оснащенні, у поповненні фондів, у впровадженні сучасних методів роботи. І це – ще один фактор відставання в контексті декларованого розвитку інформатизації, ще одна причина, пов'язана із зростанням протестних настроїв комп'ютеризованої частини українського суспільства.

⁵ Карпачева: Ех.уа – единственный доступ украинцев к культурным ценностям // Газета. Уа Уа 07.02.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://gazeta.ua/ru/articles/politics/_karpacheva-eh-ua-edinstvennyj-dostup-ukraincev-k-kulturnym-cennostyam/421623.

Интернет как инструмент политики – результаты исследования Института политической информации

В течение февраля Институт политической информации проводил исследование в Одессе на предмет использования в своей деятельности известными одесскими политиками, депутатами городского и областного совета, социальных сетей Вконтакте и Facebook. Также в ходе исследования определялось, какие политики имеют свои личные сайты. С полными результатами исследования можно ознакомиться здесь (www.politinfo.net).

Как известно, одной из главных характеристик современного демократического процесса выступает открытость власти запросам общества, именно поэтому в политической системе все более важную роль играет Интернет, который обеспечивает функционирование пространства свободных дискуссий, способствующих прозрачности власти и ее открытости к диалогу. Результаты исследования показывают, что лишь 29,1 % депутатов городского и областного совета (в ходе исследования анализировались, в том числе, депутаты Верховной Рады, представляющие Одессу) используют Интернет в своей повседневной политической деятельности. Так как это второе подобное исследование, следует отметить положительную динамику. В ноябре 2011 г. 22,6 % политиков имели свои представительства в Интернете, так же с тех пор почти у всех политиков увеличилось количество подписчиков в социальных сетях.

Свои личные сайты имеют всего лишь 23 политика (с ноября открылся сайт у Д. Танцюры), странички в социальных сетях имеют 22,8 % или 58 депутатов. С ноября 2011 г. более 10 депутатов начали пользоваться социальными сетями (будем надеяться, что на этот шаг их натолкнула, в том числе, наша первая публикация). Среди них следует отметить И. Беланова, А. Киссе, Ю. Кривенко, О. Маркова. В отличие от своего брата, активный в телевизионном пространстве лидер партии «Родина» И. Марков, персональными страницами в Интернете пока не обзавелся.

Следует отметить четкую взаимосвязь между возрастом политика и его активностью в Интернете. Так, наивысший результат набрал заместитель председателя Одесского областного совета А. Гончаренко. У политика несколько аккаунтов, с большим количеством подписчиков, есть свой веб-ресурс. Подобные результаты у Г. Селянина, у которого, правда, меньше посетителей. Высокой активностью в социальных сетях выделяются С. Фабрикант, А. Борняков, П. Вугельман, Г. Труханов. Активное общение в Facebook, через свою пресс-службу, ведет со своими читателями Б. Музалев. Стоит отметить информативность сайта у губернатора Одесской области Э. Матвийчука и депутата областного совета В. Запорожана. Активно использует Интернет депутат областного совета А. Прессман, у него два личных сайта, есть аккаунт в социальной сети «ВКонтакте». К сожалению, до сих пор никак не проявляет себя в социальных сетях действующий одесский

градоначальник А. Костусев. Официальный сайт городского головы также не работает, так как находится на реконструкции. В отличие от него, у его предшественника Э. Гурвица сайт функционирует.

Однако все же у Одесских политиков в Интернете очень низкая активность. Более 70 % депутатов не хотят открывать web представительства и вести публичные дискуссии, а те у которых есть персональные страницы, используют их потенциал недостаточно. Одесская региональная политика, как и прежде, выделяется закрытостью и отсутствием онлайн полемики.

По мнению научных сотрудников Института политической информации, в Одесской области интерактивная коммуникация в сети Интернет в ближайшее время будет расти, поскольку в ходе политической борьбы и конкуренции все больше будут использоваться новые технологии. В свою очередь аудитория приобретет широкие коммуникативные возможности для развития диалога и позволит обществу участвовать в формировании «повестки дня». Именно за счет Интернета депутаты будут всегда перед публикой, а не время от времени, в ходе съемок интервью и пресс-конференций.

Рейтинг сайтов

Также на протяжении февраля Институт политической информации проводил экспертный опрос, в ходе которого были проанализированы сайты одесских политиков. Эксперты в области политических наук совместно с психологами оценивали качество предоставляемой политиками информации на их сайте, частоту обновления новостей и фото- видеоматериалов, удобство использования сайта и поиска информации, а также его функциональность. Программисты и дизайнеры оценивали сайты политиков с позиции качества дизайна, структуры и навигации, отображения поисковыми системами, а так же уникальность сайта.

В ходе анализа выяснилось, что большинство политиков используют сайты-визитки, на которых присутствует минимальный набор информации: биография, программа, обращение к посетителям, контакты. Еще реже встречаются свежие региональные новости, а так же фото- видеоматериалы.

По итогам экспертной оценки, лучшим сайтом был признан веб-ресурс Г. Труханова. На его сайте присутствует интерактивная приемная, сайт выделяется удобной навигацией. На втором месте находится сайт С.Кивалова, который возможно просматривать на трех языках. На третьем находится личный сайт Г.Селянина имеющего высокую информативность. Эксперты также высоко оценили сайты Ю.Кармазина, Э.Гурвица, А.Гончаренко, Э.Матвийчука, Д.Спивака, Е.Царькова и А.Пресмана (у этого политика функционирует два сайта).

В то же время половина анализируемых сайтов обладают весьма заметными недостатками. Разделы на сайтах некоторых политиков пустуют, обновление новостей и фото- видеоматериалов отсутствует, возможность обратной связи не предусмотрена. У некоторых политиков сайт функционирует со значительными перебоями.

Также среди недостатков следует выделить: многие из сайтов располагаются на бесплатном хостинге, некоторые из них некорректно отображаются в интернет-браузерах, в том числе их тяжело обнаружить через поисковые системы.

В первую очередь эти недостатки связаны с недостаточным вниманием, которые одесские политики уделяют Интернету.

Несмотря на это, само присутствие политика в Интернете является важным фактором. Наличие собственного интернет-ресурса выгодно выделяет его на фоне политических конкурентов и обеспечивает дополнительные возможности для общения с избирателями (*Институт Политической Информации* (<*polit.inform@ukr.net*>). – 2012. – 1.03).